

Kieli keskellä kita.

Seksuaalisuuden kognitiiviset käsittemetaforat 1800-luvun kansanrunoudessa

Jarkko Kauppinen
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen
kielentutkimus, suomen kielen linja,
kieliasiantuntijan opintopolku
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Toukokuu 2016

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteidenlaitos/Humanistinen tiedekunta

KAUPPINEN, JARKKO: *Kieli keskellä kitaa*. Seksuaalisuuden kognitiiviset käsittemetaforat 1800-luvun kansanrunoudessa.

Pro gradu -tutkielma, 95 s.

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, suomen kielen linja,
kieliasiantuntijan opintopolku

Toukokuu 2016

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee seksuaalisen kansanrunouden kognitiivisia käsittemetaforia. Tutkielmassa selvitetään, millaiset käsitejärjestelmät motivoivat 1800-luvun kansanrunouden seksuaalimaiheista ilmaisua. Tämän lisäksi suomenkielisestä aineistosta paljastuneita käsitejärjestelmiä verrataan muiden kielten ilmaisusta konstruoituihin käsitejärjestelmiin. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, voidaanko seksuaalimaiheisia kielenilmaisuja tutkimalla saada tietoa kansanomaista seksuaalisuutta koskevaa ajattelua jäsentävistä käsitejärjestelmistä.

Tutkielman aineisto on kerätty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston Lönnrotiana 1–30 -kokoelmasta, joka koostuu Elias Lönnrotin muistiinpanemasta ja toimittamasta kansanrunoudesta. Aineiston laajuus on noin kuusituhatta säettä seksuaalimaiheista kansanrunoutta.

Työn teoreettisena viitekehyksenä toimii kognitiivisen kielitieteen käsittemetateoria. Tutkielmassa tehtävä käsittemetafora-analyysi pohjaa tulkintansa aineiston ilmaisuista tehtävään sanastolliseen analyysiin. Työssä tehtävän analyysin ohella tulosten tulkinnassa hyödynnetään käsittemetaforaan ja sanastontutkimukseen keskittyviä tutkimuksia, joiden tarkoitus on havainnollistaa kielenulkoisten ilmiöiden kuten sukupuolen ja seksuaalisuuden suhdetta kieleen. Lisäksi työssä kiinnitetään huomiota tutkimusaineiston ilmaisujen allitteraatioon.

Tutkielman keskeisin tutkimustulos on havainto siitä, että tutkimusaineiston seksuaali-ilmauksia motivoi tietty joukko käsittemetaforia, joiden perusteella on produktiivista muodostaa uusia seksuaalimaiheisia ilmaisuja myös nykysuomessa. Toisaalta ilmaisujen muotoon vaikuttaa tutkimusaineiston luonteenomainen taipumus allitteraatioon, mutta näyttää siltä, että äänteellisyyden tasolla toimivaa allitteraatiota enemmän ilmausten sisältöjä ohjailevat kognitiiviset käsittemetaforat. Monet analyysin tuloksena paljastuneista käsittemetaforista motivoivat myös muiden kielten ilmaisuja. Seksuaali-ilmausten sisältöön vaikuttaa toisin sanoen jokin kielestä riippumaton ilmiö, jonka tässä työssä tulkitaan olevan kognitiivinen käsittemetafora. Tämän tutkielman tuloksia voidaan käyttää lähtökohtana kielen ja seksuaalisuuden suhdetta tarkastelevalle jatkotutkimukselle.

Asiasanat: kognitiivinen kielitiede, käsittemetafora, sanastontutkimus, sukupuolisuus, seksuaalisuus, allitteraatio, agraarikulttuuri, kansanrunous, Lönnrot

Sisältö

1 Johdanto	2
1.1 Tutkimuksen tavoitteet	2
1.2 Tutkimusaineisto	3
1.2.1 Tutkimusaineiston esittely	3
1.2.2 Tutkimusmetodi	5
1.3 Tutkielman rakenne	6
2 Metaforien tutkimus	7
2.1 Klassinen tulkinta metaforasta ja metaforatutkimuksen murros	7
2.2 Kognitiivinen metaforateoria	10
2.2.1 Kognitiivinen tiedostamaton	10
2.2.2 Käsittemetaforan rakenne	12
2.3 Metaforien kulttuurinen merkitys ja seksuaalimetaphorat	20
2.3.1 Universaalit ja kulttuuriset metaforat	20
2.3.2 Metaforinen seksuaalisuus.....	24
3 Seksuaali-ilmausten sanasto	28
3.1 Miehen sukupuolielimet	28
3.2 Naisen sukupuolielimet	34
3.3 Seksuaalinen ruumis ja seksuaalieritteet	38
3.4 Koinastelu ja koinajat	43
4 Seksuaalisuuden käsittemetaforat	52
4.1 Lönnrotiana 1–30 -kokoelman seksuaali-ilmausten käsitejärjestelmät	52
4.1.1 SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ	53
4.1.2 SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ	58
4.1.3 SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON LIKETTÄ	64
4.1.4 SEKSUAALISUUS ON LUONNONTILA.....	67
4.1.5 SUKUPUOLIELIN ON ITSENÄINEN OLENTO	72
4.2 Seksuaalimetaphorien universaalius ja perusta	76
5 Lopuksi	85
LÄHTEET	89

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Kognitiivisen kielitieteen mukaan ajattelu ja sen motivoima kieli on suurelta osalta metaforista. Lisäksi käytämme ajattellessamme laajoja käsitejärjestelmiä, joista emme usein ole edes tietoisia. Tiedostamattomuudesta huolimatta näistä järjestelmistä voidaan kuitenkin saada tietoa tarkastelemalla kielen ilmaisuja suurena joukkona, mikä tekee ilmeiseksi ilmausten käsitteelliset yhteneväisyydet ja eroavaisuudet. Monia tiedostamattomista käsitteistämme voi pitää kaikissa kielissä esiintyvinä ja siten yksittäisestä kielestä riippumattomina. Nämä motivoituvat ruumiillisesta kokemuksesta käsin. (Lakoff & Johnson 1999: 4, 10–12, 73.) Tutkimalla eri kielten käyttämiä metaforia saamme selvitettyä, missä määrin jotkin tavat ajatella ovat yleismaailmallisia. Samalla saamme selville, missä määrin tietyt metaforat ovat läsnä kieltä käyttävän kulttuurin piirissä.

Tässä tutkimuksessa selvitän folkloristista aineistoa tutkimalla, millaiset käsitejärjestelmät motivoivat 1800-luvun runonlaulajien hävyttömien laulujen seksuaalisista tarkoitteista käyttämiä ilmaisuja. Analysoimalla käsitejärjestelmiä tutkimus valottaa suomen seksuaalimetaphoria ja antaa kielen näkökulman kulttuuristen mallien hahmottamiseen. Tutkimuskohteen historiallinen luonne paljastaa myös, kuinka pysyviä seksuaalisuutta koskevan ajattelun käsitteet ovat. Folkloristinen aineisto on omiaan tutkittaessa kielen metaforisuutta. Suullisesti periytyneen kulttuuriperinnön kielellinen ulottuvuus on yhtäältä jatkuvassa muutoksessa (Siikala 2013: 8) ja toisaalta sitä ohjaavat äänteelliset säännöt (Leino 1970), mutta yhtäkaikki se edustaa elinaikansa kielellistä ilmaisua, jonka toisintojen määrä kielii niissä käytettyjen ilmaisutapojen intuitiivisuudesta. Tällä tarkoitan sitä, että Suomen eri alueilta kerättyjen lähes sanatarkkojen toisintojen sekä näiden variaatioiden määrä kertoo toisten ilmaisutapojen olevan käyttäjilleen tutumpia kuin toiset.

Pro gradu -tutkielmassani keskityn selvittämään vastauksen seuraaviin kysymyksiin: Miten aineistossani kuvataan sukupuolielimiä, seksuaalista ruumista tai itse

seksiaktia? Millaisin käsittemetaforin aineistossani käsitellään seksuaalisia tarkoitteita? Voiko kielestä saada kognitiivista käsittemetaforateoriaa hyödyntäen selvitettyä mielen tiedostamattomia seksuaalijärjestelmiä? Hypoteesini on, että aineistoni sukupuolielinten kuvaus on rikasta ja moninaista mutta että kuvaus on yhdistettävissä muutamiin agraarimiljöössä vallitseviin kokemuksiin kuten elinkeinoihin ja ympäristöön. Tämä oletamus perustuu siihen, että oletan seksuaalisuuden olevan monimutkainen ilmiö, jota pyritään yksinkertaistamaan tutuiksi tai jokapäiväisiksi koettujen tarkoitteiden avulla. Oletan myös, että vaikka seksuaalisuuteen liittyvät käsittemetaforat eivät ole aina yhteensopivia toistensa kanssa, on ilmausten perusteella hahmoteltavissa jonkinlaisia selkeitä käsitejärjestelmiä, joita hyödyntämällä on mahdollista luoda uusia seksuaali-ilmauksia. Tämä oletamus perustuu puolestaan siihen, että metaforat eivät yleensä muodosta yhtä yhtenäistä käsitejärjestelmää (ks. Lakoff & Johnson 1999: 70–71).

1.2 Tutkimusaineisto

1.2.1 Tutkimusaineiston esittely

Tutkimusaineistonani on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkiston Lönnrotiana 1–30 -kokoelman seksuaalirunous. Kokoelma koostuu Elias Lönnrotin käsikirjoituksista, jotka sisältävät muun muassa sanontoja, kansansatuja, arvoituksia, kansanlauluja ja -runoutta. Lönnrot aloitti aktiivisen kansanperinteen keruunsa vuonna 1828, ja aineiston vähäisten kontekstietojen perusteella on oletettavaa suurimman osan aineistosta ajoittuvan tähän aikaan. Tarkka ajoitus tai maantieteellinen paikallistaminen on kuitenkin vaikeaa, koska kontekstietoja on kokoelmaan merkitty niukalti. Sitä mistä ja keneltä kokoelmaksi päätynyt perinne on kerätty, pidettiin kansanperinteen keruun alkuaikoina toissijaisena informaationa, jota ei koettu tarpeelliseksi merkitä muistiin (Anttonen & Kuusi 1999: 311). Tästä kokoelmasta olemme keränneet samasta tutkimusaineistosta pro gradu -tutkielmansa Turun yliopiston folkloristiikan oppiaineeseen otsikolla *Ihmiset, sukupuoliisuus ja yhteisöllisyys Lönnrotianan seksuaalimaiheisessa kansanrunoudessa* laatineen Maiju Oikarisen kanssa yhteensä noin kuusituhatta säettä seksuaalirunoutta. Runot on valittu tarkasteltavaksi sillä perusteella, että niissä esiintyy seksuaalisävytteistä

ilmaisua kuten sukupuolielimiin tai yhdyntään viittaavaa sanastoa tai muuta hävyttömyyteen liittyvää kuvastoa kuten kosijoiden päälle virtsaamista.

Keräyksessä on käytetty apuna Kaisa-Marja Perttusen (1976) selvitystä kokoelman seksuaalirunoista, mutta aineistooni lukeutuu myös muutamia toisintoja, jotka ovat jääneet Perttuselta huomaamatta. Pituudeltaan runot vaihtelevat yhdestä säeparista usean sadan säkeen mittaisiin toisintoihin. Maininnanarvoista arkistokokoelman rakenteessa on myös, että yksi sen osioista (Lönnr. 17:67–84) näyttää käyneen läpi jonkinlaisen julkaisuprosessia edeltävän vaiheen, aivan kuin se olisi ollut tarkoitus julkaista. Tämän vihkon (17d) runot on koostettu kokoelman muista runoista ja niiden kieliasua on muokattu ilmeisesti murteellisemmaksi ja tarkemmin kalevalamittaa noudattavaksi, mutta vihko on jäänyt julkaisematta luultavasti aikansa siveyttä koskeneiden ennakkokäsitysten vuoksi (Timonen 2007: 116). Kokoelman seksuaalisävyttynyt osa onkin jäänyt miltei kokonaan huomiotta, koska sen kielellistä muotoa ja sisältöä on pidetty yksinkertaisesti huonona joko moraalisin tai kieliopillisin perustein (Kuusi & Timonen 1997: xxxiii). Joitain seksuaalitarkoitteistaan riisuttuja runoja on kuitenkin julkaistu myös aiemmin, ja suuri osa suomalaisesta seksuaalirunousperinteestä julkaistiin viimein osana *Suomen kansan vanhat runot* -sarjan viidettätoista (SKVR XV) osaa. Lisäksi seksuaalirunoudesta toimitettiin kesällä 2015 yleistajuinen kokoelma *Tupa ryskyi, parret paukkui*, joka sisältää myös aineistooni kuuluvaa arkistomateriaalia. Tutkimuksessani käytän ensisijaisesti alkuperäistä arkistoaineistoa, mutta saatan tarkistaa tarvittaessa aineistossani käytettyjen lyhenteiden tulkintoja Suomen kansan vanhojen runojen viidennestätoista osasta.

Tutkimusaineistoni koostuu genreltään monentyppisistä runoista, joiden voidaan katsoa edustavan niin kertovaa ja lyyristä runoutta kuin myös loitsurunoutta (Perttunen 1976: 91). Niin ikään suomalaisessa seksuaalirunousperinteessä on sekä miesten että naisten perinnettä edustavaa runoutta (ks. Kuusi & Timonen 1997), vaikka kansanrunoutta on aikanaan kerätty pääasiallisesti miesinformanteilta. Valtaosa aineistoni runoista edustaa kalevalamittaista runoperinnettä, mutta tutkimassani arkistokokoelmassa on myös muutama rekilaulukaavaa seuraava runo sekä muutama kalevalamittaa ja riimillistä laulua sekoittava runo. Runojen joukossa on myös muutama runomuotoinen arvoitus, mutta nämä ovat aineistossani

toisarvoisessa asemassa. Aineistokseni valikoituneen Lönnotiana 1–30 -kokoelman seksuaalirunoista noin kolmannes edustaa suomalaista muinaisrunoutta ja loput ovat aiemmin folkloristisessa tutkimustraditiossa vähempiarvoiseksi arvoitettua rahvaanrunoutta. Erityisen mielenkiintoiseksi kohteeksi semanttisten käsitejärjestelmien tutkimukselle aineistoni tekee kalevalaisen runoperinteen säeparillisuus eli tapa toistaa ajatussisällöt kahdesti käyttäen erilaisia ilmaisuja. Toisteisuuden periaate avaa ikkunan samasta tarkoitteesta käytettyjen mutta toisistaan kirjaimelliselta merkitykseltään eroavien ilmausten otolliseen tarkasteluun. Samalla toisto selkeyttää ilmaisujen metaforisia merkityksiä korostamalla saman asian tarkasteluun käytettyjä käsitteitä. Toisaalta kalevalamittaisessa ilmaisussa käytetään paljon alkusointuisuutta, mikä voi omalta osaltaan vaikuttaa syihin, joiden perusteella jossain ilmaisussa käytetään jotain tiettyä sanaa jonkin toisen sanan sijasta. Tutkimukseni kannalta ei kuitenkaan ole huomionarvoista, mitä genrejä tai runomittaa aineistoni edustaa tai mikä runojen alkuperäinen murteellinen ilmiö on saattanut olla. Varsinainen kiinnostuksen kohteeni on yhtäältä ilmaisujen kirjaimellisten merkitysten väliset merkityssuhteet ja toisaalta näiden merkitysten suhde ilmausten metaforisiin tarkoitteisiin.

1.2.2 Tutkimusmetodi

Tutkielmani tutkimusmenetelmät pohjaavat kognitiivisen kielitieteen metodologisiin oletuksiin (ks. Lakoff & Johnson 1999: 79–86). Tarkastelen aineistoani hyödyntäen kognitiivisen kielitieteen käsitemetaforateoriaa, joka perustuu aineiston semanttisten käsitejärjestelmien tutkimukseen. Vertailen aineistostani saatuja tuloksia myös muista kielistä tehtyjen seksuaali- ja sukupuolisanastoa koskevien tutkimusten kanssa selvittääkseni käsitejärjestelmien yleisyyttä. Kognitiivinen käsitemetaforateoria perustuu kielitieteen professori George Lakoffin ja filosofian professori Mark Johnsonin vuonna 1980 julkaisemaan teokseen *Metaphors we live by*. Oman näkökulmansa aineiston käsitejärjestelmien analyysiin antavat myös muun muassa psykologian professori Helen Hasten (1993) feministiset pohdinnat metaforan yhteiskunnallisesta merkityksestä sekä kielitieteen professori Zoltán Kövecsesin (1986) kulttuurilingvistinen tutkimus tunteiden käsitejärjestelmistä. Kiinnitän niin ikään huomiota aineistoni alkusointuisuuteen, joka on kiistatta tapa

palauttaa mieleen aineistoni kaltaista suullisesti välitettyä perinnettä (ks. Leino 1970: 194–197).

Tehdäkseni analyysistani läpinäkyvää tuon sen yhteydessä tarkasteltavaksi sellaisenaan ne ilmaisut, joihin tulkintani kulloinkin perustuu. Tarkastellessani aineistoa sanastotasolla teen ilmeiseksi myös ne sanakirjatiedot, joiden perusteella olen tulkintaani päättänyt. Aineistoni kieli edustaa 1800-luvun suomea. Se sisältää viljalti murteellisia muotoja sekä sanoja, joita moderni yleiskieli ei tunne. Toisaalta 1800-luvulla käytetty suomi on pääpiirteiltään aivan ymmärrettävää modernin suomen puhujalle, mutta joidenkin sen sanojen merkitys ei vastaa täysin niiden nykykielisiä variantteja. Analyysin suurin vaara onkin päätyä tekemään aineistosta anakronistisia tulkintoja, jotka eivät vastaa historiallisen aineiston sanaston merkityksiä. Välttääkseni tämän sudenkuopan käytän työssäni semanttisen analyysin apuvälineenä myös sanojen etymologioita selittämään sanan merkitystä silloin, kun se eroaa selkeästi nykykielisestä vastineestaan. Toisaalta murteellisten ilmaisujen merkitystä selvittäessä on huomioitava, että merkitys selitetään oikean murrealueen ilmauksella. Työssäni tulen esittelemään aineistostani ainoastaan tulkinnan kannalta olennaiset ilmaisut irrallisina laajemmasta kontekstistaan. Pohjaan aineistoni sanastollisen analyysin kuuteen suomen kielen eri vaiheista laadittuun sanakirjaan. Käyttämäni sanakirjat ja niistä käyttämäni lyhenteet ovat ilmestymisjärjestyksessä lueteltuina Nykysuomen sanakirja (NS), Suomen murteiden sanakirja (SMS), Vanhan kirjasuomen sanakirja (VKS), Suomen kielen seksisanakirja (SKSS), Suomen sanojen alkuperä (SSA) ja Kielitoimiston sanakirja (KS).

1.3 Tutkielman rakenne

Tässä tutkielmassa pyrin selvittämään, kuinka 1800-luvun kansanrunouden käsitejärjestelmät rakentuvat. Tähän tarkoitukseen käytän kognitiivista käsittemetaforateoriaa, jonka olettamuksia, rakennetta ja sovelluksia käsittelen luvussa 2. Luvussa 2 käsittelen niin ikään mahdollisimman kattavasti olennaisen osan käsittemetaforan rakenteesta sekä erilaisia sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta selventäviä lingvistisiä tutkimuksia. Luvussa 3 käsittelen aineistoni seksuaali-ilmausten sanastoa ja tarkastelen, kuinka ilmausten kirjaimelliset merkitykset

suhteutuvat yhtäältä toisiinsa ja toisaalta metaforiseen tarkoitteeseensa. Tämän sanastotason analyysin toteutan vertailemalla ilmauksia käsitteleviä sanakirjatietoja keskenään tarkoitukseni selventää, mihin kirjaimellisiin merkityksiin aineistoni seksuaali-ilmausten käsitteistyksen perustuvat. Luvussa 4 tarkastelen seksuaali-ilmauksia motivoivia käsittemetaphoria. Tässä yhteydessä pyrin selvittämään myös, missä määrin vastaavia käsitteistyksiä löytyy muista kielistä ja mihin metaforien ymmärtäminen perustuu. Tutkielman viimeisessä luvussa 5 totean tutkielman lopputulokset ja johdan päätelmät yhteen.

2 Metaforien tutkimus

Tässä luvussa tarkastelen metaforan merkitystä tieteellisessä tutkimuksessa. Ensimmäiseksi tarkastelen, kuinka metaforaa on tulkittu klassisen tulkinnan mukaan ja kuinka käsitys metaforasta on muuttunut 1980-luvun kognitiivisen käsittemetaphorateorian myötä. Tämän jälkeen tarkastelen kognitiivisen käsittemetaphorateorian ennako-olettamusta kognitiivisesta tiedostamattomasta sekä käsittemetaphoran rakennetta. Lopuksi luon vielä katsauksen käsittemetaphoran mahdollistamiin tutkimuksiin, joiden tarkoitus on selvittää metaforan merkitystä kulttuuriselle ymmärrykselle maailmasta ja seksuaalisuudesta.

2.1 Klassinen tulkinta metaforasta ja metaforatutkimuksen murros

Klassinen tapa tulkita metaforaa on pitää sitä luovan kielenkäytön muotona, jolla ei ole tekemistä ajattelun ja toiminnan kanssa (Lakoff & Johnson 1980: 5). Ajatus periytyy jokseenkin muuttumattomana klassismin ajan filosofeilta, joista muun muassa Aristoteles piti metaforaa eräänlaisena kielen vääristymänä tai kielen virheellisenä käyttönä, joka tulee kysymykseen lähinnä retoriikan tai runouden saralla. Kyseessä ei Aristoteleen mukaan siis ole arkikieleen kuuluva ilmiö, koska metaforan merkitys ei ole yksiselitteinen objektiivisen maailman osa. (Lakoff & Johnson 1999: 547.) Sama näkökulma vallitsee vielä Nykysuomen sivistyssanakirjan määritelmässä, jossa metafora merkitään tyylioppiin kuuluvaksi termiksi (NS s.v.

metafora). Tämä ajattelu näkyy myös käännöskirjallisuutta koskevassa tutkimuksessa, jossa metaforaa on käsitelty muun muassa semanttisena erityistapauksena, jonka voi jättää käänöksessä jopa huomiotta (esim. Ingo 1990: 230–236). Tässä valossa ei ole yllättävää, että kielelliseltä merkitykseltään epäodotuksenmukaista metaforaa ei aluksi pidetty semantiikan alalla mielekkäänä tutkimuskohteena vaan tutkimus keskittyi sananmukaisesti tulkittaviin ilmaisuihin (Leino 1983: 107).

Metafora juontuu etymologisesti kreikan kielestä ja merkitsee sananmukaisesti ylitse (kr. *meta*) kantamista (kr. *pherein*). Sanan etymologinen tausta viittaa siis siirtymään tai siirtämiseen. *Metaforan* nähdäänkin kytkevän yhteen ilmauksia, joiden välillä on jonkinlaista samankaltaisuutta. (Tieteen termipankki s.v. *metafora*.) Yleinen ajatus siitä, ettei metafora kuulu yleistajuiseen asiakieleen tai arkipäiväiseen puhekieleen, on juurtunut tiukkaan ihmisten ajatuksiin (Lakoff & Turner 1989: xi). Metaforaa koskevan keskustelun lähtökohta onkin usein se, etteivät metaforat ole kielessä tavallisia (Wande 1992: 229). Tämä näkökulma on rajoittava, sillä metaforat ovat kielessä yleisiä (esim. Lakoff & Johnson 1980).

Perinteinen metaforakäsitys perustuu George Lakoffin ja Mark Johnsonin (1999: 119) mukaan viiteen empiirisesti virheelliseen olettamukseen: Ensinnäkin perinteisen metaforakäsityksen mukaan metaforaa pidetään sanaston, ei ajattelun, tuotteena. Toiseksi metaforisen kielen ei ajatella kuuluvan konventionaaliseen kielenkäyttöön, vaan se mielletään kuuluvaksi erityisalojen kuten retoriikan ja runouden kieleen tai tieteellisiä havaintoja kuvattaessa käytettyyn kieleen. Kolmanneksi metaforista kieltä pidetään poikkeavana siinä mielessä, ettei sanoja käytetä niiden todellisessa ja objektiivisessa merkityksessä. Neljänneksi yleisiä metaforisia ilmaisuja, kuten *kulkea opinpolulla*, pidetään kuolleina metaforina eli ilmaisuina, jotka ovat joskus aiemmin mielletty metaforisiksi mutta jotka ovat sittemmin kadottaneet metaforisen merkityksensä. Viidenneksi metaforien katsotaan ilmaisevan samankaltaisuutta, joka nähdään luontaisena kahden tarkoitteen jakamana ominaisuutena. Lakoff ja Johnson (1999: 119–120) argumentoivat, että edellä esitetty perinteinen metaforateoria on järkeenkäypä, kun sitä tarkastellaan yleistajuisen kielenulkoista maailmaa selittävän totuusteorian kontekstissa. Yleistajuisen totuusteorian mukaan on olemassa vain yksi todellinen maailma, jota kieli kuvaa sanatarkasti. Lisäksi kielen tehtävä on tämän

totuusteorian perusteella redusoitavissa niin, että kielen tarkoitus on ilmaista ja viestiä tuon maailman perustotuuksia. Tähän totuuskäsitykseen pohjaava metaforateoria ei ole kuitenkaan kattava, sillä se on kumottavissa empirisen aineiston perusteella (Lakoff & Johnson 1999: 122–127). Kaikkien mahdollisten yhden asiasisällön totuuksien ilmaiseminen yhdellä kattavalla ilmaisulla ei ole mahdollista, vaan yhtä tilannetta tai asiaa voidaan kuvata useammasta näkökulmasta ja useammalla tavalla (Lakoff & Johnson 1999: 109).

Metaforatutkimus tuli taitekohtaan 1980-luvulla, kun metaforaa alettiin tulkita klassista metaforakäsitystä laajempaan ilmiönä (esim. Wande 1992: 229) ja kun metaforan esitettiin toimivan jonkinlaisena ikkunana mieleen ja ajatteluun (ks. Lakoff & Johnson 1980, Lakoff 1987, Lakoff & Turner 1989). Uudenlaisen metaforatutkimuksen on katsottu alkaneen George Lakoffin ja Mark Johnsonin teoksesta *Metaphors we live by* (1980), jossa esitetään niin konventionaalisten kuin uusien metaforien olevan käsitteellisiä, ja että ne tulkitaan ruumiillisten kokemustemme kautta. Lakoffin ja Johnsonin mukaan metafora on osa jokapäiväistä kielenkäyttöä, ei ainoastaan osa tiettyjen kielellisten erityisalojen ilmaisua. (Lakoff & Johnson 1980: 3–5.)

Lakoff ja Johnson (1980: 5) määrittävät metaforan perusolemuksen olevan yksinkertaisimmillaan yhdenlaisen asian tai ilmiön ymmärtämistä ja kokemista toisenlaisena asiana tai ilmiönä. Kognitiivisen metaforateorian käsitys metaforasta ei siis eroa päällisin puolin juurikaan klassisesta metaforakäsityksestä. Ratkaiseva eroavaisuus piilee siinä, että kognitiivisen metaforateorian mukaan metaforat muodostavat käsitejärjestelmiä, joiden avulla ymmärrämme metaforat. Näitä käsitejärjestelmiä kutsutaan käsittemetaforiksi. Tämä on myös tässä pro gradu -työssä soveltamani näkemys metaforasta. Kognitiivisen metaforateorian mukaista käsittemetaforaa käsitellään tarkemmin seuraavassa luvussa, jossa tarkastelen kognitiivisen metaforateorian olettamuksia sekä käsittemetaforan rakennetta, ja sitä, kuinka metaforinen kielenkäyttö paljastaa tapoja ymmärtää maailmaa.

2.2 Kognitiivinen metaforateoria

Tässä luvussa käsittelen kognitiivista metaforateoriaa. Aloitan luomalla katsauksen teorian taustalla vaikuttavaan olettamukseen kognitiivisesta tiedostamattomasta, jota käsittemetaforat osaltaan rakenteistavat. Tämän jälkeen käsittelen tarkemmin käsittemetaforien rakennetta ja sitä, miten käsittemetaforat luovat merkityksiä. Kiinnitän tässä yhteydessä huomiota myös metonyymisyyteen, jonka merkitys rakentuu niin ikään käsitejärjestelmien varaan ja joka on metaforan lähikäsite. Lopulta tarkastelen, mikä käsittemetaforien kulttuurinen merkitys on ja kuinka ne jäsentävät kokemustamme sukupuolisuudesta ja seksuaalisuudesta.

2.2.1 Kognitiivinen tiedostamaton

Kognitiotieteet tutkivat käsitejärjestelmiä, ja tutkimusten tekemät löydöt paljastavat ajattelumme olevan suurelta osin tiedostamatonta. Lisäksi ajatukset, joita ajattelemme, ovat neurofysiologisen ruumiimme tuotoksia. (Lakoff & Johnson 1999: 10, 16.) Ihmistä on kuitenkin tapana pitää sekä rationaaliseen että tunneperäiseen ajatteluun kykenevänä eläimenä (ks. esim. Lindeman 1997), joka *voi seurata tunteitaan tai ajatella järkevästi rationalisoiden*. Tällaisen kahtiajaon todenperäisyys rationalisoimiseen kykenevän ja kokemuksellisesti puntaroivan mielen välillä on kuitenkin kyseenalaistettava, sillä ajattelumme toimii kehomme puitteissa (Lakoff & Johnson 1999: 515, 530–532).

Kognitiivinen tiedostamaton (*cognitive unconscious*) on ajattelua käsitteellistävä malli, jolla pyritään hahmottamaan ajattelumme tiedostamattomaksi jäävää osaa. Yksi tapa käsitteellistää kognitiivinen tiedostamaton on ajatella sitä tietoisin ajattelun jäävuoren vedenalaisena osana, jonka nähdään määrittävän tavat ja voimavarat, joilla kykenemme ajattelemaan ja ymmärtämään maailmaa. Kognitiivinen tiedostamaton rakentuu toisin sanoen niistä tiedostamattomista käsitejärjestelmistä (*unconscious conceptual systems*), jotka rajoittavat ajattelun autonomisuutta ja jotka kohdallamme määrittyvät pitkälti suhteessa

neurofysiologiseen ruumiiseemme. Kyse on toisin sanoen taustalla tapahtuvasta ruumiillisesta tiedonkäsittelystä, jota ei tulisi sekoittaa freudilaiseen repressioniin. (Lakoff & Johnson 1999: 10, 537.) Kognitiivisen tiedostamattoman olemassaolo on yksi kognitiotieteen perusolettamuksista, vaikka emme voikaan saada siitä tietoa kuin epäsuorasti. Erilaisin metodein kerätty todistusaineisto on kuitenkin kyllin riittävä, että kognitiivista tiedostamatonta voidaan pitää todennäköisenä ajatteluamme ohjaavana rakenteena, joka toisaalta toimii itsenäisesti tietoisuutemme tavoittamattomissa mutta joka rakentuu kokemustemme avulla. (Lakoff & Johnson 1999: 102–104.)

Lakoff ja Johnson esittävät kognitiivisen tiedostamattoman rakentuvan neljästä tasosta: Yhtäältä se sisältää perustason käsitteet kuten esimerkiksi käsityksen tuolista. Tämä koostuu mielikuvista eli ajatuksista, ruumiillisesta liikkeestä eli kokemuksesta sekä hahmohavainnoista. Näiden perusteella pidämme intentionaalisesti tuolina tuoliksi soveltuvia asioita. Toisaalta rakenne koostuu semanttisista kehyksistä, joiden sisällä ymmärrämme merkityssisältöjä. Tällainen on esimerkiksi ravintolakehys, jonka perusteella ymmärrämme, kuinka ravintola toimii ja kuinka ravintolassa tulee toimia. Kolmanneksi rakenne sisältää käsityksemme tilallisista suhteista sekä skeemoista, joiden perusteella voimme ymmärtää mehiläisen olevan puutarhassa tai halkovajan olevan saunan *takana*. Neljänneksi kognitiivinen tiedostamaton rakentuu käsittemetaforien avulla. (Lakoff ja Johnson 1999: 115–117.) Käsittemetaforaa tarkastelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

En paneudu tässä tarkemmin tarkastelemaan kognitiivisen tiedostamattoman toimintaa tai sen olemassaolon todennäköisyyttä, mutta tiedostan, että tutkimukseni pohjautuu pitkälti olettamukselle sen olemassaolosta. Nähdäkseni kyseessä onkin jonkinlainen käsitteistys, jonka avulla pyrimme tekemään ymmärrettäväksi jotain, jota emme muutoin voi ymmärtää ja jota ymmärtämällä voimme saada tarkempaa tietoa itsestämme ja toimintojemme perustasta. Lakoffin ja Johnsonin (1999: 537) mukaan kognitiivinen tiedostamaton onkin foucault'laisessa hengessä keskeinen vallan keskittymä, joka ohjailee tapojamme ajatella maailmasta ja ymmärtää maailmaa. Toisin sanoen lisäämällä tietoisuuttamme tästä vallan keskittymästä mahdollistamme tarkemman kielenulkoista maailmaa koskevan tiedon hankkimisen.

2.2.2 Käsitetaforan rakenne

Käsitetafora on kognitiivisen kielitieteen ja metaforateorian termi, jolla tarkoitetaan käsitteellisen asian tai ilmiön ymmärtämistä ja kokemista toisen tästä käsitteestä eroavan käsitteellisen asian tai ilmiön ominaisuuden tai ominaisuuksien avulla. Käsitteet erotetaan tutkimuksissa kielellisistä ilmaisuista kirjoittamalla ne kapiteelein (esim. AIKA ON RAHAA vrt. *aika on rahaa*). Kognitiivinen metaforateoria kuvaa monien kielen jokapäiväisten ilmausten olevan metaforisia. (Lakoff & Johnson 1980: 5–6.) Kognitiivisessa kielitieteessä käsitetaforaa käytetään työkaluna tarkasteltaessa ymmärtämisen ja kokemuksen mahdollistavaa rakennetta metaforan takana (Grady 2007: 189). Toisin sanoen metafora ei edusta sanastontason ilmiötä eikä muodostu sen laadintaan käytetyistä sanoista. Käsitetafora pikemminkin muodostuu sanojen taustalla olevista käsitteistä. (Leino 1983: 108.) Käsitetaforaa tutkittaessa ei siis varsinaisesti olla kiinnostuneita yksittäisistä metaforista vaan niiden yhdessä muodostamista järjestelmistä. Laajimmillaan käsitetaforien katsotaan selittävän sitä, kuinka ajattelemme, tai paremminkin niiden katsotaan selittävän ajatteluprosesseja. Tulkintansa teoria pohjaa empiirisiin kielestä tehtäviin havaintoihin. (Lakoff & Johnson 1980, 1999.)

Käsitetaforan määritelmää on kritisoitu muun muassa siitä, ettei sitä ole määritelty kyllin tarkasti formaalina rakenteena. Tämän lisäksi teoriaa on moitittu naiiviksi empiirisen tutkimuksen osa-alueeksi. (Nikanne 1992: 61, 76.) Toisaalta sen on väitetty vain tarjoavan uuden määritelmän klassisen tulkinnan mukaiselle metaforalle (ks. Lakoff & Turner 1989: 137). Empiirinen tutkimus on tästä huolimatta ensisijainen kognitiivisen metaforateorian tiedonhankintakeino, jonka ennakolettamuksien mahdollistamia vääristymiä pyritään korjaamaan tarkastelemalla kyllin suurta joukkoa tietoa. Toisaalta tiede ilman ennakolettamuksia on mahdotonta ja olisi älyllisesti laiskaa väittää jonkin tieteen muodon edustavan ylintä mahdollista tapaa kumuloida tietoa. (Lakoff & Johnson 1999: 88–89.) Metaforatutkimuksen empiirinen luonne perustuukin siihen, että tarkastelemalla kyllin suurta joukkoa ilmaisuja, voimme todeta motivoiko niitä jokin käsitetafora vai edustavatko ne suorastaan jotain ainutlaatuista kielellisen ilmaisun tyyppiä (Lakoff & Turner 1989: 137–138). Seuraavaksi tarkastelen, millainen käsitetaforan tulkinnan mahdollistava rakenne on ja kuinka metaforia näiden

rakenteiden avulla tulee luokitella. Lisäksi kiinnitän huomiota käsittemetaforien strukturointiin ja käsitteellisen alakategoriointiin.

Kuten edellä mainitsin, kognitiivisen metaforateorian mukaan kieli on suurilta osin metaforinen ja monia kielen ilmauksia motivoivat laajat käsittemetaforat (Lakoff & Johnson 1980, 1999). Rakenteellisesti käsittemetafora muodostuu **lähdealueesta** (*source domain*) ja **kohdealueesta** (*target domain*), joiden välillä koetaan olevan käsitteellinen tai rakenteellinen samankaltaisuus (Lakoff & Johnson 1980: 52–53, Onikki 1992: 34). Tätä lähde- ja kohdealueen välillä tapahtuvaa prosessointia kutsutaan **mallintamiseksi** (*mapping*), minkä Lakoff määrittelee kognitiivisen topologian eli mielikuvaskaeman siirtymäksi. Tällä hän tarkoittaa, että lähdealueelta kohdealueelle siirtyvä mielikuvaskaema säilyy rakenteellisesti osittain rikkumattomana, mikä mahdollistaa kohdealueen ilmiön käsitteellistämisen lähdealueen käsitteiden avulla. Tätä oletusta rakenteellisesta siirtymästä kutsutaan invarianssihypoteesiksi. (Lakoff 1987: 276, Lakoff 1990: 39, 54.) Laajasti ymmärrettynä lähde- ja kohdealueen välillä tehtävä käsitteistys perustuu havaintoon ja kokemukseen liikkeestä, keskustelijoiden käsitykseen käsillä olevasta diskurssista sekä sitä tukevasta vuorovaikutuksellisesta kontekstista (Langacker 2007: 431).

Lakoff ja Johnson esittävät, että kieleemme metaforat ovat sidoksissa mieleemme käsitteisiin ja että niiden suhde on systemaattinen. Koska käsittemetafora on systemaattinen, on myös sitä kuvaamaan käytetty kieli systemaattista. Tästä syystä kieltä tutkimalla voidaan saada tietoa mieltämme ja ajatteluamme ohjaavista käsitteistä. Kielennetyt metaforat eivät kuitenkaan ole yhdenmukaisia, koska kertoessamme kohdealueesta lähdealueeseen kuuluvin ilmauksin ja rakentein emme puhu lähdealueesta. (Lakoff & Johnson 1980: 7, 13.) Tätä Lakoff ja Johnson (1980: 7–9) havainnollistavat esittelemällä länsimaisessa kulttuuripiirissä yleistä tapaa puhua ajasta. He argumentoivat, että koska kielessämme ei ole täydellistä käsitteellistä mallia ajan rakenteesta, käsitteellistämme ajan hyödyntäen toisten käsitteellisten alueiden ilmaisuja. Niinpä voimme *säästää*, *kuluttaa*, *tuhlata* ja jopa omistaa aikaa (*minulla on paljon aikaa*). Toisaalta aika voi osaltamme *loppua* (*kesken*) väliaikaisesti tai lopullisesti. Lakoffin ja Johnsonin (1980: 6–7) mukaan yksi tapa puhua ajasta on käyttää kolmea toisiinsa läheisesti liittyvää käsittemetaforaa: AIKA ON RAHAA, AIKA ON RAJALLINEN RESURSSI ja AIKA ON ARVOKAS

KULUTUSTAVARA. Kohdealue AIKA ymmärretään siis arvokkaaksi ja rajalliseksi resurssiksi mielletyn RAHAN käsitteen rakentein.

Metafora AIKA ON RAHAA ei kuitenkaan kuvaa täydellisesti aikaa sen kaikissa merkityksissä. Samaa kohdealuetta voidaankin kuvata useammasta lähdealueesta käsin ja korostaa näin eri näkökulmia kuvauksen kohteesta. Kyse on siitä, että samasta kohteesta voidaan korostaa joitain puolia jättäen samalla toiset seikat korostusten varjoon. (Leino 1983: 109, 114.) Siksi aikaa voi kuvata myös esimerkiksi jatkumolle aseteltuina tiloina, joilla on suunta ja joihin myös itse jatkumolla suhteudumme (Lakoff & Johnson 1999: 137–143). Esimerkkejä tällaisista ilmauksista ovat *pääsiäinen tulee tänä vuonna aikaisin, joulukuusi meni ohi aivan liian nopeasti* ja *pahin on vielä edessä* tai vaihtoehtoisesti *jo takana*. Toisaalta voimme käsitteistää ajan esineenä, jonka voi esimerkiksi omistaa. Näin tehdään ilmaisussa *tämä ilta on minun iltani*. Onkin siis korostettava, että käsittemetaforan yhtäläisyyttä osoittavalla ilmaisulla ON viitataan kahden käsitteen väliseen yhdensuuntaiseen mallintamiseen, ei yhtäläisyyteen (Lakoff & Johnson 1980: 19–21).

Systemaattisuuden ohella käsittemetaforan suhde sanastoon on myös osittainen (Lakoff & Johnson 1980: 52). Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka käsittemetafora motivoikin kielen ilmauksia, ei motivaatio ole kaikenkattava. Tämä selittyy tarkasteltaessa käsittemetaforaa AJATUKSET OVAT RUOKAA, joka motivoi ilmauksia *tuota en purematta niele, kuinka herkullinen ajatus* ja *tuot ajatus vaatii vielä hauduttelua*. Käsittemetaforassa on kuitenkin osia, joita kielennetään, ja osia, joita ei kielennetä. Onkin epätodennäköistä, että arkikielessä törmäisimme ilmauksiin *?ajatus maistui pahalta* tai *?teoriassa on hyvä suutuntuma*. Tämänkaltaiset ilmaukset eivät ole konventionaalisia, vaikka voimmekin periaatteessa ymmärtää, mitä niillä tarkoitetaan (ks. Lakoff & Johnson 1980: 53). Käsittemetaforien osittaisuus ilmenee toisin sanoen siinä, minkä ymmärrämme luontevaksi ilmaisuksi ja mitä pidämme uudenlaisena ilmaisumuotona. On kuitenkin huomionarvoista, että myös hyvin vähäisiltä osin kielennetyt käsittemetaforat voivat motivoida luovaa kielenkäyttöä esimerkiksi huumorin saralla (Lakoff & Johnson 1980: 54–55). Kognitiivisen metaforateorian mukaan metaforaa on tarkasteltava kahdella tasolla: Yhtäältä metaforat ovat käsitteellisiä ja osa ajatteluamme. Toisaalta metaforat ovat erinäisiä kielellisiä ilmaisuja, joita käsittemetaforat motivoivat. Toisin sanoen

ainutkertaiseltakin vaikuttava kielellinen ilmaisu saattaa saada motivaationsa yleisestä käsittemetaforasta. Tästä syystä metaforan ainutkertaisuutta ja omintakeisuutta on tulkittava aina sekä käsitteellisellä että kielellisellä tasolla. (Lakoff & Turner 1989: 50.)

Yksi käsittemetaforan rakenteeseen liittyvä piirre on, että käsittemetaforat voivat toimia laajempien käsitteistysten alakategorioina ja osallistua näin käsitteistykseen ymmärtämiseen. Tämä näyttäytyy esimerkiksi tarkasteltaessa käsittemetaforan RAKKAUS ON MATKA motivoimia ilmaisuja: voimme esimerkiksi puhua *mutkista matkassa, umpikujista, lähtemisestä eri suuntiin, parisuhteen suistumisesta raiteiltaan* tai *ajautumisesta karille*. Näistä jokaista voidaan käyttää käsitteistämään RAKKAUS jonkinlaisena matkana, mutta matkan taittamiseen käytetty kulkuneuvo ei ole käsitteistyksissä sama. Esimerkiksi junamatka (*suistua raiteiltaan*) ja merimatka (*ajautua karille*) ovatkin erilaisia matkoja. Tällä perusteella on osoitettavissa, että RAKKAUS ON MATKA käsittemetaforan alakategorioita ovat esimerkiksi RAKKAUS ON JUNAMATKA tai MERIMATKA. (Ks. Lakoff & Johnson 1980: 43–45.) Kategorioita voidaan käsitteistää monilla eri tavoilla, ja näiden käsitteistysten yhteisen jäsenen voidaan ajatella muodostavan kategorian prototyypin. Kategorioiden käsitteistäminen toisten kategorioiden avulla ja osina puolestaan mahdollistaa suuren osan inhimillisestä päättelykyvystämme. (Lakoff & Johnson 1999: 19–20).

Käsittemetaphoria voidaan luokitella myös metaforan lähdealueen ja kohdealueen välillä tapahtuvan mallintamisen luonteen perusteella. Edellä esitellyt käsittemetaforat ovat olleet pääasiassa **rakenteellisia metaforia** (*structural metaphor*) eli niiden lähde- ja kohdealueiden välille hahmotettu siirtymä koskee rakenteita. Toisin sanoen edellä mainitun esimerkin AIKA ON RAHAA -metaforan mallinnuksessa käsitettä AIKA selitetään käyttäen käsitteen RAHA rakenteita. Toinen tapa käsitteellistää merkityksiä on ymmärtää ne **suuntaisuuden metaforina** (*orientational metaphor*), jotka järjestävät kaksi kokonaista käsitejärjestelmää suhteessa toisiinsa. Suuntaisuuden metaforat perustuvat spatiaaliseen hahmottamiseen ja ovat yleensä vastinpareja kuten YLÖS–ALAS, SISÄLLÄ–ULKONA tai EDESSÄ–TAKANA (Lakoff & Johnson 1980: 14.) Lakoffin ja Johnsonin (1980: 17) mukaan suuntaisuudet hahmotetaan ruumiillisesti, minkä vuoksi ne muodostavat fysikaalisen pohjan kulttuurisille kokemuksillemme. Tällaisia metaforia ovat TIETOISUUS ON YLHÄÄLLÄ ja TIEDOTTOMUUS ON ALHAALLA,

jotka motivoivat ilmauksia *nousta ylös* tai *vajota uneen/koomaan*. Vastaavasti voimme *keskustella korkeatasoisesti*, mutta saman keskustelun *taso voi laskea*, jollemme *pääse yli tunteistamme* ja *kykene käsittelemään asioita järkevällä tasolla*. Metafora on nähtävissä myös koulutusjärjestelmämme nimityksissä. *Alakoulun* jälkeen menemme *yläkouluun* ja *alemman korkeakoulututkinnon* jälkeen suoritamme *ylemmän korkeakoulututkinnon*, minkä jälkeen olemme *huippuosajia*. Motivaationsa tällaiset ilmaisut saavat muun muassa käsittemetaforien HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ ja ENEMMÄN ON YLHÄÄLLÄ kautta (Lakoff & Johnson 1980: 18–19).

Rakenteelliset ja suuntaisuuden metaforat eivät kata koko käsittemetaforain kirjoa. Kolmas Lakoffin ja Johnsonin (1980: 25) esittämä käsittemetaforan tyyppi on **ontologinen metafora**, jota nimensä mukaisesti käytetään selittämään kokemuksiamme maailmasta. Ontologisen metaforan mahdollistama ymmärrys perustuu siihen, että voimme käsitteellistää aineettomia asioita. Tällaisia ovat esimerkiksi ajatuksemme, kokemuksemme ja tunteemme, joiden määrällistäminen ja kategoriointi mahdollistaa niiden kielentämisen. Siispä ilmaisut *inflaatio söi säästöämme*, jossa inflaatio käsitteistetään itsenäiseksi olennoiksi, tai *virastossa asiointi vaatii mittaamattomasti kärsivällisyyttä*, jossa kärsivällisyys koetaan mitattavaksi suureeksi, tekevät mahdolliseksi näistä asioista puhumisen. Monet ontologisista metaforista ovat niin luonnollinen osa ilmaisuamme, että niitä on vaikea havaita (Lakoff & Johnson 1980: 28).

Säiliömetafora on yksi ontologisen metaforan muoto. Säiliömetafora perustuu käsitykseen omasta ruumiistamme, jolla on selkeät rajat, ulkopuoli ja sisäpuoli ja jonka koemme säiliönä. Projisoimalla ruumiillisuudestamme motivoituvan säiliöskeeman maailmaan mahdollistamme kielenulkoisista asioista puhumisen säiliötä koskevin ilmaisin (Lakoff & Johnson 1980: 29–30). Toisin sanoen säiliömetafora mahdollistaa sen, että voimme *kävellä metsän sisään* ja tulla sieltä *ulos*, voimme *vajota uneen* ja *herätä unesta*, sen mukaan *talous on lamassa* ja *saamme tyydytystä onnistumisistamme*. Toisaalta säiliöajattelu näkyy myös siinä, että ajattelemme esimerkiksi yksittäisten aakkosten kuuluvan aakkosiin. Toisin sanoen käsittemetafora on keskeinen ajattelun väline (Lakoff & Johnson 1999: 155).

Vaikka ymmärrämme joitain asioita toisten asioiden avulla, on oletettavaa, että on olemassa myös asioita, jotka ymmärrämme itsessään sellaisina ilman metaforista käsitteistystä. Nämä niin sanotusti kirjaimellisesti ymmärrettävät osat muodostavatkin käsittemetaforien rungon. Ne eivät kuitenkaan ole ilmaisuvoimaltaan riittäviä, jotta niitä käyttäen voitaisiin käsitellä jokapäiväisiä kokemuksia ja välittää kokemuksia ymmärrettävästi. (Lakoff & Johnson 1999: 71–73.) Lakoffin ja Johnsonin (1980: 56–57) mukaan monet käsittemetaforista **perustuvat** (*grounding*) eriasteisiin ruumiillisiin kokemuksiin kuten ihmisen oletusarvoiseen pystyasentoon tai muihin tilallisiin suuntaisuuden kokemuksiin. Tällainen käsitteistys on esimerkiksi ilmaisujen *mieliala korkealla* ja *mieliala matalalla* taustalla. Lakoffin ja Johnsonin mukaan ne perustuvat onnellisuudentunteen käsittämiseen ruumiillisesti YLÖS–ALAS-suuntaisuutena (Lakoff & Johnson 1980: 58). Toisaalta on huomattava, että kokemus ja käsitteistys ovat eri tasolla tapahtuvia prosesseja ja että käsitteistys voi perustua myös muihin kuin ruumiillisiin kokemuksiin. Monet käsitteistyksistä perustuvat kognitiivisiin skeemoihin, jotka rakenteistavat suurta osaa havainnoistamme (Lakoff 1987: 282–283). Toisaalta käsitteistysten ymmärtämiseen vaikuttaa myös kulttuurinen kokemus (ks. Dirven, Wolf & Polzenhagen 2007: 1210).

Käsittemetaforien perustuminen toimiikin yleensä niin, että käsitteistämme monimutkaisemman ja mahdollisesti aineettoman asian yksinkertaisemman aineellisesti havaittavan asian avulla (Lakoff & Johnson 1980: 59). Esimerkiksi metafora AIKA ON RESURSSI perustuu kulttuuriseen kokemukseemme aineellisista resursseista, joita voidaan kvantifioida ja joille voidaan antaa arvo. Toisaalta käsitteistys perustuu kokemukseemme työstä, johon käytetyn ajan arvoa voidaan mitata perustuen työn tuloksena syntyneen materiaalin arvoon. Tämä puolestaan johtaa käsitteistykseen TYÖ ON RESURSSI. Toisin sanoen, koska työn tekemiseen käytettyä aikaa voidaan arvottaa kuin aineellista resurssia, voidaan myös AIKA käsitteistää RESURSSINA. Molemmat käsitteistykset hyödyntävät yksinkertaisia ontologisia metaforia, nimittäin mallinnuksia AKTIVITEETTI ON SUBSTANSSI ja AIKA ON SUBSTANSSI. (Lakoff & Johnson 1980: 65–67.) Riippumatta siitä, mihin käsitteistykset perustuvat, on huomioitava, ettei käsitteistys ole ilmaisuun jollain tavalla luontaisesti kuuluva osa, vaan se perustuu jonkinlaiseen ruumiilliseen, neuraaliseen, sosiaaliseen tai kulttuuriseen kokemukseen (Lakoff & Johnson 1980: 68, Lakoff & Turner 1989: 113, Lakoff & Johnson 1999: 73).

Yksi käsittemetaforaan läheisesti liittyvä prosessi on metonymia. Nämä kaksi on myös helppo sotkea keskenään. Metafora ja metonymia ovatkin erityyppisiä prosesseja, vaikka niiden toiminta on jokseenkin samankaltaista. Prosessien samankaltaisuus perustuu siihen, että ne molemmat ovat luonteeltaan käsitteellisiä ja hyödyntävät mallintamista. Lisäksi sekä metaforan että metonymian edustaman käsitteistyksen mallintamisen prosessit ovat konventionaalisia ja erottamaton osa jokapäiväistä kielellistä ilmaisua. (Lakoff & Turner 1989: 103–104). Toisin sanoen siinä, missä metaforan avulla ymmärretään yksi ilmiö toisena ilmiönä, metonymia kuvaa yhtä ilmiötä toisen ilmiön asemasta. Tämän viittaussuhteen yleisin muoto on *pars pro toto* -viittaus, jossa jokin kokonaisuuden osa viittaa koko kokonaisuuteen. Metonymian tehtävä on toisin sanoen viittaava, mutta tämä ei ole sen ainoa tarkoitus. Voimme nimittäin valita, mitä osaa kokonaisuutta kuvaamaan käytämme. (Lakoff & Johnson 1980: 35–36.) Siispä toisin kuin metaforisessa mallintamisessa, jossa lähdealueen käsitettä käytetään kuvaamaan kohdealueen käsitettä, hyödynnetään metonymisessa mallinnuksessa vain yhden alueen sisäistä rakennetta (Lakoff 1987: 288, Lakoff & Turner: 1989: 103). Tämä tavanomainen tulkinta on kuitenkin kyseenalaistettu tuoreemmassa metonymiatutkimuksessa, jonka mukaan metonymia on monisyisempi prosessi (ks. Barcelona 2011: 7–8, 50).

Esimerkiksi aiemmin esittämässäni ilmaisussa *inflaatio söi säästöimme* sanaa *inflaatio* ei käytetä henkilön asemasta vaan kuvaamaan inflaatiota olentona. Tätä kutsutaan personifioinniksi, jossa yhdenlainen ilmiö (inflaatio) kuvataan toisenlaisena ilmiönä (elävä olento). Vastaavasti ilmaisussa *latte venaa laskua* sana *latte* viittaa latten tilanneeseen asiakkaaseen, mutta mallintaminen ei tapahdu kahden eri ilmiön välillä vaan *latte* edustaa latten tilannutta asiakasta ja tulee ymmärretyksi ravintolakehyksessä. (Lakoff & Johnson 1980: 35–36; ks. myös Lakoff & Johnson 1999: 116, Peña Cervel & Ruiz de Mendoza Ibáñez 2009: 341–342.) Sanaa *latte* käytetään siis todellisesta henkilöstä emmekä ajattele *latten* kirjaimellisen merkityksen kuvaavan ihmisen ominaisuuksia perustavanlaatuisella tavalla.

Variaatiossa aiemmin esitetystä esimerkistä *virastossa asiointi vaatii hurjasti kärsivällisyyttä*, joka esittää kärsivällisyyden mitattavana suurena, tapaa tarkoittava sana *hurjasti* voidaan ajatella tulevan ymmärretyksi metonymian TAPA EDUSTAA

MÄÄRÄÄ avulla. Toisaalta *-sti*-johdokset voivat viitata myös selkeämmin määrällisyyteen kuten tekee esimerkiksi sana *useasti* (ISK § 373). Lisäksi osa näistä johdoksista on selkeästi kaksitulkintaisia kuten *järjettömästi* ('järjetön määrä' tai 'järjetön tapa', kiitos tästä huomiosta professori Tuomas Huumolle). Myös sanan *hurjasti* voidaan ajatella olevan tällä tavoin kaksitulkintainen, mutta edellä esitetyn lauseen yhteydessä sanan merkitys 'hurjalla tavalla' ei ole oletettava virastokehyksen mukainen tulkinta. Sanan *hurjasti* motivaatio ei toisin sanoen ole yksitulkintainen, mutta sen merkitys lauseessa on yksiselitteisesti 'suuri määrä'. Kieliopillisella tasolla metonymiaa esiintyy kuitenkin esimerkiksi ilmaisussa *pyrin olemaan selkeä*, jossa predikatiivilla *selkeä* on metonyyminen merkitys TAPA EDUSTAA TOIMINTAA ja jonka parafrasina voidaan käyttää ilmaisua *pyrin ilmaisemaan itseäni selkeästi* (MANNER FOR (LINGUISTIC) ACTION, ks. Brdar 2009: 269, 271).

Lakoffin ja Johnsonin (1980: 37) mukaan metonymialla onkin samantyyppisiä tehtäviä kuin metaforalla eikä sitäkään tule pitää vain retorisenä tyylikeinona. Metonyymiset käsitteistykset ovat metaforisten käsitteistysten tapaan systemaattisia ja ne mahdollistavat yhden asian ymmärtämisen jonkin siihen liittyvän ilmiön avulla. Ne siis toisin sanoen esittävät osaltaan ajatteluamme ohjaavia prosesseja ja pohjaavat kokemukseemme maailmasta. Tämä näkyikin esimerkiksi kristillisessä symboliikassa, jossa KYHKY EDUSTAA PYHÄÄ HENKEÄ. Huomionarvoista on, ettei kyyhkyn sijasta käytetä jotain toista lintua tai muuta eläintä. Tämä metonymia perustuukin kulttuuriseen käsitykseemme kyyhkystä sekä teologiseen käsitykseen Pyhästä hengestä. Toisin sanoen metonymiat linkittävät kokemusta ja kulttuurisia ilmiöitä rakenteistavia metaforisia järjestelmiä. (Lakoff & Johnson 1980: 39–40.) Metonymia mahdollistaa siis osaltaan kompleksisten metaforien ymmärtämisen (Lakoff & Turner 1989: 104–106). Metonymian ja metaforan suhde ei kuitenkaan ole aina selvä, ja joskus on otollista vain tyytyä toteamaan kyseessä olevan ilmiö, joka voidaan nimetä esimerkiksi salkkumorfilla *metaftonymia* (*metaphonym*) (Barcelona 2011: 51–52).

2.3 Metaforien kulttuurinen merkitys ja seksuaalimetaforat

Käsittemetaforat motivoituvat osittain universaaleista syistä ja osittain kulttuurisiin perusteisiin (Lakoff & Johnson 1980: 66–68). Tässä luvussa tarkastelen tutkimusnäkökulmia, jotka käsittelevät tavalla tai toisella kielellisiä ilmaisuja ja erityisesti seksuaalisuuteen liittyviä ilmaisuja kulttuuria kuvaavina rakenteina. Kuten edellisessä luvussa 2.2.2 totesin, voidaan samasta asiasta puhua periaatteessa lukemattomilla eri tavoilla, joista toiset nostavat esiin eri puolia kuvattavasta kohteesta kuin toiset. Osittain tämä toiminta on tietoista, toisaalta kyse on tiedostamattomien käsitejärjestelmien motivoimasta havainnon keskittymisestä. Näyttääkin siltä, että totuus määräytyy suhteessa siihen, mitä ymmärrämme totuudeksi. Toisaalta ymmärrys perustuu monesti kulttuurisesti motivoituihin käsitejärjestelmiin. (Lakoff 1987: 294–295.) Tästä syystä kognitiivisia käsitejärjestelmiä ei voida tutkia pelkästään tarkastelemalla niitä kielenulkoisesta maailmasta irrallaan olevana ilmiönä, koska käsittemetaforat näyttäytyvät myös muilla inhimillisen toiminnan tasoilla (Lakoff & Johnson 1999: 57). Koska samoista asioista voidaan puhua korostaen niiden eri puolia, on myös luonnollista ajatella, että tapoihin liittyy jonkinlaista konventionaalistunutta vallankäyttöä (ks. Foucault 1972: 216–217). Luvussa 2.3.1 tarkastelen, miten kielellisesti jäsentyvät käsittemetaforat rakentuvat yhtäältä universaaliuden, toisaalta kulttuurisen kokemuksen perusteella. Tämän jälkeen siirryn luvussa 2.3.2 tarkastelemaan tarkemmin näkökulmia ilmaisuihin, joiden merkitys liittyy metaforisesti seksuaalisuuteen.

2.3.1 Universaalit ja kulttuuriset metaforat

Kuten luvussa 2.2.2 esitetään, käsittemetaforien voi nähdä kumpuavan osittain ruumiillisuudestamme. Käsitämme ruumiimme säiliönä ja projisoimme samaa säiliöskeemaa meitä ympäröivään todellisuuteen. Samoin pidämme melko yleisesti ylöspäin suuntautuvaa kehitystä merkitykseltään myönteisenä. (Lakoff & Johnson 1980: 17–19, 29.) Tämän tulkinnan mukaan on olemassa joitain universaaleja eli kaikille ihmisille yhteisiä käsitejärjestelmiä, joiden katsotaan motivoituvan

ruumiillisista samankaltaisuuksistamme. Tarkasteltaessa YLÖS–ALAS-suuntaisuuden metaforia ilmauksissa *inflaatio on nousussa* ja *rikollisuus on nousussa*, voimme todeta, ettei kyse ole metaforan HYVÄ ON YLHÄÄLLÄ motivoimista ilmauksista vaan että motivaatio kumpuaa metaforasta ENEMMÄN ON YLHÄÄLLÄ. Näyttääkin siltä, että jälkimmäinen metaforista on käsitejärjestelmässämme etusijalla. (Lakoff & Johnson 1980: 23.) Näin ei kuitenkaan ole välttämättä kaikissa kulttuureissa, eikä kaikissa kulttuureissa ole välttämätöntä edes käsitteellistää arvolatausta saman YLÖS–ALAS-suuntaisuuden avulla. Toisissa kulttuureissa voidaan pitää merkittävämpänä tasapainon tai keskeisyyden skeemoja, jolloin myös kielennetyt metaforat ovat todennäköisesti erilaisia. Yleisesti ottaen samat suuntaisuuden metaforat näyttävät kuitenkin löytyvän kaikista kulttuureista. Tästä huolimatta se, minkä ajatellaan olevan ylhäällä ja minkä alhaalla ja mitkä suuntaisuudet ovat kulttuurille ensisijaisia, vaihtelee. (Lakoff & Johnson 1980: 24.)

Universaaliuden voidaankin ajatella perustuvan ihmisyydelle olennaisiin jakamattomiin ominaisuuksiin, jotka ovat kaikille ihmisille yhteisiä. Se, mitä universaaleiksi piirteiksi milloinkin kelpuutetaan, riippuu siitä, keneltä asiasta tiedustellaan, mutta ilmeisin tällainen universaali on varmaankin ihmiskieli. (Brown 1991.) Lakoff ja Johnson (1999) argumentoivat uskottavasti, että yksi ratkaiseva ja moninaisin tavoin toimintaamme vaikuttava piirre on se, millainen ruumiimme on ja kuinka se toimii. Toisaalta laajimmat kulttuurin kuvaukset määrittelevät kulttuurisen tiedon koskevan tietämystä, uskomuksia, taiteita, siveellisyyttä, lakeja, tottumuksia sekä muita voimavaroja sekä tapoja ja niihin liittyviä käsityksiä, jotka opitaan yhteisön jäsenenä (Tylor 1871: 1). Siis vaikka voimme pitää joitain neurologisen tason ilmiöitä universaaleina (ks. Lakoff & Johnson 1999), määrittelee osaltaan ilmiöiden käsitteistystä esimerkiksi se, mitä kulttuuripiirissä on totuttu pitämään toivottuna tai miten ilmaisut suhteutuvat äänteellisesti toisiinsa (Idström 2009: 55–56). Yhden näkemyksen mukaan taas synnymme universaaleina olentoina mutta opimme pian tämän jälkeen havaitsemaan ja kategorioimaan asioita kulttuurimme mukaisesti (Dirven, Wolf & Polzenhagen 2007: 1209–1210).

Kaikki metaforat eivät saa merkitystään ruumiimme kautta, vaikka se tarjoaakin empiirisen havaintopohjan monille suuntaisuuden metaforille ja ontologiselle säiliöskeemalle. Samoin se, minkä ajattelemme olevan ylhäällä tai alhaalla, sisällä tai

ulkona, ei ole välttämätön kielen piirre vaan käsitteistys. Pinotessamme kirjoja pinoiksi tai kaataessamme kahvia mukiin voimme todeta, että mitä enemmän pinoissa on kirjoja tai kupissa kahvia, sitä korkeammalle pinon huippu tai kahvin pinta kohoaa. Tämän tyyppisten havaintojen perusteella on järkeenkäypää kommunikoida käsittemetaforan ENEMMÄN ON YLHÄÄLLÄ motivoimin ilmauksin. Metaforia, joiden motivaatio perustuu aistein tehtyihin havaintoihin mutta joiden mallinnus siirtää skeeman aistihavainnon ulkopuolisiin käsitteisiin, kutsutaan **primaarimetaforiksi** (*primary metaphors*) (Lakoff & Johnson 1999: 45–46). Näiden metaforien voidaan katsoa pulpahtavan pintaan tavalla tai toisella kielessä kuin kielessä. Kaikkien käsittemetaforien motivaatio ei kuitenkaan ole näin selkeä eivätkä kaikki metaforat esiinny kaikissa kielissä. Kielten ja kulttuurien välisiä metaforain eroavaisuuksia on tutkittu jonkin verran, mutta lopulta on vaikea päätellä, mitkä muuttujat ovat vaikuttaneet ratkaisevasti tietyn käsitejärjestelmän syntymiseen tietyllä kieli- tai kulttuurialueella. (Grady 2007: 204–205.)

Palataan vielä luvussa 2.2.2 esiteltyyn käsittemetaforaan AIKA ON RAHAA, joka perustuu pitkälti tapaan maksaa palkkaa työstä tai hintaa palvelusta perustuen työn tai palvelun ajalliseen keston (Lakoff & Johnson 1980: 65–67). Toisin sanoen vaihdamme aikaamme omaisuudeksi. Suorittamamme käsitteellinen vaihtokauppa ei kuitenkaan tee ajasta omaisuutta, eikä ajan käsittäminen arvokkaana omistustavarana ole suinkaan ainoa mahdollinen tapa ymmärtää aikaa. (Lakoff & Johnson 1980: 8–9.) Aika on abstrakti ilmiö, josta aistein saamamme tieto on epäsuoraa. Ymmärrämme, että tietyt ilmiöt seuraavat toisiaan ajan jatkumolla – talven jälkeen tulee kevät, jota seuraa kesä ja syksy ja jälleen talvi. Tämän lisäksi voimme käsitteistää ajan tilana kuten vuodenaajat säiliönä tai vuoden kehämäisenä ympyrän piirinä. Agraaritalouden kulttuuripiirissä jonkinlainen vuodenvaihtoon perustuva käsitys ajasta onkin odotuksenmukainen, koska elinehdot ovat kiinteämmin sidotut tiettyinä vuodenaikoina tehtäviin töihin. Tämä ilmenee esimerkiksi suomalaisessa vuotuisjuhlaperinteessä, jolla on pyritty osaltaan varmistamaan vuodenvaihtoon jatkuminen (Siikala 2013: 395–419). Tässä suhteessa käsityksemme ajasta vaikuttaa myös kulttuuripiiriin tarjoamat keinot elättää itseämme. Käsityksemme ajasta onkin läpeensä metaforinen, emmekä voi kielentää kokemustamme ajasta ilman metaforia (Lakoff & Johnson 1999: 139). Se, että jotkin aikaa koskevat käsitteistyksiset tuntuvat meistä luonnollisemmilta kuin toiset, johtuu siitä, että niiden korostamat näkökulmat

vastaavat kulttuurillemme tyypillistä käsitystä ajasta ja että niiden näkymättömiin jättämät osat eivät tunnu kulttuurisen tietomme valossa maininnanarvoisilta (Lakoff & Johnson 1980: 67–68).

Käsittemetaforat ovat ihmisiä ja kulttuuria yhdistävän käsitejärjestelmän osia. Suuri osa kielemme ilmaisuista näyttäytyykin järjettöminä, mikäli emme tunne niitä motivoivia käsitejärjestelmiä. Käsittemetaforia on kuitenkin suhteessa vähän verrattuna kaikkiin mahdollisiin niiden motivoimiin ja kielen ilmausten tasolla ilmeneviin metaforiin nähden. (Lakoff & Turner 1989: 51.) Tutkiessaan poeettisia metaforia Lakoff ja Turner (1989: 51) ovat päätelleet niiden motivoituvan suhteessa käsitejärjestelmiimme kolmella eri tavalla: Ensimmäinen vaihtoehto on kielentää käsittemetaforaa koneellisesti ja ajattelematta metaforien suhdetta toisiinsa tai niiden konnotaatioita sen tarkemmin. Tämän tavan todennäköisimpänä tuloksena syntyy liuta kuluneita kliseitä. Toinen tapa on käyttää käsitejärjestelmiä tiedostaen ja taiten. Näin luodut säkeet laajentavat ymmärrystämme käsitejärjestelmän rakenteesta yhdistelemällä ja laajentamalla niiden arkikielisiä muotoja ja kiteyttämällä niiden olemus mieleenpainuvien sanankääntein ja mielikuvin. Kolmas tapa on astua perinteisen ajattelun ulkopuolelle. Tämä onnistuu joko käyttämällä täysin uusia metaforisen ajattelun muotoja tai käyttämällä tutun käsitejärjestelmän motivoimia ilmaisuja uusin tavoin. Kolmas tapa kyseenalaistaa vallitsevaa metaforista ajattelua ja paljastaa puutteellisuuksia sen tavoissa kuvata todellisuutta. Siinä onkin nähtävissä yhtymäkohtia filosofi Michel Foucault'n (1972) ajatteluun, joka korostaa diskursiivisuuden – eli totutuksi koetun tavan puhua ja ajatella – jäsentävän todellisuutta.

Kuten edellä todettiin, ei lähde- ja kohdealueen samankaltaisuus perustu alueiden objektiiviseen vaan kulttuuriseen kokemuksen samuuteen eikä yhtä ilmiötä voida kuvata kattavasti yhdellä ilmaisulla. Metafora tunnistetaankin sen perusteella, että sekä lähde- että kohdealueen merkitys aktivoituu mielessämme samanaikaisesti (Langacker 1987: 143). Toisaalta, koska metafora on jossain määrin kulttuurinen ilmiö, ei pelkällä metaforan tunnistamisella päästä vielä pitkälle. Monilla metaforilla onkin kulttuurissamme arvottava luonne, jota ei kuitenkaan aina tunnisteta (Haste 1993: 44–45). Toisaalta metaforat voivat motivoitua ympäristöstä, jossa niitä käytetään, tai ne voivat antaa näkökulman käyttöympäristönsä henkiseen tai

materiaaliseen kulttuuriin (Idström 2009: 58–60). Toisinaan näyttää kuitenkin siltä, että useamman kielen kehityksessä on tapahtunut spontaanisti samansuuntainen merkityksen siirtyminen, joka on selitettävissä vain jonkinlaisen universaalien ruumiillisuudesta johtuvan käsitteistämisen tuloksena. Tällainen on ainakin indoeurooppalaisten kielten käsittemetaforan NÄKEMINEN ON YMMÄRTÄMISTÄ historiallinen syntyminen. (Lakoff & Johnson 1999: 85.) Näyttääkin siltä, että käsittemetaforan tunnistaminen on vasta ensimmäinen askel metaforain tutkimuksen tiellä (Langacker 1987: 168–169). Niinpä esimerkiksi tutkittaessa seksuaalisuutta koskevia käsitteistyksiä, on ensimmäiseksi tunnistettava metafora, mutta tämän jälkeen selvitettävä myös, miten metafora jäsentyy, mikä on sen historia ja kuinka sitä tulisi tulkita. Mitä enemmän eri kielten metaforista saadaan tietoa, sitä tarkemmin ihmisten kulttuurisuuteen perustuvaa eroavaisuutta voidaan tarkastella (Idström 2009: 66).

2.3.2 Metaforinen seksuaalisuus

Seksuaalisuus on abstrakti ilmiö, joka voidaan käsitteellistää monin tavoin riippuen siitä, millainen kokemus seksuaalisuudesta halutaan välittää (vrt. käsitteen AIKA motivoimat ilmaisut, Lakoff & Johnson 1980: 8–9). Seksuaalinen halu voidaan kokea kuumuutena, samoin seksuaalisuuteen liitetty intohimo (Lakoff 1987: 410; Lakoff & Turner 1989: 84, 190). Voimme niin ikään tuntea seksuaalista vetovoimaa ja käsittää seksuaalisuuden ruumiimme ulkopuolisena fysikaalisena ilmiönä (Lakoff 1987: 411). Seksuaalinen ihminen voidaan käsittää (usein pejoratiivisesti) eläimenä (Schulz 1975: 86) ja seksipartnerin etsimistä metsästyksenä (Lakoff 1987: 410; Haste 1993: 26). Tämän lisäksi seksuaalisuus voidaan käsitteellistää myös ruokahaluna (Emanatian 1996: 203–204). Seksuaalisuuden kuvaaminen ruokahaluna motivoikin jollain tapaa myös suomen kielen ilmaisuja *hänen mahtavat munkkinsa saivat minut kuolaamaan* ja *lihatiski* ('yökerhosta'). Onpa seksuaalisuus mahdollista kuvata jopa sotana kuten ilmaisussa *kerskailla valloituksilla*. Niin ikään ilmaisut *olla hulluna hänestä* tai *olla hullaantunut häneen* ovat otollisia seksuaalisen halun ilmauksia ja halun kuvaaminen itsehillinnän menettämisenä on yleinen halun käsitteistyksen muoto. (Ks. Lakoff 1987: 410–411.)

Huolimatta näennäisen moninaisista käsitteellistämisen muodoista seksuaalisuuteen liittyvä puhe on kaikkein tiukimmin säädeltyjä diskursseja, joilla käsitteellistämme todellisuutta ja joilla ilmennämme valtasuhteita (Foucault 1972: 216). Toisin sanoen se, mitä voimme sanoa ja missä, on kulttuurisesti säädeltyä. Toisin päin tarkasteltuna sama asia näyttää niin, että se, missä ja miten ilmiöstä puhutaan, on kulttuurista sääntelyä ja paljastaa yksityiskohtia ilmiön kulttuurisesta järjestelmästä (Schulz 1975: 82). Yksi merkittävimpiä seksuaalisuuden diskurssia määrittävistä ilmiöistä on käsitys sukupuolisuudesta. Yksinkertaisimmillaan tarkasteltuna sukupuolten välillä voi nähdä vallitsevan dikotomian. Tämä näkökulma perustaa ajattelunsa primaarimetaphoriin SUKUPUOLI ON DUAALINEN ja SUKUPUOLI ON POLAARINEN. Metaforat implikoivat, että on olemassa sukupuoli A ja sukupuoli B, jotka ovat toistensa vastakohtia. (Haste 1993: 11.) Jako kahteen sukupuoleen onkin jokseenkin toimiva tapa käsitteellistää sukupuolta, kun sukupuolisuus ja seksuaalisuus nähdään biologisena tarpeena lisääntyä ja määritellään ainoastaan suhteessa ulkoisiin sukupuolielimiimme nähden. Sukupuolisuuteen liittyy kuitenkin monenlaisia oletuksia siitä, millaisia tietyn sukupuolen edustajien tulisi olla, ja tämä tekee sukupuolesta ulkoista ruumiinpiirrettä abstraktimman ilmiön (Haste 1993 11–12). Tästä syystä on kyseenalaista olettaa jalkovälimme muodon määrittävän, haluammeko maata sohvalta juoden kaljaa ja syöden makkaraa vai imuroida, tiskata ja hoitaa lapsia.

Sukupuolisuuden metaforat motivoituvat monin tavoin suuntaisuuden metaforista käsin. Sukupuolen kulttuurinen polarisointi MASKULIINISUUDEKSI ja FEMINIINISYYDEKSI mahdollistaa sukupuolen käsitejärjestelmän liittämisen osaksi muita käsitejärjestelmiämme kuten AKTIIVINEN–PASSIIVINEN, YKSITYINEN–JULKINEN ja JÄRKEVÄ–VAISTONVARAINEN -suuntaisuuksia. Sukupuolisuuden käsittäminen näiden järjestelmien kautta vaikuttaa myös toiseen suuntaan: luonnehdittaessa myönteiseksi koettua ilmiötä maskuliiniseksi saatamme alkaa pitää maskuliinisuutta myönteisenä suhteessa feminiinisyteen. Toisin sanoen käsitejärjestelmän sisäinen takaisinkytkentä vahvistaa aiempia käsityksiä. (Haste 1993: 11.) Toisaalta takaisinkytkentä voi vaikuttaa myös metaforain tutkimuksen alkuvaiheessa tehtävään tunnistukseen, jos tutkija ei problematisoi omaa suhdettaan tutkimusaineistoon (Schmitt 2005: 368–340).

Sanaston tasolla Hastenkin (1993) esittämä takaisinkytkentä on nähtävissä ainakin historiallisessa englannissa, jossa lukuisat merkitykseltään neutraalit tai myönteiset naiseen viittaneet ilmaisut ovat saaneet pejoratiivisen merkityksen. Näissä tapauksissa on kyse systemaattisesta merkityksen siirtymästä, jollaista ei rinnakkaisessa mieheen viittaavassa sanastossa ilmene. (Schulz 1975: 82–84.) Kattavaa sanaston tason tutkimusta suomesta ei ole tehty, mutta *Suomen kielen perussanakirjaa* on luonnehdittu käyttöselitteidensä puolesta sovinniseksi tai jopa misogyyneiseksi (Mantila 1998: 24–25). Monet englannin alatyyliset naista tarkoittavat ilmaukset motivoituvat lisäksi eläinkunnasta käsin. Vastaavasti miehestä käytetyt käsitteen ELÄIN motivoimat ilmaisut ovat pääasiallisesti myönteisiä. (Schulz 1975: 86–87.) Myös suomessa käsite ELÄIN motivoi metaforia ihmisestä seksuaalisena olentona ja voimme puhua kahden ihmisen välisestä sukupuolisesta kanssakäymisestä *kutemisena*, vaikka metaforinen merkitys onkin sekundaarinen (Sivula: 1989: 276–278), ja luonnehtia seksuaalisesti virittyntä ihmistä *kiimaiseksi*, vaikka sanan merkityksen keskiössä on eläinten määräaikainen paritteluhalu (KS: s.v. *kiima*). Usein suomen eläinilmaisut sisältävätkin pejoratiivisen merkityksen (Koski 1992: 21–23).

Kielitieteilijä Deborah Cameronin (1992) miehen sukupuolielinten nimityksistä tekemä tutkimus tekee kielen ja kulttuurisen vallankäytön suhteesta samansuuntaisia tulkintoja, mutta hänen lähtökohtansa havaintojen tulkinnalle on toinen. Siinä missä aiemmin esitetty historiallisen englannin sanastosta tehty tutkimus lähestyy ongelmaa määrittelemällä kulttuurisen suhteen sukupuolisuuteen määrittyvän suhteessa tavanmukaisiin metaforisiin ilmauksiin, Cameron tulkitsee tutkimiansa penisilmausten motivoijaksi Lakoffin ja Johnsonin teoretisoiman havainnon ruumiillisesta kokemuksellisuudesta. Tästä näkökulmasta onkin ilmeistä, että toisinaan tahattomasti syntyvää peniksen erektiota voidaan pitää merkinä peniksen omasta tahdosta. Tämä taas motivoi osaltaan käsitteistystä PENIS ON HENKILÖ kuten ilmaisuissa *his Excellency*, *Cyclops* ja *Mr. Happy* (sm hänen ylhäisyytensä, *kyklooppi* ja *hra. Hupi*). (Cameron 1992: 377–378.)

Ruumiillinen kokemus ei kuitenkaan selitä Cameronin tutkimien penisilmausten motivaatiota kokonaisuudessaan, koska se ei selitä, miksi metaforia motivoivat myyttiset tai auktoriteettiasemassa olevat hahmot. Ruumiillisuus ei myöskään selitä,

miksi jokin ruumiillisuuden muoto on ensisijainen toiseen nähden. Cameronin mukaan onkin ilmeistä, että metaforissa on enemmän kyse kulttuurisista käsitteistyksistä kuin luontaisista käsitejärjestelmistä ja että metaforat ilmentävät valtasuhteita. (Cameron 1992: 377–378.) Lakoffin (1987: 409) mukaan käsittemetaforilla todella on myös kulttuurinen aspekti, eikä ruumiillinen kokemus ole ainoa käsitteistykseen osallistuva tekijä. Toisaalta käsittemetafora rakentuu primaarimetaforista, joiden ymmärtäminen perustuu erottamattomalla tavalla ruumiillisuuteen (Lakoff & Johnson 1999: 73). Esimerkiksi viha ja seksuaalinen halu käsitteistetään englannissa kuitenkin hyvin pitkälti yhtäläisin lähdealuein, ja tätä käsitteistysten yhteneväisyyttä voidaan käyttää muun muassa perusteltaessa raiskauksen syytä ja etsittäessä teolle oikeutusta (Lakoff 1987: 412–415). Cameron (1992: 381–382) esittää, että käsitys vihasta ja seksuaalisesta halusta toisiinsa liittyvinä fysiologisina ilmiöinä esiintyy etenkin miesten sukupuolielimestään käyttämissä ilmauksissa mutta että se on löydettävissä myös naispuolisten informanttien peniksen nimityksistä.

Edellä esitellyn tutkimuksen valossa seksuaalisuutta ja seksuaali-ilmausten merkitysten siirtymistä näyttäisi siis hallitsevan jossain määrin maskuliininen diskurssi, joka käsitteellisesti polarisoituneen sukupuolisuuden avulla tekee tietyistä ilmauksista odotuksenmukaisempia kuin toisista (ks. Schultz 1975, Haste 1993). Tämä voikin olla osittain mahdollista. Tarkastelemalla systemaattisesti seksuaalisuuteen liittyviä metaforisia ilmaisuja niiden kulttuurisessa kontekstissa, voimme selvittää, mikä jonkin kulttuurialueen tapa suhtautua seksuaalisuuteen on. Koska käsittemetaforat eivät kuitenkaan yleensä muodosta yhtenäisiä ilmaisujärjestelmiä (Lakoff & Johnson 1999: 50–51), ei ole odotuksenmukaista, että myöskään seksuaali-ilmauksia hallitsisi yhteen käsitteistykseen perustuva ilmaisutyyppi (vrt. Kövecses 1986: 105). Toisaalta seksuaalisuus perustuu tunteisiin, jotka ovat ruumiillisia kokemuksia. Tällä perusteella ihmisruumiin samankaltaisuuksien voi nähdä luovan yhteisen pohjan tunteiden käsitteellistämiseksi. (Dirven, Wolf & Polzenhagen 2007: 1208.)

3 Seksuaali-ilmausten sanasto

Tutkimusaineistoni analyysi perustuu aineiston sanastolliseen tutkimukseen. Tässä luvussa perehdyn aineistoni edustaman seksuaalirunousperinteen ilmaisutapoihin. Selvitän perinteessä käytettyjen ilmaisujen merkityksen ja suhteutan ne ilmaisuihin käytetyn sanaston keskeisiin seksuaalitarkoitteisiin, jotka olen ryhmitellyt käsiteltäväksi neljässä luvussa. Lisäksi jaottelen ilmaisujen sanastoa alustavasti suhteessa ilmaisujen kirjaimellisten merkitysten semanttisiin napoihin. Tämä luo pohjan ilmaisuja motivoivien kognitiivisten käsitejärjestelmien analyysille, jonka teen luvussa 4. Seksuaalisanastoa ei ole suomen kielen saralla juurikaan käsitelty käsitelmetaforateorian avulla. Käytän kuitenkin sanaston tason analyysini apuna muuta suomen seksuaalisanastoa koskevaa tutkimusta. Lisäksi taustoitan sanastollista analyysiani seksuaaliperinnettä käsittelevällä tutkimuksella.

Ensimmäiseksi tarkastelen aineistoni sukupuolielimiä tarkoittavia ilmaisuja. Aineistossani esitetty sukupuoli on selkeästi kaksijakoinen ja seksuaalinen kanssakäyminen miehen ja naisen välistä toimintaa. Se ei siis jätä tulkinnanvaraiseksi sitä, onko kuvauksen keskiössä miehen vai naisen sukupuolielimet. Tämän perusteella aineiston eriyttäminen sukupuolittain on perusteltua ja yksinkertaisin tapa käsitellä sukupuolittunutta sanastoa. Erottamalla sanaston käsittelyn sukupuolittain toivon niin ikään paljastavani aineiston mahdollisen sukupuolivivouman, joka johtuu arkistoaineiston syntytavasta (ks. luku 1.2.1). Aloitan aineistoni tarkastelun luvun 3.1 miehen sukupuolielimiä koskevien ilmaisujen sanastollisella erittelyllä. Tämän jälkeen ovat vuorossa luvun 3.2 naisen sukupuolielimiä koskevat ilmaukset. Luvussa 3.3 erittelen seksuaalisesta ruumiista sekä sen eritteistä käytettyjen ilmaisujen sanastoa, minkä jälkeen erittelen luvussa 3.4 aineistoni seksiaktia ja sen osanottajia tarkoittavat ilmaisut.

3.1 Miehen sukupuolielimet

Aineistossani miehen sukupuolielimiä tarkoittavat ilmaukset rajautuvat penistä ja kiveksiä tarkoittaviin ilmaisiin. Tässä luvussa erittelen näistä tarkoitteista

metaforisesti käytettyjä ilmauksia aloittaen penistä tarkoittavista ilmauksista ja lopettaen kiveksistä käytettyihin ilmauksiin.

Peniksen sanakirjamääritelmä on 'siitin' eli 'miehen (t. nisäkäskoiraan) sukupuolielinten osa, jossa sijaitsevat siemenjohtimet ja virtsaputki' (KS: s.v. *penis, siitin*). Penikselle on kuitenkin osoitettavissa suomen kielessä vähintään 970 eri nimitystä (Jussila & Länsimäki 1994: ix), mihin ei aineistoni lukumäärällisesti aivan yllä. Aineistostani on kuitenkin eriteltävissä noin sata erilaista ilmausta penikselle. Näistä määrältään ylivoimaisesti yleisin on geneerinen *kyrpä*, vaikka myös sellaiset yleensä vain siitintä tarkoittavat ilmaukset kuin *kulli* ja *mulkku* ovat yleisiä. Monet peniksestä käytetyt sanat tuntuvat saavan motivaationsa metaforiselle tarkoitteelleen ainakin osittain siittimen ulkoisesta pitkänmallisesta muodosta (*tolppa, piikki, seipo*). Toiset perustuvat vastaavasti peniksen käyttöön sukupuoliyhteydessä jonkinlaisena työkaluna (*palja, vitun vasara, mäntä, persehärkin*). Useita ilmauksia näyttää kuitenkin motivoivan laajempi käsitejärjestelmä, ja voidaan osoittaa, että peniksellä on aineistossani jopa inhimillisiä piirteitä. Tämä on ilmeistä tarkasteltaessa esimerkiksi kahta seuraavaa otetta aineistostani: *nylit nahkan korvistain, veren keitit silmästäin, päästäni aivot pusersit* sekä *kun ei pätkä päätä nosta, kulli kulmoa ylennä*. Näistä ensimmäinen on osa peniksen ja vulvan välistä vuoropuhelua, toinen taas käsittelee peniksen erektiottomuutta. Seuraavaksi esittelen aineistoni ilmaisuja tarkastellen niiden oletusarvoista merkitystä suhteessa niiden aineistossani saamaan metaforiseen tarkoitteeseen 'penis'. Tarvittaessa tuon tarkasteltavaksi myös ilmauksen etymologian, mikäli tämä selventää ilmauksen metaforisen merkityksen motivaatiota. Aloitan tarkastelun yksinkertaisimmista tapauksista, joissa katson ilmauksen olevan vaihdettavissa sanaan *penis* ilman, että ilmaisun ymmärrettävyys muuttuu ratkaisevasti. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan, kuinka aineistoni ilmaisut kuvaavat metaforisen tarkoitteen 'penis' seksuaalista toimintaa.

Suureen osaan peniksestä metaforisesti käytettyjen ilmaisujen sanastosta liittyy kirjaimellinen merkitys, joka on jokin agrariikulttuurin käsityöläisammateissa tai maanviljelyssä käytetty väline. Osa näistä sanoista on merkitykseltään yleisiä kuten *kalu, koinuneuvo* ja *värkki* (mm. 'kapine, vehje'), mutta enimmäkseen ilmaisut ovat kirjaimelliselta merkitykseltään eriytyneempiä ja jonkin tietyn ammatin tai merkitysalan sanastoa. Tällaisia ovat esimerkiksi *palja, taltta, vaaja* ja *vasara*, jotka

kuuluvat käsityöläisen työvälineisiin. Toinen tällainen ilmaisujoukko on *porkka*, *tuura* ja *väkärauta*, joiden merkitykset kuuluvat kalastuksessa käytetyille työvälineille. Työkalua merkitsee niin ikään ilmaisu *ase*, jonka merkitys liittyy taisteluun tai metsästykseseen (SSA s.v. *ase*). Sanat *piikki*, *seipo* (l. *seiväs*), *tolppa*, (*punainen*) *puikko*, *saikka*, *korenta*, *tantari* ja *sarvi* merkitsevät käyttötarkoitukseltaan moninaisia pitkänmallisia ja jokseenkin teräviä esineitä. Näihin voi katsoa kuuluvan niin ikään 'kynää' tarkoittavan sanan *pännä* (SSA s.v. *pännä*, ks. SKSS s.v. *pännä*). Yksi penisilmausten määrällisesti suuri merkitysalue ovat puiset esineet, joihin voidaan muutamien edellä mainittujen sanojen merkitysten lisäksi liittää aineistoni perusteella ilmausten *kara*(*varsi*), (*perse*)*härkin*(*puu*), *jaarikka* ('epäsäännöllinen puukappale' SSA s.v. *jaarikka*), *oksa*, *väärä puu* ja *paha palikka* kirjaimelliset merkitykset. Puuesineiden laajaa edustusta selittänee osittain materiaalin hyvä saatavuus ympäristössä, jossa aineiston edustama runoperinne on kehittynyt. Toisaalta peniksestä voidaan käyttää ruoan merkitysryhmään kuuluvia sanoja kuten (*mamman*) *makkara*, *muna*, *herkku* ja *liha*. Samaisen merkitysryhmän lähettyville asettuu aineistossani myös ruoan valmistukseen ja tuotantoon liittyvä sanasto kuten *mäntä*, *kapusta* ja *nokko* ('pieni heinäkasa' SSA s.v. *nokko*). Peniksestä käytetään aineistossani niin ikään deskriptiivissävyisiä sanoja kuten *lörtykkä*, *löyrykkä*, *nahkavörtykkä*, *nilkki* ja *nalkki*, joista monille ei voida antaa muuta merkitystä kuin 'miehen sukupuolielin' mutta joista ainakin *nilkille* (SSA s.v. *nilki*: 'sileä, karvattomaksi hankautunut') ja *nalkille* (SSA s.v. *nakata*: 'sadin', KS s.v. *nalkissa*: *Koirat jäivät paritellessaan nalkkiin*) on mahdollista kaivaa esiin jonkinlainen merkitykseltään peniksestä eroava etymologinen selitys.

Suurinta osaa edellä esitellyistä nimityksistä penikselle yhdistää se, että kirjaimellisesti ne merkitsevät ihmisen muovaamia esineitä. Käyttötarkoitukseltaankin esineet vaikuttavat suhteellisen homogeeniseltä ryhmältä. Monia metaforisten penisilmausujen kirjaimellisia tarkoituksia käytetäänkin ensisijaisesti lyömiseen, iskemiseen tai lävistämiseen. Nämä toiminnot eivät kuitenkaan kata kaikkien peniksestä käytettyjen ilmausujen kirjaimellisten tarkoitteiden käyttötarkoituksia. Esimerkiksi sanojen *seipo* ja *tantari* merkitykseen voidaan katsoa kuuluvan jonkinlainen tukeminen. Näistä ensimmäisen penisilmausun, *seipo*, motivaatio kumpuaa nimittäin merkityksestä 'heinäseiväs', ja sitä käytetään yhteydessä *seiso seipo*, *nouse nokko*. Sillä siis viitataan heinäpaalia tukevaan

seipääseen, jonka tulee tätä tehtävää varten asettua vertikaaliorientaatioon. *Tantarin* ensisijainen merkitys on puolestaan 'uunin tanko, johon patakoukku kiinnitetään' (SSA s.v. *tantari*). Sanastontason yhtäläisyyksien perusteella ilmeisen yksinäiseksi jäävä *pännä* eli 'kynä' puolestaan ei tahdo sopia minkään toisen penisilmaisun yhteyteen, mutta ilmaisun motivaatio liittyyne jollain tapaa kynällä tehtävään merkitsemiseen. Tarkkaa vastausta penisilmauksen *pännä* motivaatiolle aineistostani ei kuitenkaan löydy.

Sen lisäksi, että tarkoitetta 'penis' käsitellään aineistossani metaforisesti ihmisen hallitsemana esineenä, esitetään penis toisinaan myös itsenäisenä olentona, joka saa vuoroin inhimillisiä ja vuoroin eläimellisiä piirteitä. Penistä voidaankin kutsua aineistossani esimerkiksi nimityksillä *seisottaja*, *kannattaja* ja *yllyttäjä*, jotka edustavat suomen yleensä kantaverbinsä ilmaiseman toiminnan suorittajaa merkitseviä *JA*-sanoja (ISK § 253). Diakronisessa tarkastelussa deverbaalisten *-JA*-johdosten voidaan katsoa muodostavan kategorian, jonka keskeisin merkitys on personoidut yliluonnolliset olennot sekä eläimet ja jonka ulkoreunoille sijoittuvat niin ikään aktiiviseen toimintaan kykeneviksi koetut elottomat olennot kuten koneet (Nummila 2014: 517–518). Muun muassa näiden penisilmausten voidaan siis katsoa edustavan peniksen käsitteistämistä aktiivisena toimijana. Niin ikään penikseen viitataan aineistossani ilmaisulla *kullannuppu*. Sanan alkuperästä ei löydy täsmällistä tietoa mutta sillä viitataan yleensä rakkaaksi koettuun ihmiseen, vaikka sillä on voitu vähäisissä määrin viitata myös puhkeaviin silmuihin (Eronen 1996). Penisilmaisuna ilmaisun motivaatio liittyyne aineistossani ensisijaisesti kokemukseen arvokkuudesta, mihin viittaa myös nykykielinen ilmaisu *sukukalleudet* (ks. SKSS s.v. *sukukalleudet*). Toisaalta ilmaisun oletusarvoinen merkitys 'rakas ihminen' viittaa peniksen personifointiin, jota tehdään myös muualla aineistossani. Tämän lisäksi ilmaisu voi motivoitua osittain myös konkreettisesta merkityksestä 'nuppu'.

Personifoidulla peniksellä voi aineistossani olla *otsa*, *sierain*, *silmä*, *kulma* (SSA s.v. *kulma*: 'silmäkulma; ohimo'), *aivot* ja *korvat*, jotka kaikki viittaavat ensisijaisesti ihmisolennon päänalueen ruumiinosiin mutta joita voidaan käyttää myös eläimen ruumiinosista. Esimerkkejä näistä tarkastellaan tarkemmin luvussa 4.1.5. Edellä mainittujen päänalueen ruumiinosien nimitysten perusteella onkin arvattavaa, että aineistossani esiintyy niin ikään *pää* peniksen ominaisuutena. Huomionarvoista on

myös, että toisin kuin ihmisellä ja eläimillä, joiden pääalueen ulkomuoto perustuu symmetriseen parillisuuteen on aineistossani peniksellä vain yksi kappale silmiä tai sieraimia. Eläimenä penis vuorostaan kuvataan ilmaisuilla *mato* (l. 'käärme' SSA s.v. *mato*), *hauki*, *sisilisko*, *orava* tai *näätä*. Itsenäiselle olennolle tyypillisesti penis voi niin ikään toimia aineistossani oman tahtonsa mukaan ja esimerkiksi *herätä*, *kavahtaa*, *kyntää* ja *tehdä työtä*.

Peniksen itsenäisenä olentona kuvaavien ilmaisujen kirjaimellisen merkityksen suhteen metaforiseen tarkoitteeseensa voi helposti nähdä osittain metonyymisenä. Ihmiseen viitataan aineistossani sellaisilla metonyymisillä ilmauksilla kuin *lettikyrpä* ja *harakulli*. Nämä määrittävät yksilön kokonaisuudessaan metonyymisille ilmauksille ominaisesti merkitsemällä osan kokonaisuudesta. Tämän tyyppinen viittaussuhde ei kuitenkaan ole aineistossani oletusarvoinen kuvattaessa penistä itsenäisenä olentona. Tyypillisempiä ovat ilmaisut, joissa penis näyttäytyy toimijana kuten säkeessä *kyrpä ei koskaan seisomasta lakkaa*. Itsenäisenä olentona penis käsitteistetäänkin aineistossani yleensä toiminnan avulla. Näin on myös säkeissä *äskän kyrpä päänsä nosti*, *Simo silmänsä avasi ja siellä [vulvassa] syöpi*, *siellä juopi*, *siellä pääsä harjoavi*, *siellä kaikki työt tekepi*, *siellä kasvo kovapääksi*, joissa penis esitetään itsenäisesti toimivana olentona. Toimijan roolissa penis saattaa niin ikään kuvata toiminnan kohteena olemista kuten säkeissä *nylit nahkan korviltain*, *veren keitit silmästäin*, *aivot päästäni pusersit*, joissa penis torjuu vulvan kutsun vedoten aiempaan kokemukseen. Tällaiset peniksen suuhun laitetut sanat eivät ole aineistossani ainutkertaisia ja viittaavat yksiselitteisesti peniksen käsitteistykseen intentionaalisenä olentona. Eläimenä penis taas ei näytä osoittavan inhimillisyyden piirteitä, vaan sen toiminta motivoituu eläimen toiminnasta käsin. Tämä kahtiajako esiintyy esimerkiksi seuraavassa molemmat itsenäisen olennon metaforat aktivoivassa säeparissa *jo tässä on mato matanut, tässä on terska työtä tehnyt*.

Kuten edellä mainitsin, viitataan aineistossani miehen sukupuolielimistä peniksen ohella kiveksiin. *Kiveksen* sanakirjamääritelmä on 'siittiöitä tuottava parillinen sukupuolirauhanen' (KS s.v. *kives*), mutta kiveksistä voidaan käyttää ainakin 170 eri nimitystä (Jussila & Länsimäki 1994: ix). Aineistoni kivessanasto on laiha verrattuna peniksestä käytettyjen nimitysten määrään, eikä erilaisia kivistarkoitteisia ilmauksia löydy siitä kymmentäkään. Ilmausten määrää supistaa edelleen se, että muutamat

näistä sotkeutuvat yhteen penissanaston kanssa. Näin tapahtuu esimerkiksi *mulkkusanueelle*, jossa yksiköllisellä muodolla *mulkku* viitataan pääsääntöisesti penikseen ja kiveksiin vastaavasti monikollisella muodolla *mulkut* (ks. SKSS s.v. *mulkku*; vrt. KS s.v. *mulkku* ja SSA s.v. *mulkku*¹). Samantyyppistä sekaantumista on havaittavissa myös *kulli*-sanueessa. Tätä sekoittumista havainnollistaa säepari *mulkut pilluun painetaan, kullit takana tanssii* (ks. myös SSA s.v. *kulli*¹, jossa yks. ’siitin’ ja mon. ’kivekset’; vrt. SKSS ja KS s.v. *kulli*, joissa ’siitin’). Merkitykseltään penikseen sotkeutuvien ilmausten lisäksi aineistossani on muutamia selkeästi vain kiveksiin viittaavia sanoja kuten *jertat*, *raijat* (oik. *raidat* merkityksessä ’liperit’) ja *pussit*. Näistä ilmaus *jertat* merkitsee kirjaimellisesti ilmeisesti jonkinlaista kolmion tai sydämen muotoista kuviota tai esinettä, mutta suurin osa sanan toisinnoista esiintyy suomen murteissa alueellisesti Lounais-Suomen murteissa, vaikka myös Savo ja Pohjois-Karjala ovat edustettuina (SMS s.v. *jertta*). Aineistoni toisinto taas on merkitty kerätyksi Etelä-Karjalasta. *Raijat* (oik. *raidat*) taas viittaa kirjaimellisesti lipereihin eli miespapin kauluksen pantaosan etupuolelta alaspäin lähteviin kahteen suorakulmaiseen liuskaan. Metaforien motivaatio kummunneekin kivesten käsitteellisestä suhteesta penikseen ja sen käsitteistyksiin.

Kiveksillä ei aineistossani ole itsenäistä roolia, vaan niiden olemassaolo ja toiminta on aina riippuvaista peniksestä. Kivekset eivät toisin sanoen voi aineistoni perusteella toimia oman tahdon varassa samalla tavalla kuin penis, vaan ne seuraavat penistä tai ovat peniksen kantamuksia. Kivesten läsnäolo siis oikeastaan toimii kuvauksessa eräänlaisena merkitsijänä sille, että kyse todella on peniksestä. Myös kives- ja penissanonjen merkitysten sotkeutuminen *mulkku*- ja *kulli*-sanueessa viittaa kivesten ja peniksen käsitteelliseen yhteenkuuluvuuteen. Tässä valossa on oletettavaa, että kiveksistä käytetyt ilmaukset toimivat käsitteellisesti peniksen rinnalla ja motivoituvat samoista käsitejärjestelmistä käsin. Oletusta käsitteellisestä rinnastumisesta tukee aineistoni tapa käsitellä näitä kahta miehen sukupuolielinten näkyvää osaa samassa yhteydessä seuraavilla aineistolleni tyyppisillä tavoilla: *kysyttelin kyrvältäni – – vain oot myllystä tuleva, kun on pussit leuan alla – – vain olet papin sukua, kuin on raijat kaulassasi sekä likkat kullin perivät ja karvalampeen painaa, mulkut perästä rientävät, mutta rannalle hyö jäävät*. Ensimmäisessä edellä esitetyistä esimerkeistä metaforisessa merkityksessä ’kivekset’ toimivat ilmaukset saavat motivaationsa suhteessa itsenäiseksi ihmiseksi kuvattuun penikseen. Niinpä

myllystä tulijalla on mukanaan (jauho)pussit ja papilla kaulassaan liperit. Toisessa esimerkissä kivekset puolestaan tekevät kaikkensa pysyäkseen peniksen perässä, mutta jäävät kuitenkin jälkeen. Toisin sanoen kivesilmaisut motivoituvat suhteessa penisilmaisuja motivoivaan käsitejärjestelmään ja niistä puhuminen on aineistossani toissijaista. Miehen sukupuolielimistä käytettyjä ilmaisuja dominoi aineistossani siis käsite PENIS, joka sisältää nähdäkseni kokonaisuudessaan miehen nivusten elimet. Tämän perusteella voidaankin väittää, että kiveksistä käytettyjä ilmaisuja motivoi osaltaan metafora KIVEKSET OVAT OSA PENISTÄ.

3.2 Naisen sukupuolielimet

Naisen sukupuolielimet ovat jaettavissa aineistoni perusteella kolmeen osaan: vulvaan, vaginaan ja kohtuun. Näistä suurimman huomion saa vulva, ja vaginaa ja kohtua tarkoittavat ilmaisut ovat aineistossani selkeästi vähemmistössä. Aloitan aineistoni naisen sukupuolielimiä koskevan sanaston käsittelyn vaginaa ja kohtua metaforisesti merkitsevistä ilmaisuista ja jatkan sitten vulvaa metaforisesti merkitsevän sanaston käsittelyyn.

Vaginan sanakirjamääritelmä on 'emätin' eli 'naisen tai nisäkäsnaaraan ulkoisia sukupuolielimiä ja kohtua yhdistävä putkimainen elin' (KS s.v. *vagina*, *emätin*). *Kohdun* määritelmä kuuluu puolestaan 'naisen ja yl. nisäkäsnaaraan sukupuolielinten osa, jossa sikiö kehittyy' (KS s.v. *kohtu*). Kohtua ja emättintä merkitseviä sanoja suomen kielessä on tavattavissa ainakin 80 (Jussila & Länsimäki 1994: ix), mutta aineistossani niihin viitataan yksiselitteisesti sanoilla *suoli* ja *maha*, vaikka nämäkään ilmaisut eivät ole yleisiä. Aineiston puutteet selittynevät tältä osalta ainakin osittain sillä, että aineisto on kerätty arkistokokoelman vähäisten kontekstietojen perusteella lähinnä miesinformanteilta, joilla ei ole omakohtaista ruumiillista kokemusta emättimestä tai kohdusta. Tällä perusteella onkin ilmeistä, että aineistoni naisen sukupuolielimiin kohdistuvat ilmaukset keskittyvät kuvaamaan vulvaa ja kokemusta sen toiminnasta. Toisaalta metaforisten ilmausten painottuminen naisen ulkoisia sukupuolielimiä merkitsevään vulvaan voi selittyä myös vaginan ja kohdun sekundaarisesta roolista prototyypisessä yhdynnässä.

Vulvan sanakirjamääritelmä on 'naisen ulkoiset sukupuolielimet' (KS s.v. *vulva*). Nykysuomessa naisen ulkoisille sukupuolielimille on osoitettavissa ainakin 820 eri ilmausta (Jussila & Länsimäki 1994: ix). Aineistossani ratkaisevasti yleisimmät naisen ulkoisiin sukupuolielimiin viittaamaan käytetyt sanat ovat *vittu* ja *pillu*, mutta myös muita vulvan nimeämistapoja on muutamia kymmeniä. Monet aineistossani vulvasta käytetyt ilmaukset merkitsevät myös yleisesti jotain muuta haaraväliin liittyvää toimintoa tai ominaisuutta kuten *kusetin*, *pieretin* tai *paskareikä*. Tällaisten ilmausten yhteydessä ei ole semanttisesti selvää, viittaavatko ne yksiselitteisesti vulvaan. Semanttisesta horjuvuudesta huolimatta niiden käyttö on systemaattisesti yhtenevää vulvasanaston kanssa. Vastaavaa sanastoa ei myöskään käytetä tarkoitettaessa miehen sukupuolielimiä tai haaraväliä, joten vaikka kuona-aineiden erityyppisyys on fysiologisesti sukupuoleen liittymätön toiminto, kyse ei tämän perusteella ole sukupuoleettomista ilmauksista. Toisin sanoen näyttää siltä, että kunhan tarkoitteen keskeinen merkitys liittyy johonkin haaravälin ruumiilliseen toimintoon, on se kyllin tarkka. Nähdäkseni kyse on samantyyppisestä anatomisesti läheisten merkitysten kietoutumisesta yhteen kuin *peniksen* ja *kivesten* tarkoitteiden kanssa havaitsimme käyvän (ks. edellinen luku). Tämä ei kuitenkaan tee tyhjäksi ulostamiseen liittyvien ilmaisujen nykyaikaisessa tulkinnassa ilmeisiä pejoratiivisia merkityksiä.

Suorasanaisten ilmausten lisäksi vulvaan viitataan myös muilla tavoilla. Jotkin ilmaukset saavat merkityksensä polaarista asemasta peniksen vastinparina. Näin on esimerkiksi säeparin *tuli kyrvät kyntylöiksi*, *vitut kynttöloin jaloiksi* tapa kuvata naisen sukupuolielin peniksen jalustana. Vastaavia vastinpari- tai omistusilmauksia ovat myös *mulckuin veräjä* ja *jortin soppi*, joissa naisen sukupuolielin kuvataan erityisesti penikselle tarkoitettuna kulkureittinä tai tilana. Toiset vulvailmaukset korostavat ulkoisia ominaisuuksia kuten karvaisuutta (*karvahurri* ja *karvavilli*) tai kosteutta (*limo huuli* ja *avanto*). Toisaalta vulvaa kuvataan myös esineilmauksilla (*saxan sormus* ja *kurpponen*) tai ilmauksilla, joiden tarkoite on jonkinlainen säiliö tai säilytykseen käytetty astia (*tynnyri* ja *toosa*). Naisen sukupuolielintä tarkoittavien ilmausten lähdealueet eroavat toisin sanoen monin tavoin miehen sukupuolielinten kuvauksessa käytetyistä ilmauksista. Joukossa on kuitenkin myös yksi yleistason työkaluilmaus (*värkki*). Monia edellä esitettyjä ilmauksia näyttääkin yhdistävän se, että ne ovat jonkinlaisen valmistustyön tuloksena syntyneitä esineitä, kuten vaatteita

tai säiliöitä, ja rakennelmia tai niiden osia. Jotkin vulvan alkuperää koskevat kuvaukset painottavatkin vulvan olevan valmiste tai kauppatavara (*vittu on Wiikarin tekemä* ja [vulva on] *tuotu Saksan kaupungista*).

Esineilmaukset eivät kuitenkaan ole ainoa aineistoni tapa kuvata vulvaa, vaan peniksen tavoin myös vulva voidaan esittää itsenäiseen ja intentionaaliseen toimintaan kykenevänä olentona. Osa näistä ilmaisuista on selkeästi metonyymisiä *pars pro toto* -ilmauksia. Tällainen on esimerkiksi *takapillu*, jolla viitataan naiseen, jonka vulva on tavallista taempana (SKSS s.v. *takapillu*), mutta suuressa osassa aineistoni tapauksista on kyse naisen sukupuolielimen toiminnan kuvauksesta. Tämä ei välttämättä ole aina ilmeistä tarkasteltaessa ainoastaan säettä tai säeparia, jossa vulvan toimintaa kuvataan, mutta kontekstia laajennettaessa koskemaan koko toisintoa, on tulkinta ilmeinen. Sanastollinen yhteneväisyys aineistoni itsenäisesti toimivan vulvan ja ihmisen osana toimivan vulvan käsittelyssä on mittavaa. Muun muassa tällä perusteella on perusteltua väittää, että aineistoni itsenäiseen toimintaan kykeneväksi metaforisesti kuvattu vulva on todella vulva eikä metonyyminen ihminen. Olentona vulva saattaa esimerkiksi esittää kutsun (*tule kulta kulkuuni*), purra (*puolen kyrpe purasit*) tai sille saatetaan jäädä velkaa (*jäikö velkoa vitulle, rästä räpälesuulle*). Vulva saatetaan kuvata aineistossani myös kykenevänä viheltämään (*vittu viiassa vihelsi*), juoksemaan (*pillu juosta pijretteli*) ja hyppäämään (*vittu hyppäs kannon peähän*). Lisäksi vulva saatetaan kuvata eläimelliseksi olennoiksi (*vittu [on] vihanen koira*). Moni vulvan toimintaan liittyvä ilmaus liittyy ensisijaisesti sukupuoliyhdyntään kuvaukseen. Kattavasti yhdyntään liittyvää sanastoa erittelen luvussa 3.4.

Kolmas aineistossani käytetty lähdealue, joka motivoi vulvasta käytettyjä ilmaisuja, liittyy luontoon ja sen muodostumiin. Frekvenssiltään yleisin tämäntyyppisistä ilmaisuista on *lampi* tai *karvalampi*, mutta myös muita ilmaisuja käytetään. Yhteistä luontoilmauksille on, että niillä korostetaan *lampi*-ilmaisun tapaan kosteutta. Tällaisia ovat aineistossani ilmaisut kuten *avanto*, *kiimasuo*, *suoranta* ja *väylä* ('vesireitti' SSA s.v. *väylä*). Yksi ainutkertainen vulvan merkityksessä käytetty kasvisana on *vesikaali*, jolla tarkoitetaan ilmeisesti veden pinnalla kelluvaa kaalimaista kasvia, vesisalaattia, tai merikaalia (tämä tulkinta perustuu sähköpostinvaihtoon Kotimaisten kielten keskuksen erityisasiantuntija Maria Lehtosen kanssa). Aineistossa käytetään

kertaluontoisesti myös ilmaisua *sola* (*on vitussa monta solaa*), mutta ilmaisun tarkoite aineistoni kulttuuriympäristössä eroaa sanan nykykielisestä merkityksestä. Kyse on pikemminkin jonkinlaisesta rakennusten väliin jäävästä kujanteesta (SSA s.v. *sola*). Tätä rakennuksiin liittyvää merkitystä tukee samassa toisinnossa myöhemmin mainittavat vulvan sisältämät *kamorkat* (SMS s.v. *kamorkka* '(säilytys)huone, komero, koppi') ja *sittukammarit* ('ulostushuone' ks. merkityksestä SMS s.v. *istua* ja SSA s.v. *sitta*). Maanmuodostumien ja kosteikkojen sanasto ei kuitenkaan ole ainoa luontosanaston osa-alue, jota vulvan metaforiseen kuvaukseen aineistossani käytetään. Vulvaa kuvailtaessa voidaankin hyödyntää myös eläinsanastoa ja eritoten villieläinsanastoa. Näin tehdään muutamissa varianteissa aineistossani melko yleisestä toisinnosta, jossa kuvataan vulvan syntyneen muun muassa villieläinten osista: *susi pani suu utasa, karhu kaksi kämmentänsä, kahen puolen karvaseksi, repo kjelesä levitti, keskellen lipattaman, tehty on tetren lihasta, pantu pyyn mättähästä*.

Näyttää siltä, että vulva määrittäytyy aineistossani yhtäältä suhteessa siihen, mistä se koostuu. Toisaalta vulvan ominaisuudet määrittävät sen käyttäytymisestä toiminnan kohteena. Sitä voi esimerkiksi saada (*Mikko on jo minulta paljon [vulvaa] saanut*) ja antaa (*anno vittua visusti, kaikille kylän pojille*) kuten jaollista ainetta. Toisesta näkökulmasta tarkasteltuna aineistoni esittää vulvan olevan jonkinlainen astia, joka sisältää jaollista ainetta – yleensä päihdyttävää nestettä kuten säikeissä *vitussasi keitä viinat, puossasi pane oluet, anna juoa Anteruksen*. Vastaavasti jaollisuuden voi ajatella motivoivan vulvan käsitteistämistä jaollisina ruoka-aineina kuten *voina, lihana, suolana* ja *särpimenä*, mikä on ilmeistä tarkasteltaessa säikeitä [vittu on] *tehty voista, silkasta sianlihasta* tai [vitussa] *ois suola ja särvin kaikenlainen*. Antamisen merkitystä voi kuitenkin motivoida niin ikään myös käsitys vulvasta esineenä ja vaihtotavarana, mikä näkyy aiemmin esittämissäni vulvasta käytetyissä ilmaisuihin kuten *sormus* ja *värkki*. On myös huomioitava, että sama antamisen merkitys liittyy myös penikseen. Tämä ilmeneekin ilmaisussa *saat lihaa loukkoon*, jossa vulva kuvataan kolona (SSA s.v. *loukko*) ja penis ainesanalla *liha*.

Yleistä aineistossani on myös vulvan käsitteistäminen aukkona tai reittinä, joka tulee avata (*lyöpi läven auki* ja *tuo on reiäni repinyt, väylän paikan väljennellyt*) tai johon tulee työntyä (*pistä pierettimeen* tai *kusettimen kupsautu*). Tätä samaa väyläskäemää

hyödyntää nähdäkseni myös vulvan kuvaaminen luonnonmuodostumana (ks. luku 4.1.4). Myös vähäinen vaginan kuvaus perustuu tulkintaan emättimestä reittinä, jota pitkin sukupuolieritteet pääsevät kulkemaan kohtuun (*menis tuo maitona mahaan, voi sulana suolen päähän*). Aineistoni perusteella näyttää kuitenkin siltä, että kansanomainen käsitys naisen sukupuolielimistä keskittyy näiden ulkoisia ominaisuuksia koskeviin havaintoihin. Sanaston tasolla naisen sukupuolielimiä käsittelevät ilmaisut eivät ole kuitenkaan yhtenäisiä, ja ilmausten sisältämä arvolataus ja ilmausten tarkkuus vaihtelevat. Ilmaukset voidaan kuitenkin nähdäkseni jaotella sanastollisesti muutamiin ryhmiin, jotka jäsentyvät sanojen oletusarvoisen merkityksen perusteella. Pidän tätä perusteena tulkinnalle, jonka mukaan vulvailmausten taustalla on niiden merkityksiä yhdistäviä käsitejärjestelmiä, jotka motivoivat ilmausten sanavalintoja. Tarkastelen tarkemmin näiden ilmausten motivaatioita luvussa 4.

3.3 Seksuaalinen ruumis ja seksuaalieritteet

Aineistossani keskitytään pääasiassa kuvaamaan eri tavoin sukupuolielinten ulkomuotoa ja toimintaa, mutta tämän ohessa on myös jonkin verran kuvausta seksuaalisesta ruumiista sekä kuvauksia tavoista, joilla yksilön seksuaaliseen haluttavuuteen tai haluun voidaan vaikuttaa. Sukupuolielinten ohella aineistossani kuvataan ruumiin seksuaalisessa kanssakäymisessä erittyviä eritteitä kattavasti mutta epäsuorasti. Huomion arvoista on myös, ettei yhdenkään eritteistä metaforisesti käytetyn ilmaisun kirjaimellinen merkitys liity millään tavalla seksuaalisuuteen. Käytän eritteistä aineiston yhtenäisen tulkinnan vuoksi nimityksiä *vulvan eritteet* ja *peniksen eritteet* tiedostaen, ettei tapa ole paikkansapitävä lääketieteellisestä näkökulmasta käsin. Nimeäminen on kuitenkin aineistoni yhteydessä perusteltu tapa nimetä eritteet, koska se edustaa aineistoni kannattamaa kansanomaista käsitystä sukupuolielimistä ja niiden eritteistä. Tässä luvussa esittelen ensin aineistoni tapoja kuvata seksuaaliseksi koettu ruumis. Ruumiiseen liittyvän sanaston jälkeen esittelen aineistossani esiintyvät vulvan eritteitä ja peniksen eritteitä tarkoittavat ilmaisut.

Suomalaisessa agraarikulttuurissa seksuaalinen haluttavuus nähtiin ihmisen sisäisenä ominaisuutena, ja varsinkin naisen seksuaalisuus, *lempi*, käsitettiin ominaisuudeksi,

johon voitiin vaikuttaa eri tavoin (Stark-Arola 1997). Myös aineistossani on muutama toisinto runoista, joissa kuvataan tapoja *nostaa lempi liehumaan*, ja näin helpottaa parinmuodostusta. Lemmen nostoa käsittelevät toisinnot ovat aineistossani siitä erityisen mielenkiintoinen osa, että niiden voi katsoa edustavan ainakin osin naisten perinnettä (Stark-Arola 1997). Sanastoltaan lemmennostoa kuvaavat ja lemmennostossa käytetyt ilmaisut ovat monin tavoin yhteneväisiä sukupuolielimistä käytetyn sanaston kanssa. Naisen lemmekkyyttä voidaankin aineistossani lisätä esimerkiksi hakemalla vettä kosteasta luonnonmuodostumasta (*heiluvasta hetteestä* tai *läikkävistä lähteestä*) tai kutsumalla sitä käyttäen luonto- ja eläinsanastoa (*nouse kiihko kiimasuosta, lepiköstä lehmän kiihko, penin pienen penkin alta* jne.). Lisäksi lemmekkyyden lisäämiseen tähtävissä loitsuissa käytetään kuumuuteen liittyvää sanastoa (*häkäpä, kiuas* tai *paista rieskat reielläsi*). Lempisanastossa onkin monia yhtymäkohtia vulvasanastoon (*karvalampi, suoranta, vihanen koira* sekä *vitussasi keitä viinat* ks. tarkemmin edellinen luku). Tämä ei toisaalta ole yllättävää, koska naisen naimaonnea merkitsevällä voimalla, *lemmellä*, on yhtymäkohtia suomalais-karjalaiseen magiakäsitykseen, jonka mukaan naisen sukupuolielimistä kumpuaa erityinen naiseuteen liitetty voima, *naisen* tai *vitun väki* (Stark-Arola 1997, ks. myös Apo 1995). Tarkoitteeltaan naisen merkityskenttään liittyvät sanat eivät ole aineistoni lemmennostatuksessa käytetyn sanaston ainoa osa, vaan siinä on myös miehen sukupuolielimiin viittaavaa sanastoa ja ilmaisuja, joilla kuvataan lemmennostatuksen toivottua vaikutusta. Penis käsitetäänkin näissä yhteyksissä itsenäisenä olentona, joka tulee laittaa tekemään työtä tai vapauttaa tämä kahleista. Näistä esimerkkinä mainittakoon säkeet *pane kyrvät kyntämään* ja *peästä kyrvät kytkyistä*. Lisäksi peniksen esitetään saavan voimaa eläimellisistä lähteistä, minkä tuloksena tämä on kykenemätön lepoon. Näin tehdään esimerkiksi säkeissä *seihtemän oriin suonet, yhen kyrvän ympärille, jottej saisi öissä moata, eikä päivissä lepätä*. Toisin sanoen monet sukupuolielimiin metaforisesti liitetyt merkitykset toistuvat käsiteltäessä ruumiin seksuaalisuutta.

Lemmennostatusperinteen ohella aineistossani käsitellään ruumiin seksuaalisuutta vähänlaisesti. Yksityiskohtainen ruumiin kuvaus koskee lähinnä naisruumiin tarkastelua, mutta sekään ei ole kovin moninaista. Sanastollisesti kuvaus rajoittuu ilmaisuihin *nännit* ja *reidet*. Lisäksi aineistossani käytetään ilmausta *perse*, mutta tämän merkitys on yksiselitteisesti 'vulva', ei 'takapuoli'. Aineistossani ei erityisesti

paneuduta *reisien* ja *nännien* tarkoitteiden kuvailemiseen. Näistä nännit huomioidaankin lähinnä mainintana tai huomiona niiden olemassaolosta. Reisien yhteydessä käytetään kuitenkin monipuolisempia ilmaisuja kuten *saada reiet rengelleen* ('haralleen', Nikkilä 1999: 132), *reiet renksallaan* ja *reiet armahat avasi*. Ilmaukselle *reidet renksallaan* ei löydy kirjallisuudesta tyydyttävää etymologiaa, mutta ilmaisun säeparina käytetään ilmaisua *haarat haarallansa*, ja 'harallaan' on luultavimmin myös ilmaisun *renksallaan* merkitys. Aineistossani seksualisoitujen reisien motivaatio on näiden ilmausten perusteella tulkittavissa jokseenkin samoin kuin vulvasta käytettyjen ilmausten *läpi* tai *väylä*, joiden yhteydessä toistuu avaamisen tai aukinaisena olon merkitys.

Miesruumista ei sukupuolielimiä lukuun ottamatta seksualisoida aineistossani edes sillä asteella, millä naisen ruumiinpiirteitä. Tämä on luultavasti seurausta aineiston luonteesta. Aineistoni sukupuolielimiin kohdistumaton seksuaalisuuden kuvaaminen onkin luonnehdittavissa pääosin pragmaattiseksi. Siinä ei toisin sanoen anneta ruumiinosille (naisen reisiä lukuun ottamatta) niiden ruumiinjäsenenä toimimisen keskeisen merkityksen ulkoisia piirteitä tai ominaisuuksia. Sanalla sanoen ruumista ei aineistoni perusteella voi pitää itseisarvoisesti seksuaalisena, vaan seksuaalisuus näyttäytyy ruumiille kuulumattomana (sisäisenä) ominaisuutena tai ainoastaan sukupuolielimille kuuluvana ominaisuutena.

Toisin kuin ruumista, ruumiin seksuaalieritteitä kuvataan aineistossani laajasti metaforisin ilmauksin. Aineistostani ei toisin sanoen löydy seksuaalieritteisiin viittaavia ilmauksia, jotka eivät saa motivaatiotaan jonkin toisen alueen merkityksestä. Ilmaukset ovat kuitenkin eriateisesti metaforisia. Kuten edellisessä luvussa esitin, vulva nähdään aineistossani muun muassa päihdyttäviä tuotteita kuten olutta ja viinaa sisältäväksi säiliöksi, josta voidaan juoda. Päihdyttävien juomien ohella vulvan eritteitä kuvataan aineistossani vedeksi, rasvaksi ja makeiksi tai eriateisen niljaisiksi nesteiksi. Vetenä vulvan eritteet esiintyvät ilmauksissa [vulvasta] *vesi puhaa* ja [vulvasta] *vesi tippu* sekä säkeissä *karvat* [penis] *katko mennessään*, *vettä toi tuopin tullessaan*. Toisaalta *vesi* esiintyy aineistossani myös merkityksessä 'virtsa' niin kuin esimerkiksi ilmaisussa *törövättä* – – *sollikastaan sojotti* tai *heitti vettä helmoistaan*, ja sitä voidaan käyttää naisen seksuaalieritteiden ohella myös miehen eritteistä (SKSS s.v. *vesi*). Rasvana vulvan eritteet puolestaan

näyttäytyvät esimerkiksi ilmaisuisa [vulva on] *rasvanen sian lihaxi* ja *voi mun voista vittuani*, joissa rasvaisuus esiintyy vulvan ominaisuutena. Rasvailmauksista *voi*-sanaan liittyy laajempia merkitysyhteyksiä, joihin palaan myöhemmin käsiteltäessä peniksen eritteitä. Makeana nesteenä vulvan eritteet taas esitetään ilmauksissa [vulva on] *imeläinen viertehexi* ja *makia oli* [vulva] *meexi*.

Näitä kaikkia kolmea tapaa kuvata naisen sukupuolieritteitä yhdistää ensisijaisesti aineen juoksevuus mutta toisaalta myös ilmaisujen kirjaimellinen merkitys jonkinlaisena ravintona. Niljaista nestettä aineistossani edustavat ainutlaatuinen *limo* (l. *lima*, ks. SSA s.v. *lima*, ilmaisussa *limo huuli*) sekä kahdesti esiintyvä *räkä* (ilmaisuisa *räkäreikä ränksällään* ja [vulvasta] *valu kuin räkä rutanen*), joiden molempien voi argumentoida merkitsevän myös kirjaimelliselta merkitykseltään ruumiineritteitä. Toisaalta ainakin sanan *räkä* merkitys ruumiineritteenä liittyy ensisijaisesti suun ja nenäonteloiden alueen limaneritykseen (SSA s.v. *räkä*). *Limo*-sanana tarkoite taas on yleisempi ja viittaa sitkeisiin ja liukkaisiin nesteisiin (KS s.v. *lima*), jolla voidaan katsoa olevan niin ikään merkitys 'nilja' (SSA s.v. *lima*, ks. myös s.v. *limo*).

Aineistossani voidaan kuvata vulvaa myös edellisen yhdynnässä olleen henkilön sinetöimäksi, ja näistä sineteistä käytetään ilmaisuja *pihka* tai *pihkakopra*. Tämän todetaan asettavan haasteen yhdynnälle, mikäli sinettejä ei saada rikottua. Puuhartsia tarkoittavalla *pihka*-sanalla onkin nähtävissä etäinen merkitykseen perustuva yhteys *limo*-sanana o:lliseen muotoon, jolle on osoitettavissa joistain murteista muun muassa nuorta kosteaa lehtikasvua tarkoittava 'lehdessä' (SSA s.v. *limo*). Yhteys on kuitenkin kyseenalainen varsinkin *limo*-sanana etymologioinnin kannalta. *Pihka*-ilmauksen tarkoite on aineistossani '(kuivunut) sperma'. Samansuuntaiseen tulkintaan on päädytty myös aiemmin samasta aineistosta (SKSS s.v. *pihka* '? spermasta?').

Suurin osa aineistoni eritteiden metaforisessa merkityksessä käytetystä sanastosta esiintyy vulvan kuvauksen yhteydessä. Siispä niin ikään *huttu* kuuluu vain vulvan yhteydessä käytettyyn sanastoon (*huttu huulilta valuu*), mutta se viittaa yksiselitteisesti miehen seksuaalieritteisiin (SKSS s.v. *huttu* 'spermasta' vrt. KS s.v. *huttu* '(jauho)puuro'). Niin ikään spermaan viitataan aineistoni ilmaisulla *sakeat saparovellit* (SKSS s.v. *saparovelli*, vrt. KS s.v. *velli* 'hiutaleista, ryyneistä, jauhoista

tms. ja tav. maidosta t. vedestä keitetty löysähkö lusikkaruoka’). Kirjaimellisesti ruokaan viittaavat ilmaukset toistuvat myös muussa peniksen eritteitä koskevassa kuvauksessa. Spermaa kuvattaessa käytetäänkin aineistossani usein tavallisesti maitotuotteista käytettyjä ilmaisuja kuten *maito*, *kotkelo* ja *voi(sula)*. Näistä *kotkelo* (l. varsinaisesti ’puolihapan maito, kokkeli’ SKSS s.v. *kotkelo*) on eriteilmaisista harvinaisin ja esiintyy vain kahdesti – molemmilla kerroilla osana ilmaisua *kotkelona koinimeen*. Sen sijaan *maito* ja *voi(sula)* ovat yleisempiä sekä frekvenssinsä että käyttöyhteyksiensä osalta. Toinen ilmaisutyyppi, jolla tarkoitetaan spermaa, on makuaistimukseen perustuvat ilmaukset *maku* ja *makia*. Aineistoni tyypillisin tapa käyttää ilmauksia on seuraava: *paha on jäällä painastella, iljenellä koinastella, vittu sinkuu sinne tänne, kyrpä joutuu jonne kunne, maku maahan lankiaa, ei makia maahan jouva, menis maitona mahaan, voi sulana suolen päähän, kotkelona koinimeen*.

Vulvan ja peniksen eritteiden kuvauksessa käytetyssä sanastossa on aineistossani nähtävissä jonkinasteista yhteneväisyyttä ja molempia kuvaavat ilmaisut vaikuttavat saavan merkityksensä toisiaan lähellä olevilta lähdealueilta. Eritteistä käytetyt ilmaisut eivät kuitenkaan ole yhdenmukaisia. Peniksen eritteillä ei aineistossani kuvata olevan rasvan liukkauteen tai alkoholin päihdyttävyyteen liitettäviä ominaisuuksia eikä vulvan eritteitä kuvata käsittelemättöminä tai hapatettuina maitotuotteina. Toisin sanoen vulvan eritteistä käytettyjä ilmaisuja ei käytetä peniksen eritteistä eikä peniksen eritteistä käytettyjä ilmaisuja vulvan eritteistä. Joidenkin eriteilmausten välillä on kuitenkin yhteneväisyyksiä, joilla on yhteyksiä myös penis- ja vulvasanastoon. Näistä ilmeisin on peniksen eritteiden kuvaaminen maitona, peniksen kutsuminen *männäksi* ja vulvan kuvaaminen voiseksi. Ainoa aineistostani puuttuva yhtälön osa on ilmaus, jossa vulvaa kutsutaan *kirnuksi*. Aineistoni ilmiselvästä puutteesta huolimatta sanalle *kirnu* on löydettävissä murreaineistosta merkitys ’vulva; emätin’ (SKSS: s.v. *kirnu*). Tämänkaltaisen ilmausten yhdenmukaisuuden voi katsoa motivoituvan useamman käsittemetaforan perusteella. Näitä tarkastelen luvussa 4.

3.4 Koinastelu ja koinajat

Seksuaalinen kanssakäyminen on laaja-alaista toimintaa, jonka yksi muoto on yhdyntä. Aineistossani kuvataan monenasteista seksuaalisuutta ilmentävää ja seksuaaliseksi eri tavoin luokiteltavaa toimintaa sekä seksuaalisia tilanteita, joista osa johtaa yhdyntään ja osa ei. Kaikissa aineistoni kuvauksissa ei kuitenkaan ole kyse seksuaalisesta kanssakäymisestä, vaikka niissä puhuttaisiinkin sukupuolielimistä tai sukupuolisen kanssakäymisen seuraamuksista. Seksuaalisen kanssakäymisen moninaisesta luonteesta huolimatta tarkastelen tässä luvussa vain tapoja, joilla aineistossani kuvataan sukupuoliyhdyntää ja yhdynnän osanottajia.

Seksuaaliseen kanssakäymiseen ja sen osanottajiin yleisimmällä tasolla viittaavat ilmaukset aineistossani ovat *koinastelu* tai *koinata* ja *koinaja*, joista ensimmäiset viittaavat aktiin ('paritella, nussiskella; nussia' SKSS s.v. *koinastelu*, *koinata*) ja jälkimmäinen toimijaan tai toimijoihin ('panija, nussija, huoripukki' SKSS s.v. *koinaja*). *Koinata*-sanue on yleinen suomen murteissa (SMS s.v. *koinaa*, *koinata*), ja sen vastineita tavataan merkityksessä 'paritella' myös suomen lähisukukielistä (SSA s.v. *koinata*). Kielitoimiston sanakirjasta sanueeseen kuuluvia sanoja ei kuitenkaan löydy, sama pätee vanhempaan Nykysuomen sanakirjaan. Aineistossani on tyypillistä, että sukupuoliyhteyteen osallistuvista henkilöistä vain toisen esitetään olevan varsinainen toimija eli *koinaja*, joka etsii kumppania kanssaan sukupuoliyhteyteen. Tässä luvussa erittelen koinastelusta ja koinajasta käytettyjä ilmaisuja. Aloitan tarkastelemalla koinastelun kuvausta ja tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan koinajailmaisuja.

Koinastelua kuvaava sanasto on aineistossani määrällisesti suurehko. Erilaisia koinamista tarkoittavia ilmaisuja esiintyy siinä noin kuusikymmentä. Monet ilmaisuista toistuvat säännönmukaisesti ja toiset esiintyvät aineistossani kertaluontoisesti. Ilmaisujen määrä ei kuitenkaan ole millään tapaa kattava, sillä suomesta on osoitettavissa yli 770 erilaista sukupuoliyhteyttä tarkoittavaa teonsanaa tai fraasia (Jussila & Länsimäki 1994: ix). Tästä huolimatta koinastelua kuvaavan sanaston määrä aineistossani on nähdäkseni kyllin suuri, jotta siitä voi havainnoida ilmaisuille yhteisiä käsitteistyksiä.

Yleisin yhdyntään viittaava sana aineistossani on jokin yleisluotoinen *koinata-*sanueen jäsen (esim. *koiniskella, koinattiin, koini*) mutta myös niin ikään yleisluontoisiksi luonnehdittavat *nussia* ja *hässiä* ovat yleisiä. Lisäksi aineistossani käytetään niin ikään yleisluontoista *kuksia*-verbiä, jonka juuret ovat venäjässä (SSA s.v. *kuksia*). Näiden lisäksi käytetään sukupuolielimiä tarkoittavista ilmaisuista johdettuja verbejä *vitustella, pilluttaa* ja *kullitella*, joihin myös *hässiä*-sanan voidaan ajatella kuuluvan (SSA s.v. *hässiä* ja SMS s.v. *hässäkkä*). Toisaalta ihmisten koinimiseen viittaavalla sanastolla on yhtymäkohtia myös kirjaimelliselta merkitykseltään eläinkunnan yhdyntää tarkoittavan sanaston kanssa. Näistä aineistoni ilmeisin tapaus on kissan kiimaan viittaava *kollitella*. Verbi on tosin toisessa runon toisinnossa saanut u:llisen muodon *kullitella*, joka sanana sekin toisaalta sisältää eläinmotivaation ja viittauksen sian kiimaan. (Sivula 1989: 232, 256.) Säkeen kolmannessa toisinnossa muoto on kuitenkin murteissa monimerkityksinen *kollotella* (ks. SMS s.v. *kollottaa, kollotella*). Yleisluontoista koinamista merkitsevää eläinsanastoa voidaan katsoa olevan myös ilmaisut *jäpiä* tai *jäpistää*, joiden subjektin tarkoite on aineistossani yksinomaan eläimenä esitetty koinaja (ks. myöh. tässä luvussa). Näitä ilmaisuja on käytetty kuitenkin myös ihmisten koinimisesta (ks. SMS s.v. *jäpiä*).

Yleisluontoisten koinimisilmausten ohella aineistossani käytetään myös muita ilmauksia, joilla tarkoitetaan yhdyntää. Tällaisia ovat esimerkiksi *pistää, painaa, panna* ja *tunkea*, joiden metaforinen merkitys motivoituu jonkinlaisesta yksisuuntaisesta liikkeestä ja merkityksistä 'asettaa; työntää'. Semanttisesti tarkasteltuna koinimista tarkoittavat ilmaukset näyttävät järjestäytyvän pääsääntöisesti juuri tämän merkityksen alle. Toisten koinimisesta käytettyjen ilmausten sanavalinnat korostavat kuitenkin jotain tiettyä toiminnan kokemuksellista näkökulmaa. Esimerkiksi ilmaukset *pieksi, on lyöty, on veitty* (vrt. *vetää turpaan*) ja *antaa nalli* korostavat koinimista peniksellä lyömisenä, samoin *siuvattaa*, joka kuuluneen etymologisesti sanan *sivaltaa* yhteyteen (SSA s.v. *sivaltaa*, ks. myös *sivu, sipaista*; vrt. SKSS s.v. *siuvahuttaa* 'maata, raikata'). Tämän semanttisen kentän liepeille asettuu myös kirjaimellisesti iskemistä tai nopeaa työntämistä kuvaavat teonnimet kuten *purata* ja *purohotti* ('porata, kairata, kovertaa taltalla', SSA s.v. *pura*¹), *tarvottaa* ('kahlata, rämpiä, tallata; hätistää tarpoimella kaloja verkkoon', SSA s.v. *tarpoa*), *työkätä* ('tuupata' SSA s.v. *töykätä*), *housua* ('huitoa, sohia' SSA

s.v. *hosua*), *sotkea* ('survoa; polkea' SSA s.v. *sotkea*), *vuolla* ('irrottaa viiltäen lastuja; höylätä' SSA s.v. *vuolla*) ja *sauata* (l. *sauvoa* 'työntää sauvalla'). Toisaalta koinimista kuvataan niin ikään avaamisen ilmaisuin kuten *lyöä auki*. Avaamisen semanttiseen kenttään kuuluvat nähdäkseni aineistossani myös ilmaisut *reväsnyt* ja *repäsepä* ('haljeta, ratketa' SSA s.v. *repiä*). Liikkeen toimeliaisuutta taas korostaa aineistoni ilmaus *reuhkasoopti* ('toimia touhukkaasti'), jonka on muun muassa katsottu kuuluvan etymologisesti karvalakkia tarkoittavan *reuhka*-sanon yhteyteen (SSA s.v. *reuhata*).

Muita aineistoni kirjaimelliselta merkitykseltään työhön liittyviä koinimisilmauksia ovat *kyntää*, johon liittyy merkitys 'uurtaa, tehdä vako' (SSA s.v. *kyntää*), sekä yleisnimitys *tehdä työtä*, jota käytetään yleispenissanonjen *kulli*, *terska* ja *mulkku* kanssa toteamaan tai kuvaamaan koinimisen jättämiä jälkiä (*täss' on terska työtä tehnyt*, vrt. sanaliittona [vulva on] *iän kaiken irvellään – – murhamiehen mulkun työstä* tai *terskan töitä tietämään, kullin töitä kuulemaan*). Kirjaimellisesti yleistä työn tekemistä merkitsee myös koinimisilmaus *ropottaa* säkeessä *ken toisen rouaa ropottaa*, vaikka sana asettuu myös äänteellisesti lähelle *ropsia*-sanueen deskriptiivistä merkitystä 'hutkiä (kevyesti)' (SSA s.v. *ropotti*, *ropsia*). Deskriptiivinen merkitys onkin voinut vaikuttaa ilmauksen valintaan, mutta tästä on mahdotonta olla varma.

Edellä mainittujen ilmausten lisäksi koinimiseen voidaan aineistossani viitata sanoin, joiden ensisijainen merkitys on 'liikuttaa, kuljettaa' kuten *ajaa* tai 'astella, vierailta' kuten *käydä*. Liikettä kuvaa myös koinimisilmaus *mataa*. Tätä merkitystä voi katsoa edustavan niin ikään ilmaisun *juonia* (mm. 'kuljettaa; kulkea jonona' SSA s.v. *juoni*, *juontaa*). Toisaalta myös liikkumattomuutta merkitsevällä ilmaisulla *maata päällä* voidaan ilmaista yhdyntää. Niin ikään koinimista kuvataan ilmaisuin *soastuttaa* ja *pilata*, joiden kirjaimellinen merkitys viittaa likaantumiseen tai arvon menetykseen. Mielenkiintoinen koinimisilmaus on myös *antaa maistaa makiutta*, jota käytetään aineistossani myös koinimattomuuden ilmaisussa *kuolla koinamatta, tuon makian maistamatta* ja joka motivoituu makuaistimuksesta.

Lukumäärällisesti suuri aineistossani koinimisesta käytettyjen ilmaisujen tyyppi on erilaiset deskriptiiviset ilmaisut. Deskriptiivisillä ilmaisuilla tarkoitetaan tunteita,

tuntemuksia tai vaikutelmia välittäviä sanoja (ISK § 154). Edellä mainittujen ilmaisuiden ohella aineistoni koinamista tarkoittavista deskriptiivisistä ilmaisuista monen voi todeta merkitsevän kirjaimellisesti ’koputtamista, naputtamista; (kevyttä) hakkaamista’ kuten *kaputtaa*, *kokottaa* ja *naskuttaa* tai ’pistämistä, tökkäämistä; pujauttamista’ kuten *äkittää* ja *luikutti* (ks. SMS s.v. *kaputtaa*, *ketkuttaa*, *kokottaa*², *jumi*; SSA s.v. *äkistellä*, *luiku*). Myös toisenlaiset kokemukselliset aspektit ovat aineistoni perusteella mahdollisia, mutta ne eivät ole yhtä yleisiä. Monia deskriptiivisiä ilmauksia yhdistävät kuitenkin morfologiset seikat. Suurin osa aineistoni koinimisen deskriptiivisistä ilmaisuista on nimittäin *-ttA*-johdoksia. Näiden ilmaisujen kantasana ei aina ole ilmeinen, mutta ilmaisujen merkitys on yleensä kausatiivinen (ISK § 320).

Esimerkiksi säkeen *rapsutti rakoni suuta* koinimisverbi *rapsuttaa* selittyikin äänteellisyyden matkimisella, vaikka sen kirjaimellisiin merkityksiin on katsottu kuuluneen myös jonkinlaisen läimäyttämisen tarkoite (SSA s.v. *rapsaa*). Säeparin [serkku kuuli] *navetassa naskuttavan, meidän lasta laskuttavan* verbien partisiippimuodot ovat niin ikään deskriptiivisiä ja motivoituvat toiminnan tuottamasta äänestä. Näistä ensimmäinen merkitseekin kirjaimellisesti tulkittuna jonkinlaista napsuttelua (VKS s.v. *naskautella*, ks. myös sanan lähimuodot erit. *naskahtaa*), joka syntyy jonkinlaisesta iskemisestä (vrt. SSA s.v. *naskali*). Säeparin jälkimmäisen partisiipin kantaverbin merkityksen voidaan puolestaan päätellä olevan jokseenkin sama kuin sanan *louskuttaa* (ks. VKS s.v. *laskutella*, jossa synonyymisiksi on merkitty *lessuttelee*, *loskentaa*, ks. näitä).

Aineistossani käytetyistä koinimisverbeistä monia ei modernissa yleiskielessä tunneta edes niiden kirjaimellisessa merkityksessä. Niille on kuitenkin osoitettavissa nykysuomesta luultavia merkitykseltään läheisiä ilmaisuja. Niinpä ainakin *naskuttaa* ja *laskuttaa* koinimisverbien lähi-ilmausten *napsuttaa* ja *louskuttaa* voidaan katsoa kuuluvan osaksi muun muassa suulla tehtävien äänten kuvauksesta käytettävää sanastoa (KS s.v. *napsaa*, jossa *suu napsaa*, ja s.v. *louskuttaa* ’pitää loksuvaa, haukkuvaa ääntä’). Toisaalta kuten edellä toin ilmi, voi erityisesti napsuminen merkitä esimerkiksi kevyen iskemisen tuottamaa ääntä. Niin ikään *tohauttaa*-sanan merkitys ilmaisussa *tohautti tolpallaan* kumpuaa jonkinlaisesta äänteellisestä kokemuksesta. Sanan kantana onkin *tohista* sanan momentaanijohdos *tohahtaa* ja

kyseessä on momentaanijohdoksesta tehty *-UttA*-johdos (ks. ISK § 369, § 323). Ilmaisuihin *leyhyttää kuin leivänsyöjä* puolestaan on koinamista merkitsevien ilmaisujen seassa siitä erikoinen, että sen kantasana on kirjaimellisesti 'liehumista' tai 'henkäilyä' merkitsevä *leyhyä*, mutta sen johdoksia *leyhättää* ja *leyhytellä* käytetään ainakin Kalevalassa merkityksessä 'astella kevyesti; elellä huolettomasti' (SSA s.v. *leyhyä*). Kirjaimellisesti jonkinlaista liikettä merkitsee myös aineistoni koinimisilmaus *ketkuttaa* eli 'heiluttaa, keikuttaa, hetkuttaa' (SMS s.v. *ketkuttaa*).

Monia aineistossani koinamisesta käytettyjä deskriptiivisanoja yhdistää siis merkityksen aistikokemuksellisuus, jota merkitään ilmaisun rakennetasolla. Toisaalta monia edellä käsitellyistä koinimisilmauksista yhdistää niiden kirjaimellisen merkityksen perustuminen äänteellisyyteen, minkä perusteella voidaan ajatella niiden hyödyntävän metonymiaa ÄÄNI EDUSTAA TOIMINTAA kuten aiemmin esitetystä esimerkistä *seukku kuuli* [koinajan] *naskuttavan*. Metonymia ilmenee niin ikään seuraavassa esimerkissä, jossa ääni nimetään eksplisiittisesti hengityksen tuottamaksi ja jonka kontekstissa annetaan ymmärtää äänen olevan seurausta yhdynnästä: *Helka kuuli hengityksen, tuhutuksen tuhman laisen* (vrt. EFFECT FOR CAUSE, Panther & Thornburg 2009: 183, Peña Cervel & Ruiz de Mendoza Ibáñez 2009: 343).

Deskriptiivisyyden ohella monia koinimista metaforisesti tarkoittavia ilmaisuja yhdistää aineistossani niiden frekventatiivisuus. Toiminnan luonnetta saatetaan korostaa käyttämällä verbin frekventatiivijohdosta. Frekventatiivisilla johdoksilla ilmaistaan toistuvuutta ja jatkuvuutta (ISK § 351). Monista koinamisverbeistä, joista aineistossani löytyy frekventatiivijohdos, käytetään myös muuntelematonta tyyppiä, mutta jotkin nimetykset esiintyvät ainoastaan frekventatiivisina. Esimerkiksi verbeistä *painaa* ja *panna* on aineistossa yhtäläillä käytössä frekventatiiviset johdot *painella*, *painastella* tai *painaskella* ja *paneskella*. Näistä viimeinen on myös nykykielessä esiintyvä lähinnä alatyylinen teonnimitys (SKSS s.v. *paneskella*; vrt. ?*Paneskelin joutessani kaikki kirjaston kirjat omille paikoilleen*).

Muita aineistoni frekventatiivisia koinamisverbejä ovat *jolkotella* ('juosta t. kävellä verkkaisesti, hölkätä' SSA s.v. *jolkata*), *kongotella* ('kangeta, vivuta', SMS s.v. *kongotella*), *tuikutella* ('jysäyttää, paiskata; sytyttää' SSA s.v. *tuikata*) *vitustella*, *häiskytellä häkässä* ('heilutella kiimassa', SMS s.v. *häiskyä, häkä*) sekä *nurkia*

ja *nurskutella*, jotka lienevät deskriptiivisesti motivoituneita (vrt. SSA s.v. *nirskua*, *nurista*). Edellisistä ilmaisuista kaikilla paitsi ilmaisuilla *vitustella* ja *nurskutella* on kantaverbin merkityksen keskiöön osoitettavissa jonkinlainen liike. Liikkeen laadulla ei kuitenkaan näytä olevan ehdotonta yhteistä tekijää. Pois lukien frekventatiivisuus toiminnan kirjaimellinen merkitys on yhteneväinen muiden metaforisten koinamisverbien kirjaimellisten merkitysten kanssa. Kuten edellä olen maininnut, näitä ovat muun muassa ’avata; asettaa, iskeä; kulkea’.

Viimeisenä eriteltävä aineistoni koinamista metaforisesti tarkoittavien ilmausten joukko on vulvan toimintaa kuvaamaan käytetyt ilmaisut. Näiden ilmaisujen joukko on huomattavasti pienempi kuin muu koinamista tarkoittava sanasto, joka motivoituu nähdäkseni pääasiallisesti peniskeskeisesti ja hyödyntää kuvauksessaan enemmän aineistossani yleisesti käytettyä penis- kuin vulvasanastoa. Aiemmin mainitsemieni *antaa ja saada* vastinpari-ilmausten lisäksi aineistossani ainoa selkeä vulvaan perustuva koinamisilmaus on *purra*, jota käytetään säeparissa *woi sinä wihanen vittu, puolen kyrpe purasit*. Tulkinta ilmaisun koinamistarkoitteesta perustuu yhtäältä heteronormatiivisen yhdynnän prototyypiseen mielikuvaan, jossa miehen sukupuolielin on naisen sukupuolielimen sisässä, ja toisaalta puremisen prototyypiseen mielikuvaan, jossa puremisen kohde on suun sisässä. Sanastollisten yhteneväisyyksien ja niiden seksuaalisten tarkoitteiden perusteella on kuitenkin perusteltua pitää myös muutamia muita vulvaan liittyviä ilmauksia koinamistarkoitteisina.

Kuten naisen sukupuolielinsanastoa esitelleessä luvussa 3.2 totesin, kuvataan vulvaa aineistossani toisinaan peniksen tapaan itsenäisenä olentona. Useimmiten näissä episodeissa on kaksi osapuolta, vulva ja penis, joiden sanailussa tai toisiinsa kohdistuvan toiminnan kuvauksessa käytetty sanasto yhdistettynä toimijoiden sukupuolielimiä tarkoittavien ilmausten kirjaimellisiin merkityksiin tekee mahdolliseksi tulkinnan siitä, että episodeissa kuvataan koinamista. Tarkastellaan esimerkiksi aineistoni osaa *kyrpä keitti vellinkiä, vittu puista härkintä nuollaksein, kapustaa kalutaksensa*. Nähdäkseni tilanne voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Ensimmäinen tapa on ajatella *kyrvän* ja *vitun* edustavan metonyymisesti ihmisiä, jolloin kyse on jonkinlaisesta päivittäisestä ruokailutilanteesta. Toinen tapa on tulkita koko kuvaus metaforisesti latautuneena, jolloin ainoat kirjaimellisesti ymmärrettävät

merkitykset ovatkin aiemmin metonyymisinä pidetyt ilmaukset. Toisin sanoen, kun *keittämisen* kuumuus ymmärretään seksuaalisen ruumiin kuumuutena, *velli* siemennesteenä ja *nuoleminen* ja *kaluaminen* lähdealueen SUU avulla käsitteistetyn vulvan prototyypin toimintana, on myös episodin tulkitseminen seksuaalisen kanssakäymisen kuvaukseksi järkevä. On kuitenkin mahdotonta tietää, kumpi tuntemattomaksi jääneen ilomantsilaisen runonlaulajan tarkoitus on ollut, vaikka aineistoni sanastontason yhteneväisyydet viittaavat juuri metaforiseen tulkintaan.

Toinen tulkinnanvarainen esimerkki aineistostani on seuraava, jossa kuvataan miehen ja naisen sukupuolielinten keskinäistä sanailua: *kyrpä kuusehen kavahti, kuin kultanen orava – – kyrpä kuusesta sanoopi* [vulvalle] – – *pahoin teit viimein käyessäin, nylit nahkan korvistain, veren keitit silmästäin, aivot päästäni pusersit*. Metonyymisesti tulkittuna kyse on lopun tuottavasta väkivallanteosta. Metaforinen tulkinta, jossa peniksen ymmärretään olevan turkiseläin, jolla on pää siihen liittyvine ominaisuuksineen, mahdollistaa kuitenkin esimerkin ymmärtämisen koinimisen kuvauksena. Palaan aiheeseen tarkemmin luvun 4 aineistoni käsittemetaphoria selvittävässä analyysissäni, ja nyt siirryn käsittelemään aineistoni koinajailmauksia.

Aineistoni seksuaalisesta luonteesta huolimatta siinä käytetään vähänlaisesti eri nimityksiä koinajalle. Siinä missä suomen kielestä voidaan erotella puolisen tuhatta erilaista seksuaalista toimijaa tarkoittavaa ilmaisua (Jussila & Länsimäki 1994: ix), aineistossani käytetään lähinnä ilmaisuja *koinaja* ja *huora*. Yksinomaan kahden ilmaisun varaan koinajan tarkoitetta ei aineistoni seksuaalirunouden saralla kuitenkaan ole jätetty, vaan myös muutamia muita ilmaisuja käytetään. Näitä ei kuitenkaan käytetä yhtä tiheästi kuin aineistoni perusteella yleisluontoisiksi ymmärrettäviä *koinajaa* ja *huoraa*. Aineistoni koinajailmaukset ovat luokiteltavissa kolmeen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä sisältää ensisijaisesti eläintä tarkoittavia ilmauksia. Toiseen ryhmään luokittelun ensisijaisesti ihmistä tarkoittavat ilmaukset, joihin kuuluu lähinnä erisnimiä mutta myös muutamia ammattinimekkeitä sekä metonyymisiä penistä korostavia ilmaisuja. Kolmas ryhmä sisältää puolestaan muutaman kirjaimellisesti kasvien suvunjatkamiseen liittyvän ilmaisun.

Koinajan kuvaaminen eläimenä ei ole sinänsä yllättävää, onhan muullakin aineistoni sanastolla yhtymäkohtia eläinkuntaa tarkoittavan sanaston kanssa. Eläinsanastoon

kuuluvien koinajailmaisujen yhteydessä koinaja näyttäytyy nisäkkäänä, joka voi olla koiras kuten *jäärä*, *oinas* tai *pässi*. Vaihtoehtoisesti koinaja voi olla aineistossani *koira*, *jänis*, *repo* tai *ilves*, joiden sukupuolta suomen kieli ei erottele tällä ilmaisun tasolla. Näistä ensimmäisen ryhmän ilmaisut (*jäärä*, *oinas*, *pässi*) viittaavat nykykielessä yhteen eläimeen: pässiin eli uroslampaaseen. Pässien ero piilee tässä tapauksessa niiden kuohittuudessa (*oinas*) tai kuohitsemattomuudessa (*jäärä*) (ks. SMS s.v. *jäärä*). Kaikista kolmesta on myös johdettavissa lammaseläimen kiimaa tarkoittava ilmaus (Sivula 1989: 241). Muista koinajatarkoitteisista eläinmetaforista vain *koira* viittaa kotieläimeen, toiset ovat saaliseläimiä ravintoketjun eri asteilta. Näistä ihmisellä on yleisesti ollut mahdollista seurata läheltä ainoastaan koiran kiimakäyttäytymistä, vaikka niin ikään saaliseläinten kiima näkyy ja kuuluu myös eläinten välittömän elinpiirin ulkopuolella. Kyseisille eläimille on kuitenkin annettu myös kuvainnollisia merkityksiä, mikä motivoi todennäköisemmin niiden kuulumista koinajasanastoon kuin eläinten kiimakäyttäytyminen. Yleensä ihmisestä käytetyt eläinmetaforat ovatkin pejoratiivisia (Koski 1992: 25). Toisaalta nisäkäseläinten kiimakäyttäytymistä koinajailmausten motivoijana ei pidä väheksyä. Nisäkkäiden lisäksi koinajaa voidaan luonnehtia lintua merkitsevillä sanoilla kuten *korppi* tai *kotka*. Kumpaisenkin linnun tarkoitteen kuvainnolliseen käyttöön liittyy merkitys 'ahne, perso' tai jokin muu konnotaatio, kun sillä viitataan ihmiseen (SMS s.v. *korppi*, *kotka*). Koinajatarkoitteisten eläinmetaforien hankalin tapaus on *konna*, jonka merkitys on jakautunut selkeästi kahtaalle. Yhtäältä sana merkitsee sammakkoeläintä, toisaalta kelmiä tai lurjusta, mutta molempien merkitysten levikki on murteissa laaja-alainen (SMS s.v. *konna*). Sen kuvainnollista käyttöä voi toisin sanoen luonnehtia aineistossani jossain määrin leksikaalistuneeksi.

Toinen koinajasanaston ryhmä sisältää ihmistarkoitteisia sanoja kuten erisnimiä, ammattinimikkeitä ja metonymioita. Näiden lisäksi henkilöihin viitataan tekijännimillä. Jätän tässä tutkielmassa erisnimien joukon huomioimatta, koska niillä ei ole käsitejärjestelmien analyysin kannalta merkitystä. Otan kuitenkin huomioon tapaukset, joissa erinimille on annettu säeparin toisessa osassa jokin muu nimitys kuten esimerkiksi *alko Kaisua katella*, *sisutyttöä sivellä*. Näitä tapauksia ei kuitenkaan ole kuin muutama, ja niistäkin suurin osa lukeutuu jonkin toisen koinajailmausten ryhmän joukkoon. Ainoat aineistoni ammattinimekkeiden joukkoon kuuluvat koinajanimitykset ovat *seppä*, *suutari* ja *piika*. Aineistossani kuvaillaan

myös muiden ammattiryhmien edustajien kuten pappien ja talonpoikien edesottamuksista, mutta näitä koskevilla ilmaisuilla ei ole selkeää yhteyttä koinimiseen. Kolmas kirjaimellisesti ihmistä merkitsevän koinajailmaisujen joukko on metonyymiset ilmaukset. Tässä ilmaustyypissä sukupuolielin, useimmiten jokin penistä tarkoittava ilmaisu, edustaa koko ihmistä *pars pro toto* -suhteisessa merkitysrakenteessa. Tällainen on esimerkiksi ilmaus *lettikyrpä* säeparissa *tu se lemmon lettikyrpä, tuo se koini konstimmasti*. Muita vastaavia metonyymisiä ilmaisuja ovat *pitkämulku*, *kovakyrpä* ja *harakulli* (SSA s.v. *hara* 'äes; naara'). Nähdäkseni tällaisten metonyymisesti toimivien yhdyssanojen adjektiiviseksi tulkittavan määriteosan voidaan kuitenkin katsoa motivoituvan jossain määrin samaan tapaan kuin muiden metaforisten ilmaisujen. Neljäs tämän ryhmän joukko sisältää johto-opillisesti muodostettuja tekijännimityksiä, joiden esiintyminen aineistossani on vähäistä ja ainutkertaisia. Tekijännimi-ilmaukset ovat kuitenkin merkityksellisiä käsitejärjestelmien hahmottamisessa. Näistä ilmaisuista esimerkkinä mainittakoon *tantarin taritsija*, jonka nykykielinen vastine voisi olla *takkaraudan tarjoaja* (ks. SSA s.v. *tantari*, KS s.v. *tarita*) ja joka sisältää merkityksen 'antaa'.

Kolmas koinajasanaston ryhmä on kirjaimellisesti kasvien ja luonnon hedelmällisyyttä ja kasvua merkitsevä sanasto, jolla viitataan aineistossani vain naistarkoitteisiin. Monille ryhmän ilmaisuille on yhteistä se, että ne ilmaisevat aistihavainnon kohdetta, eivät kokijaa tai toimijaa. Näiden ilmaisujen frekvenssiltään suurin joukko sisältää sanan *kukka*, jota käytetään muun muassa possessiivisen genetiivimääritteen saavissa ilmauksissa *kylän kukka* ja *poikaisten kukka* sekä fraaseissa *olla kaikille kukkana* ja *olla kaunis kuin kukkanen luhdas*. Kukkailmaisujen seksikumppanin merkitystä edustaa nykykielessä fraasi *lentää kukasta kukkaan*, jolla viitataan partneriaan usein vaihtavaan mieheen (KS s.v. *kukka*). Toinen tähän ryhmään kuuluva aineistoni ilmaisu on *siemenen pelto*, jonka tarkoitteena olevan henkilön annetaan ymmärtää suostuneen sukupuoliyhteyteen monien miesten kanssa. Metaforan motivaatio perustuu yhtäältä pellon määrääjän välein tapahtuvaan kylvöön ja toisaalta peniksen eritteiden mallintamiseen kylvettävänä siemenenä (vrt. SKSS s.v. *siemenneste* 'sperma'). Määrällisesti kolmannen ryhmän ilmaisuja on koinajaa tarkoittavien ilmaisujen joukossa vähiten.

4 Seksuaalisuuden käsittemetaforat

Edellisessä luvussa esitin erittelyn aineistoni metaforisesti seksuaalitarkoitteisten ilmausten sanastosta. Tässä luvussa käsittelen seksuaali-ilmausten käsitteellisiä yhteneväisyyksiä. Analyysini perustuu pääasiallisesti luvussa 2 esittelemääni kognitiivisen kielitieteen käsittemetaforateoriaan. Tarkastelen aineistoni käsitejärjestelmiä myös muiden teorialuvussa esittelemieni seksuaalisuutta käsittelevien tutkimusten ja teorioiden valossa. Tämän teen luvussa 4.1. Luvussa 4.2 kiinnitän huomiota siihen, kuinka aineistoni kognitiiviset käsitejärjestelmät asettuvat suhteessa muista kielistä havaittuihin käsitejärjestelmiin. Pohdin myös, mitkä ovat seksuaalirunoutta motivoivat kokemukselliset havainnot ja mikä on niiden suhde moderneihin seksuaalisia ilmaisuja motivoiviin käsitejärjestelmiin. Kiinnitän huomiota myös ilmausten allitteraatioon ilmausten mahdollisena motivoijana

4.1 Lönnrotiana 1–30 -kokoelman seksuaali-ilmausten käsitejärjestelmät

Edellisessä luvussa olen eritellyt seksiaktiin osallistuvien sukupuolielinten, seksuaalisen ruumiin sekä seksuaalieritteiden ja koinajien kuvaukseen käytettyä sanastoa. Sanaston tasolla olen erotellut aineistoani toisaalta perustuen siihen, mitä edellä mainituista seksiaktin osapuolista ilmaisulla on tarkoitettu, mutta toisaalta pyrkinyt havainnoimaan, kuinka ilmaisujen sanaston kirjaimelliset merkitykset asemoituvat suhteessa toisiinsa. Nähdäkseni on ilmeistä, että jotkin aineistoni sanaston tasolla näyttäytyvät merkitysten kytkökset yltävät yli tarkoitteidensa ja jäsenyvät laajemmiksi seksuaalisuutta käsitteellistäviksi järjestelmiksi. Luvussa 3 käsiteltyjen ilmausten sanaston voidaan toisin sanoen katsoa tulevan ymmärretyksi metaforisesti ilmauksia motivoivien käsitejärjestelmien avulla. Näiden käsitejärjestelmien voidaan katsoa jäsenyvän useammiksi laajoiksi käsittemetaforiksi, jotka motivoivat erilaisia seksuaalisuutta, seksuaalista kanssakäymistä ja sukupuolielimiä koskevia ilmauksia. Näistä jokainen antaa näkökulman aineistoni edustamaan kansanomaiseen tapaan ymmärtää seksuaalisuutta. Seuraavaksi esittelen, kuinka aineistoni ilmaisut motivoituvat yhtäältä käsittemetaforien SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ,

SYÖMISTÄ ja LIKKUMISTA, toisaalta SEKSUAALISUUS ON LUONNONTILA sekä SUKUPUOLIELIN ON ITSENÄINEN OLENTO avulla. Oman haasteen analyysin esittämiselle tekee se, että metaforat ovat osittain päällekkäisiä. Niiden mallinnus perustuukin osittain samoihin skeemoihin.

Esitän analyysini tukena runsaasti esimerkkejä aineistostani. Esimerkkien yhteydessä käytän säkeen vaihtumisen merkinä kauttaviivaa (/). Käytän esimerkeissä myös kahta kauttaviivaa (//) merkitsemään tilannetta, jossa kahden säkeen väliin jää useampi säe tai säkeen osa, jolla ei kuitenkaan ole merkitystä analyysin kannalta. Merkintää käytän esimerkiksi tilanteessa, jossa osoitan sukupuolielimen toimivan ilmaisun subjektin tarkoitteena. Merkinän funktio on siis sama kuin poistonmerkin (– –). Esimerkin perään merkitsen sulkuihin arkistotunnuksen, jolla kyseisen esimerkin voi löytää Lönnrotiana-kokoelmasta. Aineistoni laajuuden vuoksi en voi aina esittää tyydyttävästi kaikkia mahdollisia aineistossani esiintyviä ilmauksia, jotka motivoituvat kulloinkin käsiteltävästä käsitelmetaforasta, mutta pyrin poimimaan esimerkeiksi edustavan otannan aineistostani.

4.1.1 SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ

Ensimmäinen käsittelemistäni aineistoni ilmaisuja motivoivista käsitelmetaforista on SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ. Aloitan analyysini tarkastelemalla käsitelmetaforan alakategorioita. Näitä ovat aineistoni perusteella yleinen metafora SUKUPUOLIELIN ON TYÖVÄLINE ja aineistoni muutama koinajaa eli seksikumppania metaforisesti tarkoittava ilmaisu, jotka motivoituvat metaforista KOINAJA ON TYÖNTEKIJÄ TAI TYÖNTEON KOHDE ja KOINIMINEN ON TYÖTÄ. Aloitan tarkastelun sukupuolielinmetaforista ja luon tämän jälkeen katsauksen seksikumppanista käytettyihin ilmauksiin. Lopulta tarkastelen metaforan motivoimia koinamista tarkoittavia ilmauksia.

Kuten luvussa 3.1 totesin, yhdistää monia aineistoni penistä tarkoittavia metaforisia ilmauksia niiden kirjaimellinen merkitys, joka on jonkinlainen työkalu. Ilmauksissa toisin sanoen siirretään jokin työkalun merkitysalueen ominaisuus koskemaan ilmauksen kohdealueena toimivaa tarkoitetta penis. Yleensä tällainen metaforinen

siirtymä selittyy sillä, että tarkoitteet koetaan jollain tavalla käsitteellisesti samankaltaisiksi tai että niiden toiminnallisuuden koetaan perustuvan samankaltaiseen toimintaan (esim. Lakoff & Johnson 1980: 5). Aineistoni perusteella on perusteltua väittää, että monia penistä tarkoittavia ilmauksia motivoi käsittemetafora PENIS ON TYÖKALU. Lähdealueenaan käsitettä TYÖKALU käyttävät penisilmaisut jäsentyvät aineistossani niin, että toiset ilmaukset ovat metaforan prototyyppisiä edustajia ja toiset asettuvat lähdealueen ulkoreunoille. Metaforan prototyyppisiä edustajia ovat tulkintani mukaan esimerkkien 1–7 lähdealueen keskeistä aluetta merkitsevät ilmaisut, joita motivoi metafora PENIS ON TYÖKALU:

- (1) Putko **talttansa** tapasi / Ois paiskant **paljallaan** (1:173)
- (2) Viis sormea vitun päällä / Arvoa miss' on **vasara** (14:23)
- (3) Kyrväll' on 10 nimeä // v[iides] **v[itun] v[asara]** (7:45, lyh. ks. SKVR XV 401)
- (4) Emo terskoin tekiä / **naisten vaajoin** valaja (17:238)
- (5) Joilla terskoja teroitat / **naisten vaajoja** varustat (17:238)
- (6) Tämän pojan **porkan** eessä / Jaakon jaarikan nenässä (1:425)
- (7) Mie pitkin piian päälle / tuosta miulla **tuura** taittu / väännyt **väkkärautosen** (1:91)

Käsitteistys pätee kaikkiin esimerkkien penisilmaisuihin lukuun ottamatta esimerkin 6 jälkimmäisen säkeen ilmausta *jaarikka*. Kaikki aineistoni penisilmaisut eivät kuitenkaan edusta yhtä prototyyppistä käsitteen TYÖVÄLINE edustajaa kuin vaikkapa esimerkkien 2 ja 3 *vasara*, mutta suurta osaa peniksestä käytettyjä ilmauksia yhdistää se, että niiden tarkoite on jokin eloton ja yleensä tiettyyn käyttötarkoitukseen suunniteltu käsin käytettävä väline. Aineistoni perusteella ei kuitenkaan ole oletettavaa, että mitä tahansa työkalua tarkoittava ilmausta voitaisiin käyttää peniksen merkityksessä. Nähdäkseni penisilmauksiksi voidaan kelpuuttaa sellaiset työvälinettä tarkoittavat ilmaukset, jotka ovat hahmoltaan pitkänmallisia ja joiden etäisimmässä päässä on jonkinlainen uloke tai muusta esineen muodosta eroava piirre. Hahmoon perustuva mallinnus ei kuitenkaan ole aivan yhtenäistä, mikä tulee ilmeiseksi tarkasteltaessa seuraavien esimerkkien 8–14 penisilmausten kirjaimellisia tarkoitteita suhteessa esimerkkien 1–7 tarkoitteisiin:

- (8) Pisti viim[ein] **piikillänsä** / tohautti **tolpallaan** (1:173)
- (9) Sill' on **piikki** pienen[lainen] / **värkki** vähän voimall[inen] (4:73)
- (10) Nouse nokko, seiso **seipo** / mamman makkara ylene (1:407)
- (11) Ukkoloilla **vatan sulka** / pojilla punainen **puikko** (17:17e)

- (12) Kyll' ois yöllä ystäviä / pimiässä pistäviä / **tantarin** taritsijia (14:39)
- (13) Pääsi **pännä** perseestä / **tolppa** toisensa sisästä // housu polvessa hohahti / **tolppa** kourassa tototti (1:173)
- (14) Tuossapa luontoni loukkaantu / pillu pitkäksi venähti / sillon mulla **värkit** väljät (21:26b)

Esimerkkien 8–13 perusteella on todettava, että vaikka miehen sukuelimistä on produktiivista puhua lähdealueen TYÖVÄLINE ilmaisuin, ovat myös muunlaiset välineilmaukset otollisia. Erityishuomiona mainittakoon, että myös naisen sukupuolielimistä voidaan käyttää yleistason välineilmaisua *värkki*. Näin on tehty esimerkissä 14. Esimerkkien perusteella on kuitenkin myös turvallista väittää, että käsitteistys PENIS ON TYÖVÄLINE on aineistossani produktiivinen penisilmauksia motivoiva käsittemetafora ja että samaa lähdealuetta hyödyntävä käsitteistys ylittää yleistasolla motivoimaan myös naisen sukupuolielimistä käytettyjä metaforisia ilmauksia. Palaan käsittelemään ilmaisujen produktiivisuutta laajemmassa viitekehyksessä luvussa 4.2.

Toinen käsittemetaforan SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ alakategoria KOINAJA ON TYÖNTEKIJÄ käsitteistää koinajista käytettyjä ilmauksia. Kuten luvussa 3.4 totesin, on yksi koinajista käytettyjen ilmausten yleinen tyyppi työntekijäilmaukset, mikä ilmenee seuraavista esimerkeistä:

- (15) Vaan tuli suurikyrpäinen **suutari** / joka minua perseen tarvotti (14:23)
- (16) Vielä minua **seppä** serti / senki serti seisallahan / pajassa paletta vasten (14:708)
- (17) **Piika** huusi pinkotinta / yli järven jänkötintä / tuli Jussi n[ussim]aan (11:1888 & 2921)

Esimerkkien 15 ja 16 koinajailmaukset *suutari* ja *seppä* ovat monella tavalla yhteneväisiä penisilmauksia motivoivan lähdealueen (TYÖ)VÄLINE kanssa. Toisin sanoen esimerkeissä 1–12 käytettyjen ilmaisujen tarkoitteista monet ovat tavalla tai toisella joko suutarin tai sepän työssään käyttämiä tai näiden tekemän työn tuloksena syntyneitä välineitä. Yhteneväisyys ei kuitenkaan ole täydellinen ja juuri näiden ammattinimikkeiden valikoituminen koinajailmauksiin voi johtua osaltaan myös muista syistä. Yksi syy voi olla pyrkimys käyttää ilmauksissa allitteraatiota. Toinen

syy voi niin ikään olla esimerkiksi ammatinharjoittajien sosiaalinen asema kulttuuripiirissään. Esimerkin 17 ilmauksen *piika* taasen ei voi nähdä sisältävän vastaavia merkityskytköksiä naisen sukupuolielimistä käytettyyn välinesanastoon, joka on aineistoni perusteella vähäinen. Muutenkaan aineistoni tapa käsitellä *seppää*, *suutaria* ja *piikaa* koinajina ei ole yhdenmukainen. Näistä kolmesta *piika* onkin aineistossani pääasiallisesti semanttinen koinimisen kohde, kun taas *seppä* ja *suutari* esiintyvät yleensä toimijan roolissa. Sama näkyy myös esimerkkien 15–17 tavassa käsitellä koinajia. Sama naisen käsitteellistäminen työnteon kohteena näkyy esimerkin 18 koinajailmauksessa, jossa tämä kuvataan ilmauksen *pelto* avulla:

- (18) Tämä se on likka se Nurmeksen helppo / poikaisten kukka ja **siemenen pelto**
(1:249)

On huomattava, että naisen käsitteellistäminen kylvettävänä peltona ei ole yhteensopiva luvun alussa esitettyjen penisilmausten kanssa. Ilmaus asettuu kuitenkin osaksi käsiteltäviä käsittemetaforia tarkasteltaessa esimerkin 19 peniksen toiminnon kuvausta, jossa miehen sukupuolielin esitetään kykenevänä kääntämään maata kuin aura. Vastaavaa käsitejärjestelmää edustaa myös esimerkin 20 metonyyminen yhdyssana, jonka määriteosa viittaa jonkinlaiseen äkeeseen (ks. luku 3.3).

- (19) Pane kyrvät **kyntämään** (1:407)
(20) Sorsan Matti **harakulli** (14:498)

Esimerkkien 18–20 ilmauksia motivoima käsitteistys KOINIMINEN ON KYLVÄMISTÄ ei ole aineistoni perusteella kuitenkaan kovin produktiivinen. Tästä huolimatta myös modernissa suomessa käytetään käsitteistykseen motivoimia ilmaisuja (ks. esim. SKSS s.v. *aura*, *kyntää*). Yleisempi tapa kuvata koinimista aineistossani on sen sijaan työnilmaukset, joiden motivaatio perustuu johonkin PENIS ON TYÖVÄLINE -käsittemetaforan motivoiman välinemetaforan kirjaimellisella tarkoitteella tehtyyn työhön. Selkeimmät tietyllä työvälineellä tehtävänä työnä koinimisen käsitteistävät ilmaukset ovat aineistossani esimerkin 21 tapaukset sekä esimerkin 27 jälkimmäisen säkeen ilmaus. Suurin osa käsitteistyksistä on nähtävä yleisempinä työvälineillä tehtävinä toimintoina kuten monenasteisena naputtamisena tai sohimisena. Näitä

tapauksia edustavat esimerkkien 22–26 ilmaukset sekä esimerkin 27 ensimmäisen säkeen ilmaus.

- (21) Saisit **sauata** salaa // Koini konna lammas päässä / **purohotti** Putkolassa // Alko Putkoki **purata** (1:173)
- (22) Sie on kuksi kolme vuotta / mieron Kaisoa **kaputti** (17:74)
- (23) Ämmää kuksii **kokottaa** (14:39)
- (24) Vielä seukku senki kuuli / navetassa **naskuttavan** / meiän lasta laskuttavan (1:173)
- (25) Muut sitt' piikoja **pistelee** / mie ämmiä **äkitän** (14:23)
- (26) Tuo on koini koppelossa / sekä **luikutti** luhilla (1:423)
- (27) Hovin pojan **housunneena** / Vuojalaisen **vuolusta** (17:75)

Toisaalta käsittemetafora KOINIMINEN ON TYÖTÄ motivoi aineistoissani jaksoja, joissa tarkastellaan peniksen toiminnan tuloksia. Nämä ilmaisut rakentuvat aineistossani yleensä niin, että niiden genetiivimääritteenä toimii jokin penissana ja pääsanana yleisnimitys *työ*. Näitä tapauksia edustavat esimerkkien 28 ja 29 ilmaisut. Ilmaukset käsitteistävätkin koinimisen peniksen intentionaalisenä toimintana ja jättävät peniksen kantajan roolin taka-alalle. Samainen tendenssi näkyy myös esimerkissä 30, jossa penis mallinnetaan työtä tekevänä olentona. Tarkemmin PENIS ON ITSENÄINEN OLENTO metaforan motivoimiin ilmaisuihin palaan luvussa 4.1.5.

- (28) Murhamiehen **mulkun työstä** (14:708)
- (29) **Terskan töitä** tietäm[ään] / **kullin töitä** kuulem[aan] (1:173)
- (30) Kyrpä // meni // vitun sisähän // siellä kaikki **työt tekepi** (17:144)

Esimerkkien 1–30 valossa on ilmeistä, että osa aineistoni seksuaali-ilmaisista motivoituu käsittemetaforasta SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ käsin. Erityisesti motivaatio koskee aineistossani miehen seksuaalista toimintaa tarkoittavia ilmauksia, joita motivoi osaltaan metafora PENIS ON TYÖVÄLINE. Tässä luvussa olen käsitellyt sitä, kuinka aineistoni ilmausten metaforisten mallintamisten perusteella voidaan konstruoida näitä motivoiva käsittemetafora SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ. Lisäksi olen todennut tämän käsittemetaforan rakentuvan sen alle asettuvista seksuaalisen kanssakäymisen osapuolia tarkoittavia ilmaisuja motivoivista mallinnoista. Olen todennut varsinkin PENIS ON TYÖVÄLINE -metaforan olevan aineistoni perusteella produktiivinen tapa luoda miehen

sukupuolielintä tarkoittavia ilmauksia, joita voidaan laajentaa koskemaan myös muita seksuaalisen kanssakäymisen osanottajia sekä toimintaa. Sama metafora motivoi nähdäkseni myös monia nykykielen ilmauksia.

Seksuaalisen kanssakäymisen käsitteistäminen työskentelynä onkin nyky Suomessa yksi mahdollisista seksuaalista kanssakäymistä metaforisesti tarkoittavia ilmauksia motivoivista mallinnoista. Seksuaalisen kanssakäymisen mallintaminen työskentelynä on kuitenkin varsin sukupuolittunutta, ja käsitteistys motivoi lähinnä mies- ja penistarkoitteisia ilmaisuja. Aineistoni ei kuitenkaan anna yksiselitteistä vastausta kysymykseen, millaista peniksen työ on. Tiedämme kokemuksesta, että sukupuolielinten biologinen merkitys on suvun jatkaminen mutta että seksuaalisen kanssakäymisen rooli on tätä laajempi. Osittain TYÖN voi nähdä rakentuvan käsitteen TARKOITUS kautta, mikä näkyy esimerkiksi ilmaisuisissa *kissan työ on pyytää hiiriä ja kasvien työ on puhdistaa ilmaa*. Tämän perusteella voidaan ajatella yhden seksuaalista kanssakäymistämme ohjailevan käsittemetaforan olevan SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON PENIKSEN TARKOITUKSEN MUKAISTA KÄYTTÖÄ. Tällainen käsitteistäminen herättää kuitenkin vain uusia kysymyksiä, koska emme osaa vastata tyhjentävästi kysymykseen, mitä on peniksen tarkoituksenmukainen käyttö. Käsitteistys ei siis sellaisenaan ole hyödyllinen seksuaalista kanssakäymistä ohjailevan mielenmaiseman kartoittamisessa. Se voi kuitenkin antaa näkökulman siihen, mitä peniksen työn koetaan olevan. Palaan tarkastelemaan aihetta laajemmassa viitekehyksessä luvussa 4.2.

4.1.2 SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ

Toinen aineistoni ilmaisuja motivoiva laaja käsittemetafora on SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ. Metafora ilmenee niin naisen sukupuolielimistä käytetyissä ilmaisuisissa, sukupuolieritteitä tarkoittavissa ilmaisuisissa kuin myös koinimista kuvaamaan käytettyjen toiminnan nimitysten valinnassa. Lisäksi metafora motivoi nähdäkseni myös penisilmaisuja, joiden lähdealueena toimii RUOKA. Ensimmäisenä tarkastelen, kuinka laaja käsittemetafora rakentuu sen osana toimivan ja vulvailmauksia motivoivan VULVA ON SUU käsittemetaforan avulla. Kiinnitän tässä yhteydessä myös huomiota metaforaan PENIS ON RUOKAA. Tämän jälkeen tarkastelen

ilmaisuja, jotka saavat motivaationsa käsittemetaforasta SEKSUAALIERITTEET OVAT RUOKAA. Lopulta tarkastelen koinimisesta käytettyjä ilmaisuja, joiden motivaatio perustuu käsittemetaforaan KOINIMINEN ON SYÖMISTÄ.

Käsittemetafora VULVA ON SUU on yksi aineistoni produktiivisimmista tavoista kuvata naisen sukupuolielimiä ja sen motivoimia ilmaisuja esiintyy aineistossani monin paikoin. Seuraavaksi esitän muutaman aineistoni selkeimpiä käsittemetaforan motivoimia ilmaisuja:

- (31) Eikä kurttuun kuroisi / vitun **kieltä** kippuraan / heittä **huulet** huutamaan / **leukaluut** lotisemaan (1:452)
- (32) Oli vittu väärällänsä // **ikenetkin** irvellänsä / **huulet** paksut höröllänsä / kun kovin äkäsen koiran / suuttuneen suen penikan / **kieli** keskellä **kitaa** (6:10)
- (33) Kullillani kongottelen / piikoin pilluin **leukaluuta** (14:23)

Esimerkissä 31 ilmaisun lähdealueena toimii käsite SUU. Esimerkin kontekstin tarkempi luku kuitenkin paljastaa kyseisen kuvauksen koskevan vanhemman naishenkilön vulvaa. Esimerkissä 32 puolestaan on selvää, että lähdealueena toimii nimenomaan koiraeläimen suu, joka kuvataankin yksityiskohtaisesti mainiten niin *ikenet*, *huulet* kuin *kieli*. Tämän lisäksi kokonaisuus nimetään *kidaksi*. Sama mallintaminen esiintyy myös esimerkin 33 ilmaisussa, jossa vulvalla käsitetään olevan *leukaluut*.

Vulvan käsitteistämisen lähdealueen SUU motivoimin ilmaisuin ei ole tavatonta myöskään modernissa suomessa. Esimerkiksi anatomisten ilmausten *häpyhuuli* 'naisen ulkoisten sukupuolielinten suojaavia ihopoimuja' ja *häpykieli* 'pienen häpyhuulten yhtymäkohdassa edessä oleva pieni kohoama, klitoris' (KS s.v. *häpyhuuli*, *häpykieli*) voidaan katsoa edustavan käsittemetaforan VULVA ON SUU motivoimia ilmauksia. Huomionarvoista on myös, että nykysuomessa kirjaimellisesti vaginaa merkitsevä *emätin* merkitsi vielä 1700-luvun loppupuolen sanakirjalähteissä 'kurkkutorvea' (VKS s.v. *emätin*). Käsittemetaforan motivoimien ilmaisujen käyttö aineistossani on kuitenkin produktiivisempaa kuin nykysuomessa eikä konventionaalisten ilmausten käyttö vaikuta rajoittuvan nykykielen tavoin anatomisiin ilmaisuihin. Tämä näkyy myös esimerkin 32 ilmauksen *ikenet* merkitys,

jota ei naisen sukupuolielimiin nykyään anatomisesti liitetä. On kuitenkin ilmeistä, että molemmat, suu ja vulva, ovat reittejä ruumiiseen ja molempien ulkoista olemusta hallitsee jokseenkin samankaltainen limakalvon peittämä pinta.

Aineistossani käsittemetafora VULVA ON SUU motivoi niin ikään ilmaisuja, joissa naisen häpykarvoituksesta käytetään yleensä miesten ominaisuuksien nimiksi miellettyjä *partaa* ja *viiksiä*. Seuraavista esimerkeistä 34–36 käykin ilmi, ettei metaforan lähdealue rajoitu ainoastaan suun merkitykseen vaan että siihen sisältyy myös suuta ympäröivä karvoitus:

- (34) perä jortti jortin soppi / limo huuli lippa **parta** / putto suu pahan tapainen /
räähkä reijen juureinen (1:227b–228)
- (35) Navan all on **naappuparta** / kaitane kusettimella (2:19)
- (36) Oli vittu väärällänsä // josta juoksi jouhta myöten / virui kun veri punanen / valu
kun räkä rutanen // vielä **viiksissä** valuivat / tippuin karvoista tulivat (6:10)

Toisin sanoen käsittemetafora on aineistoni edustamassa ilmaisussa elävä ja hyvin produktiivinen, koska se motivoi myös ilmauksia, jotka eivät kuulu ainoastaan lähdealueen merkityksen semanttisen keskukseen. Ilmaukset eivät myöskään ole yksittäisiä vaan samat ja samantyyppiset metaforiset tavat ilmaista tarkoitetta 'vulva' toistuvat aineistossani monin tavoin. Tämä tulee ilmeiseksi tarkasteltaessa seuraavia esimerkkejä:

- (37) Vittu viiassa **vihelsi** // vittu hyppäs kannon peähän // tuosta kuuseen sanoopi /
tule kulta **kulkuuni** / laskete hyvä hopia // kyrpä kuusesta sanoopi / tulkoon tuli
punanen / sinun kutta **kulkuusi** / herja **henkireikäsi** (1:450, ks. myös 17:70)
- (38) Kysy kyppä kuoltessaan / mäntä maate mennessään / jäikö velkoa vitulle / rästä
räpälesuulle (11:1867)

Esimerkit 37 ja 38 ovat osa aineistoni perinnettä, jossa vulvan ja peniksen toimintaa kuvataan itsenäisinä olentoina. Sukupuolielimiä itsenäisinä olentoina tarkastelen tarkemmin luvussa 4.1.5, mutta mainittakoon jo, että itsenäisyydestään huolimatta sukupuolielinten metaforiset ominaisuudet määrittyvät jossain määrin perustuen muihin sukupuolielimiä motivoiviin käsittemetaforiin. Esimerkeissä 37 ja 38 nämä ovat edellisessä luvussa 4.1.1 käsittelemäni PENIS ON TYÖKALU sekä käsillä oleva

VULVA ON SUU -käsittemetafora. Niinpä vulvalla on esimerkissä 37 *kulku* ja *henkireikä*, joka on ymmärrettävä hengitystienä. Samalla vulvan toimintaa kuvataan muun muassa *viheltämisenä*, joka on kirjaimellisesti 'uloshengitysilmaa soukennettujen huulten välitse puhaltamalla tuotettua ujeltavaa ääntä' (KS s.v. *viheltää*). Esimerkin 38 tapa kuvata vulva taas on yksiselitteinen käsittemetaforan VULVA ON SUU motivoima ilmaus, jossa vulva nimetään eräänlaiseksi *suuksi*.

Se, että vulvaa kuvataan näin produktiivisesti suuna, antaa olettaa, että vulvan toiminta nähdään myös muutoin yhteneväisenä prototyyppisen suun toiminnan kanssa. Toisin sanoen, samoin kuin metaforan PENIS ON TYÖKALU yhteydessä totesimme sukupuolielintä käsitteistävän metaforan toistuvan metaforisissa koinimisilmaisuuksissa, on oletettavaa, että myös vulvan mallintaminen suuna mahdollistaa suun ensisijaisen toiminnan eli syömisen käsitteistämisen koinimisena. Tällä perusteella SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ perustuu osaltaan käsittemetaforaan VULVA ON SUU. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa käsittemetaforan alakategoria. Nähdäkseni edellä käsitellyn metaforan vastinparina toimiikin metafora PENIS ON RUOKAA, joka ei kuitenkaan ole aineistossani yhtä produktiivinen kuin metafora VULVA ON SUU. Aineistossani penistä kuvataan kuitenkin usein kiinteänä ruokana, kuten luvussa 3.1 esitin. Mainittakoon näistä esimerkkeinä seuraavat tapaukset:

- (39) Muljahti **muna** vitusta / pääsi pännä perseestä (1:173)
- (40) Hei kyrpä, heräjä kyrpä // mamman **makkara** ylene (1:407)

Toisaalta toinen SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ metaforan alakategoria on aineistoni ilmaisujen perusteella SEKSUAALIERITTEET OVAT RUOKAA, jonka lähdealue vaikuttaa samankaltaiselta kuin edellä tarkastellun metaforan PENIS ON RUOKAA lähdealue. Erittelin luvussa 3.3 ruumiin seksuaalieritteitä ja totesin monen eritteitä metaforisesti tarkoittavan ilmauksen motivoituvan jonkin ruuan tai juoman lähdealueesta käsin. Toisin sanoen sukupuolieritteitä tarkoittavien metaforisten ilmaisujen lähdealue eroaa penisilmaisujen lähdealueesta ainakin kuvaukseen kelpuutettavan ruoan rakenteen osalta: siinä, missä eritteistä käytetyissä metaforisissa ilmaisuissa voidaan käyttää kirjaimellisesti suhteellisen juoksevia ruoka-aineita tarkoittavia ilmaisuja, kelpaavat penisilmaisuihin vain kirjaimellisesti

kiinteitä ruoka-aineita tarkoittavat ilmaisut. Mutta toisin kuin lähdealueenaan käsitettä SUU käyttävät ilmaukset, joita käytetään yksinomaan metaforisessa merkityksessä 'vulva', motivoi lähdealue RUOKA peniksen eritteiden lisäksi myös vulvan eritteitä. Ilmaukset eivät tästä huolimatta ammenna merkitystään samasta lähdealueesta. Yleisiä naisen sukupuolielimen yhteydessä käytettyjä ainesanoja ovat erilaiset rasvaa tarkoittavat ilmaukset sekä juovuttavia aineita tarkoittavat ilmaukset. Vulvan eritteiden käsitteistäminen perustuu siis pääosin lähdealueisiin ALKOHOLI (esimerkit 41 ja 42) ja RASVA (esimerkit 43 ja 44). Toisaalta vulvaa voidaan kuvata myös makuaistimukseen perustuvien havainnoin, jotka saavat ilmaisuissa vertauksen johonkin ainesanaan (esimerkki 44). Kolmas tapa on viitata vulvan eritteisiin *vetenä* (esimerkki 45).

- (41) Vitussasi keitä **viinat** / puossasi pane **oluet** / anna juoa Anteruksen (1:181)
- (42) Pillun **viinaa punasta** / sekä **voita votkan** päällä (1:424)
- (43) Ei vittu pahoista tehty // tehty puusta, tehty **voista** (14:528)
- (44) Pillu juosta pijretteli // kupsahti kalavatihiin // meni poika, söi lipasi // **makia** oli **meexi** / **rasvanen sian lihaxi** (17:143)
- (45) Karvahurri helman alla // siell' on touse josta **vesi** puhaa / siell' on nippu josta **vesi** tippu (14:23)

Suurin osa aineistoni seksuaalieritteiden sanastosta käsittelee kuitenkin peniksen eritteitä, joista käytettyjen ilmaisujen lähdealueina toimivat erityisesti käsitteet MAITOTUOTE (esimerkit 46 ja 47) ja VILJAKEITOS (esimerkki 48). Kuten luvussa 3.3 huomasimme, nämä eivät suinkaan ole ainoat tavat käsitteistää peniksen eritteitä, mutta ne ovat aineistoni ainoa ruoka-aineisiin perustuva ilmaustyyppi. Muita ruokaan kirjaimellisesti liitettäviä ilmauksia yhdistää niiden perustuminen makuaistimukseen (esimerkit 46 ja 49).

- (46) **Maku** maahan lankiaa / ei **makia** maahan jouva / menis tuo **maitona** mahaan / **voisulana** suolen päähän / **kotkelona** koinimeen (1:452)
- (47) Meni **maitona** mahaan / **viilinä** vitun sisään (17:144)
- (48) Täss on ouot aamusneuvot / sakiat **saparovellit** / pantu on paskat vuotellen / **hutut** hurstilla rakettu (17:239)
- (49) Ah sitä herttaista **herkkuu** / poikien pöksyissä lerkkuu (14:23)

Yksi huomionarvoinen seikka on se, että aineistossani voidaan kuvata vulvan olevan *tehty voista* kuten esimerkissä 43 ja että joissain tapauksissa sen voidaan katsoa myös erittävän *voita* kuten esimerkissä 42. Näissä tapauksissa sekä peniksen että vulvan eritteiden kuvausta näyttäisi motivoivan sama mallintaminen MAITOTUOTTEINA. Tästä huolimatta aineistossani ei esiinny yhdenmukaista tapaa kuvata peniksen eritteitä tai vulvaa ja sen eritteitä sanalla *voi*. Voi on kuitenkin ollut aineistoni kulttuuriympäristössä arvokkaaksi koettu ruokatuote, jollaisia käytetään kuvaamaan myös ihmiskauneutta (Knuuttila 1998: 420). Toisin sanoen seksuaalieritteiden mallintamiseen ruokana liittyy myös arvokkuuden aspekti.

Edellä olen kuvannut kuinka aineistostani on havaittavissa käsittemetaforat VULVA ON SUU, PENIS ON RUOKAA sekä SEKSUAALIERITTEET OVAT RUOKAA. Nämä kaikki jäsentävät nähdäkseni laajempaa käsittemetaforaa SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ. Toisin sanoen yksi seksuaalista kanssakäymistä selittävä kansanomainen käsitejärjestelmä motivoituu aineistoni perusteella yhtäältä mallintamalla seksuaalieritteet ja penis syötävinä substansseina ja toisaalta käsitteistämällä naisen sukupuolielimet suuna, jolla on huulet, ikenet, kieli, leukaluut ja kurkku. Lisäksi aineistossani kuvataan, kuinka miehen seksuaalieritteiden on toivottavaa päätyä koinimisen tuloksena mahaan.

Käsittemetaforien VULVA ON SUU ja SEKSUAALIERITTEET OVAT RUOKAA lisäksi aineistossani käytetään koinimisen kuvaamiseen ilmaisuja, joiden ensisijainen tarkoite on jokin syömiseen liittyvä aistihavainto tai toiminto. Yleensä näiden ilmaisujen aistija tai toimija on myös naishenkilö tai naisen sukupuolielimet. Näin on myös seuraavissa esimerkeissä, joissa koinimiseen viitataan *maistamisena* (esimerkit 50–52) tai *puremisena* (esimerkki 53):

(50) Talon tyttöraukka itki / kuin kuolen koinamatta / tuon makian **maistamatta** (14:23)

(51) Se oli sitten tosi / kun piika posi // Sihen tautiin kuoli / kuoli koinamatta / tuon makian **maistamatta** (14:39)

(52) Hän otti ja vei heinälatoon / ja anto akallensa **maistaa** sen makeutta (14:39)

(53) Woi sinä wihanen wittu / puolen kyrpe **purasi** (1:227b–228)

Toisin sanoen näyttää siltä, että tapa kuvata koinimista käyttäen lähdealueena SYÖMISEEN liittyviä ilmauksia on aineistoni perusteella yksinomaan naisen kokemukseen perustuva koinimisen käsitteistys. Tämä tuntuu toisaalta loogiselta, koska aineistoni tapaa kuvata sukupuolielimiä suuna koskee vain ja ainoastaan vulvaa. Onkin ilmiselvää, että yksi suun perustehtävistä on syödä. Tämä ei kuitenkaan selitä, miksi vulvan eritteet kuvataan lähdealueen ALKOHOLI avulla. Toisaalta aineistossani on ainakin yksi osa, jossa peniksen esitetään syövän ja juovan:

(54) Kyrpä // Meni // vitun sisähän / siellä **syöpi**, siellä **juopi** / siellä pääsä harjoavi / siellä kaikki työt tekepi / siellä kasvo kovapääksi (17:144)

Esimerkin 54 ei kuitenkaan tarvitse nähdä selittävän metaforaa VULVAN ERITTEET OVAT ALKOHOLIA, joka esiintyy esittämässäni esimerkeissä 41 ja 42. Tämä johtuu siitä, että käsitejärjestelmät ovat harvoin yhtenäisiä rakennelmia (Lakoff & Johnson 1999: 71–72). Metaforan voikin nähdä myös erillisenä tässä luvussa tarkastellusta käsittemetaforasta SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ, vaikka se hyödyntääkin seksuaalieritteiden mallintamista ruoka-aineina. Vulvan eritteiden kuvaamista *viinana* tai *oluena* voi niin ikään motivoida jokin muu metafora kuten RAKKAUS ON PÄIHDE (vrt. Kövecses 1986: 92). Tässä luvussa käsittelemäni laaja käsittemetafora SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ on kuitenkin aineistoni kannalta todellinen ja palaan käsittelemään sitä laajemmassa kontekstissa luvussa 4.2.

4.1.3 SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON LIKETTÄ

Kolmas aineistoni ilmaisuja motivoiva käsittemetafora on SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON LIKETTÄ. Tämä käsitteistys ilmenee ensisijaisesti aineistoni koinimista tarkoittavassa sanastossa, mutta sillä on sijansa myös vulvan kuvauksen yhteydessä. Toisin sanoen aineistossani voidaan käyttää kirjaimellisesti liikkumista tarkoittavia ilmaisuja koinimisen merkityksessä ja kulkureittiin liittyvää sanastoa vulvan kuvauksessa. Aloitan tarkastelun käsittemetaforan KOINIMINEN ON LIKETTÄ

motivoimien ilmausten tarkastelusta ja tämän jälkeen tarkastelen aineistoni VULVA ON KULKUREITTI ilmaisuja.

Lähes jokaiseen aineistoni koinimista tarkoittavaan ilmaukseen sisältyy liikkeen merkitys. Tällaisia ovat muun muassa esimerkin 21 *sauata* ja esimerkin 25 *pistelee*. Lähestulkoon ainoa aineistostani löytämäni poikkeus on esimerkin 55 ilmaus *maata päällä*, joka kuvaa koinimisen stabiilina tilanteena. Ilmaukseen sisältyy kuitenkin myös toisteisuuden merkitys, jota merkitään määrää tai intensiteettiä merkitsevän ilmauksen *usiasti* avulla:

(55) Mikko on jo minulta paljon saanut / usiasti **on** hän **päälläni maannut** (1:249)

Voikin sanoa, että aineistoni koinimisilmaisut sisältävät lähes poikkeuksetta jonkinlaisen käsitteistyksen KOINIMINEN ON LIIKETTÄ. Tämä ilmenee muun muassa siten, että suurta osaa koinimisesta käytettyjä ilmaisuja yhdistää niiden tapa kuvata penis **muuttujana** ja vulva **kiintopisteenä**, joiden välille kuvataan liikkeen prosessi (*trajectory* ja *landmark* ks. Langacker 2007: 434–437). Toisin sanoen jollakin esineellä tai asialla pisteleminen ilman minkäänlaista liikettä on kokemuksellisesti mahdotonta. Liike näyttäytyykin koinimisilmaisuissa yleensä frekventatiivisuutena, joka perustuu verbin rakenteeseen (ks. luku 3.4 ja esimerkki 58 tässä luvussa). Sen sijaan koinimisilmaisut, jotka merkitsevät kirjaimellisesti jonkinlaista liikettä, ovat aineistossani harvinaisempia. Ne ovat harvinaisuudestaan huolimatta yleisempiä kuin ilmaisut, jotka kuvaavat koinimisen liikkumattomuutena. Koinimisen liikkumisena käsitteistävät ilmaisut ovat aineistossani seuraavanlaisia:

(56) Koini kuin korenon päällä / **ajo** kun aisan taittamalla (14:23)

(57) Jop' on tässä jortti **käynyt** / **matanna** mato punanen (17:83)

(58) Vaan ensin nussi [nimi poistettu] / sitte Josva **jolkotteli** / Nurskan poika nurskutteli (14:365)

(59) Tuli Jussi **juonimaan** / kovak[yrpä] koinimaan (11:1867)

Edellä mainituista esimerkeistä numerojen 57 ja 58 ilmaisut merkitsevät jonkinlaista toimijan omin voimin toteuttamaa liikettä. Liikkeen laatuun voikin vaikuttaa myös ilmaisussa käytetty peniksen käsitteistys. Näin on varsinkin esimerkin 57 ilmauksessa, jossa liike määrittäytyy suhteessa tapaan mallintaa penis matona (l.

käärmeenä, ks. luku 3.1). Esimerkki 56 puolestaan merkitsee ensisijaisesti jonkinlaista kuljettamista. Esimerkin 59 ilmaus puolestaan ei ole nykykielen käyttäjälle yhtä selvä kuin esimerkin 56, mutta se juontuu niin ikään merkityksestä 'kuljettaa' tai 'kulkea jonona' (ks. luku 3.4). Toisaalta aineistossani voidaan myös viitata seksuaaliseen koskemattomuuteen liikuttamattomuutena kuten esimerkissä 60:

(60) Kun mie koinuri olisin // ei ois kuussa kylässä // piikoa pitämätöntä / akkoa
ajamatonta (17:67)

Esimerkin 60 ilmaisulla voi nähdä yhteyden myös nykykieliseen ilmaisuun *viedä ajelulle*, johon ei välttämättä liity seksuaalista tarkoitetta. Esimerkin ilmaisu kuitenkin merkitsee juuri koinamista (SKSS s.v. *ajamaton*). Esimerkkien 54–58 perusteella voi todeta, että yksi aineistoni seksuaali-ilmauksia motivoiva käsittemetafora on KOINIMINEN ON KULJETTAMISTA. Tätä samaa metaforaa hyödyntää myös seuraava esimerkki 61, jossa seksipartneri kuvataan hyödyntäen ajoneuvoilmaisua *aisat*:

(61) Littiläss ol linkki piika / joka ol **aisoilta avara** (17:239)

Toinen lähdealuetta **LIIKE** hyödyntävä metafora aineistossani on **VULVA ON KULKUREITTI**. Käsitteistykseen motivaatio ilmenee koinimisesta käytettyjen liikkeenilmaisujen tavoin sekä itsenäisinä ilmaisuina että osana muita vulvasta käytettyjä ilmaisuja. **LIKKUMISEN** lähdealueesta motivaationsa saavien koinimisilmausten tavoin aineistossani esiintyy vain muutamia selkeitä käsittemetaforasta **VULVA ON KULKUREITTI** motivaationsa ammentavia itsenäisiä ilmauksia. Sen sijaan metaforan voi nähdä motivoivan osaltaan muun muassa viime luvussa käsiteltyä käsittemetaforaa **VULVA ON SUU**, jossa vulva mallinnetaan reittinä ruumiiseen ja mahaan. Metafora on niin ikään yhtenevä yleisen käsittemetaforan **RUUMIS ON SÄILIÖ** kanssa (ks. Lakoff 1987: 272; suomessa esim. *Pidin epätoivon sisälläni* tai *Hän kiehui vihasta ja hänen korvistaan nousi savua*). Itsenäisinä ilmaisuina naisen sukupuolielimen käsitteistäminen **KULKUREITTINÄ** ilmenee muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

(62) Se on reiäni repinnä / **väylän paikan** väljennellyt (20:8)

- (63) Hoi, hoi sitä holaa / kuin on vitussa monta **solaa** (14:39)
(64) Kyrpä // pieksi persettäni / siit' **on** asti **auki** ollut (14:708)
(65) Aika poian pöksyiss' on aika hauki / saapi reiet rengelleen ja **lyöpi läven auki**
(25:21)

Esimerkin 63 ilmaisu, jossa vulva näyttäytyy rakennusten väliin jäävänä kujana, on aineistossani ainutkertainen ja tämän perusteella sen voi sanoa edustavan jonkinlaista luovaa metaforan muotoa. Luovat metaforat hyödyntävät kuitenkin samoja kognitiivisen mallintamisen prosesseja kuin konventionaaliset metaforat (Lakoff & Turner 1989: 50–51). Esimerkin 62 tapa käsitteistää vulva vesireittinä taas on aineistossani yleisempi ja sillä on kytköksiä lähdealueenaan LUONTOA käyttävien ilmausten kanssa (ks. luku 4.1.5). Lisäksi esimerkin 62 koinimista tarkoittavat verbit osoittavat jonkinlaisella välineellä tehtävää avartamista. Tämä pätee myös esimerkin 33 koinimisilmaisuun *kongottelen*. Kulkureitin avaaminen onkin niin ikään esimerkkien 64 ja 65 keskeinen sisältö.

Tässä luvussa olen käsitellyt kuinka SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN jäsenyy aineistossani käyttäen lähdealueenaan LIIKETTÄ. Lähestulkoon kaikkia koinimisilmaisuja yhdistääkin jonkinlainen liikkeeseen perustuva mallintaminen, mutta toisten ilmausten koko ilmaisuvoima perustuu tähän käsitteistykseen. Niin ikään olen todennut, että käsittemetafora SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON LIIKETTÄ jäsenyy osittain käsitteistykseen VULVA ON KULKUREITTI avulla. Tämä edustaakin yhtä metaforisten ilmausten primaarisimpia muotoja ja kietoutuu yhteen monien muiden metaforien kanssa. Palaan tarkastelemaan aihetta luvussa 4.2.

4.1.4 SEKSUAALISUUS ON LUONNONTILA

Neljäs tässä tutkielmassa käsittelemäni ja aineistoani laajasti motivoiva metafora käsitteistää seksuaalisuuden LUONNONTILANA. Toisin sanoen käsitteistykseen motivoimien ilmaisujen lähdealueena toimii LUONTO ja erityisesti sen ihmisestä riippumattomaksi koettu olemus. LUONTO ei perustu lähdealueena monien aineistossani hyödynnettyjen lähdealueiden tapaan fyysikaalisesti koettuihin ja selkeärajaisiin merkitysalueisiin, mutta vaikka metafora yleensä selvittääkin

abstraktia ilmiötä konkreettisen ilmiön keinoin (Lakoff & Johnson 1980), ei monimutkaisten lähdealueiden käyttö ole lainkaan mahdotonta (Kövecses 1986: 117–119). Toisaalta LUONTO voidaan kokea ruumiillisesti etäisenä toiseutena, joka edustaa jonkinlaista vaaraa (Kaarlenkaski & Ung-Lanki 2013: 8–10).

Aineistossani SEKSUAALISUUS ON LUONNONTILA metaforan alakategorioina toimivat ainakin käsitteistykset SUKUPUOLIELIN ON LUONNONMUODOSTUMA ja KOINIMINEN ON ELÄIMELLISTÄ. Näistä jälkimmäisessä on nähtävissä metonyyminen käsitteistys ELÄIMEN SUKUPUOLISUUS EDUSTAA IHMISEN SUKUPUOLISUUTTA, joka motivoitunee elinympäristössä elävien eläinten toiminnasta tehdyistä havainnoista. Tältä kannalta on osuvaa, että yhtenä käsittemetaforan SEKSUAALISUUS ON LUONNONTILA alakategoriana toimii metafora SUKUPUOLIELIN ON ELÄIN. Käsitellen sukupuolielimistä käytettyjä eläinmetaforia kuitenkin vasta luvussa 4.1.5 muiden SUKUPUOLIELIN ON ITSENÄINEN OLENTO -metaforien rinnalla. Monien lähdealueenaan käsitettä ELÄIN käyttävien seksuaali-ilmaisujen lisäksi on kuitenkin konstruoitavissa käsittemetafora SEKSUAALISUUS ON ELÄIMELLISTÄ, jota tarkastelen tässä luvussa.

Kuten luvussa 3.1 ja 3.2 erittelemästäni sukupuolielimiä koskevasta sanastosta voidaan päätellä, motivoituu osa sukupuolielimistä käytetyistä ilmaisuista ilmeisen yhtenäisesti lähdealueen LUONTO merkityksistä. Eri sukupuolten sukupuolielimistä ei kuitenkaan käytetä yhteneväisiä ilmauksia vaan sukupuolielinten metaforinen mallintaminen on selkeästi sukupuolittunutta. Miehen sukupuolielimiä koskevat käsitteistykset motivoituvatkin yleensä lähdealueesta (HAVU)PUUNOKSA, kun taas naisen sukupuolielimet käsitteistetään lähdealueen VESIALUE tai KOSTEIKKO avulla. Tämä näkyy myös seuraavissa esimerkeissä:

- (66) Joll' on kyrpä kyyn / **kara** kahta korttelia (1:169)
- (67) Kauppinen **karaksi** kahto / Pekka **persehärkimeksi** (1:421)
- (68) Ei se **oksa** ollut pitkäinen, vaan se oli paksunlätäinen / juuresta oli se karvainen ja päästä se oli siloinen (24:10)
- (69) Ei parane tuon **pahan palikan** jälki /murhamiehen m[ulkun] s[ynti] (14:39)
- (70) Piikoloill' on tyyry loukko / akoilla uuet **avanto** (17:17e)
- (71) Likk' oli maassa liirillään / **avant'** oli auki / poika oli päällä polvillaan / **avannoss** oli hauki (14:39)
- (72) Nouskoon kiihko **kiimasuosta** / häkäpä häijyn perästä (1:407)

(73) **Suorannalla** sohoillun / **karvalammen** lorskahilla (1:425)

(74) Likkat kullin perivät / ja **karvalampeen** painaa / mulkut perästä rientävät / ja **rannalle** hyö jäävät (1:184)

Edellä esitetyt esimerkit 66–68 käsittelevät miehen sukupuolielimistä käytettyjä ilmaisuja, joiden lähdealueena toimii PUUNOKSA. Myös esimerkin 6 jälkimmäisen säkeen *jaarikka*-ilmaus motivaatio selittyy tästä lähdealueesta käsin. Esimerkissä 69 on niin ikään kyse puukappaleesta, mutta *palikkaa* ei voida kuitenkaan pitää samalla tavalla prototyypisesti luonnossa ilmenevänä oliona, vaan se sisältää yleensä oletuksen jonkinlaisesta muotoilusta (ks. KS ja vrt. SSA s.v. *palikka*). Niin ikään PENIS ON PUUNOKSA -metafora motivoi ilmauksia, jotka kuvaavat peniksen erittämät sukupuolieritteet *pihkana* (ks. luku 3.3). Tämä käsitteistys motivoi niin ikään seuraavaa esimerkkiä 75:

(75) Jopa sen on Mikko piilannunna / sinetilla siilannunna / pannut pillun pitsettiin / **pihka koprilla** kovilla (1:425)

Esimerkit 70–74 puolestaan käsittelevät naisen sukupuolielimiä ja esimerkkien ilmaisujen lähdealueena toimii VESIALUE. Samaa lähdealuetta käyttää myös esimerkin 62 ilmaus *väylä*. Esimerkin 70 adjektiivimäärite *tyyry* merkitys on tässä puolestaan lähellä nykykielen sanan *tiivis* merkitystä (ks. SSA s.v. *tyyris*), joka niin ikään liittyy vedenpitävyyteen, mutta liittyy tässä yhteydessä luultavimmin läpäisemättömyyteen. Yhtäältä tällaisia naisen sukupuolielinten käsitteistäminen kosteuden keinoin on ymmärrettävää kokemuksellisuuden perusteella, mutta toisaalta esimerkiksi ilmaisu *avanto* sisältää niin ikään käsitteistykseen kahdesta säiliöstä, joiden välisen rajan tarkoite avaa.

Sama väylän merkitys korostuu myös muissa esimerkkien vulvailmauksissa tarkasteltaessa niitä suhteessa kielenulkoiseen uskomusperinteen maailmaan. Suomalais-karjalaisen uskomusperinteen mukaan esimerkiksi lammen veden alle onkin saattanut kätkeytyä reitti yliluonnollisten olentojen asuinsijoille tai tuonpuoleiseen, ja tätä samaa uskomusilmiötä hyödynnetään myös synnytyksen yhteydessä käytetyssä loitsuperinteessä, jossa lapsi saatetaan maailmaan matkaajana tuonilmaisesta (Tarkka 1994: 277–282, Stark-Arola 2001: 6). Lisäksi tuonpuoleinen

näyttäytyy kansanperinteessä naisen hallitsemana ilmiönä (Siikala 2013: 289–292). Tässä kehyksessä myös lampeen perustuvat vulvailmaukset näyttäytyvät osana käsittemetaforaa VULVA ON VÄYLÄ. Käsittemetaforat voivatkin ilmetä myös muilla inhimillisen toiminnan tasoilla kuin kielessä (Lakoff & Johnson 1999: 57). Penisilmausten taustalta vastaavaa kulttuuriseen tietoon perustuvaa selitystä ei näyttäisi kuitenkaan löytyvän, vaikka ainakin häärunouden moitintaperinteessä on käytetty sellaisia epämiellyttäväksi koettuja luonnonolioita kuin *väärä puu* ja *kuivunut oksa* (Knuuttila 1998: 420).

Toisaalta lähdealueen LUONTO keinoin mallinnetaan myös sellaisia käsitteistyksiä, joiden lähdealueena toimii (VILLI)ELÄIN. Näitä ovat yhtäältä eläinten toiminnasta motivoituvat metaforisesti koinimista tarkoittavat ilmaisut, toisaalta koinajan kuvaaminen eläinmetaforin kuten luvussa 3.4 esitin. Tämä tulkinta perustuu kansanomaiseen käsitykseen ylemmistä ja alemmista ruumiintoiminnoista sekä yleiseen tapaan käsitteistää alemmat toiminnot eläiminä tai petoina (ks. Lakoff & Johnson 1999: 4, Lakoff 1987: 409–415, Kövecses 1986: 98–100). Tulkintaani tukee se seikka, että koinajan eläimenä käsitteistävien ilmaisujen yhteydessä käytetyt koinimiseen viittaavat verbit eroavat muissa yhteyksissä käytetystä sanastosta. Ainoa poikkeus koskee tässä tutkielmassa skemaattiseksi tulkitsemaani *koinia*-ilmausta. Toisaalta subjektin ja verbin toistuva käyttö toistensa kollokaatteina voi johtua osin myös suomen kielen ja varsinkin suomalais-karjalaisen kansanrunousperinteen allitteraation yleisyydestä (ks. Leino 1970: 35–37). Mainittakoon tässä esimerkkeinä seuraavat tapaukset, joissa koinijasta käytetään eläinmetaforaa:

- (76) Tuli Jussi n[ussim]aan / **jänis** jäpistämään (11:1888 & 2921)
- (77) Vittu puuttu mättääseen / karvat kanton takisti / siihen **korpit** koskemaan / **jänikset** jäpistämän (7:48)
- (78) Käyttä **koirat** koinimassa / jäpimässä hien **jäärät** (1:181)
- (79) Siell’ ol’ **oinas** ottamassa / sekä **ilves** istumassa (17:155)
- (80) Rantalahen ranni neito / tuo on **kotka** koinamaan (1:424)
- (81) Kuka täss’ on kuksamassa / [kuka] **konna** koinamassa (1:176)
- (82) Hei kyrpä, heräjä kyrpä / tämän piian pillun päälle / tämän lapsen lantioille / tämän **peipposen** perälle (1:407)

Esimerkkien 76–80 perusteella ei voida aukotta väittää, että jotkin aineistoni koinimista tarkoittavat ilmaisut tarkoittaisivat ainoastaan eläinten sukupuolilyhdyntää ja että näillä ilmaisuilla käsitteistettäisiin koinimiseen ryhtyvät ihmiset jollain tavoin eläimellisiksi – varsinkin, kun jokaisessa ilmauksessa käytetään joko vahvaa tai heikkoa alkusointua. Edelleen tulkinnan estää esimerkin 79 verbien merkitys, joilla ei viitata toisinnossa koinimiseen. Tästä huolimatta edellä esitetyissä esimerkeissä koinajat esitetään yksiselitteisesti eläiminä kuten esimerkeissä 76–79 tai nämä näyttävät eläimellisinä kuten esimerkeissä 80 ja 81. Lisäksi aineistoni kuvaa lemmennostoperinteessä parinmuodostusonnen parannuskohteen pikkulintuna, erityisesti peipposena. Tämän voi havaita esimerkistä 82.

Haluan tässä yhteydessä kiinnittää huomiota aineistossani ilmenevään käsittemetaforaan SEKSUAALISUUS ON ELÄIMELLISTÄ. Tämä metafora ilmenee parhaiten aineistoni sisältämässä lemmennostatusperinteessä, jonka ilmaisuilla on pyritty muun muassa parantamaan nuorten naisten naimaonnea (ks. luku 3.3). Tarkastellaan tähän aineistoni sisällölliseen osaan liittyviä esimerkkejä 83–86:

- (83) Nouskon kihko kiima suosta / häkärä häjyn perästä / tallista **orihin kihko** / **tamman kihko** tanhuvasta / lepikosta **lehmän kihko** / **kissan kihko** kiukosta / **kasin kihko** karsinasta / **pennun** pienen pengin alda (1:247)
- (84) Seihtemän **oriin suonet** / yhen kyrvän ympärille (1:407)
- (85) Lempi nouse liehumaan // **terva köysin tempomata** (1:247)
- (86) Nouse nokko, seiso seipo / mamman makkara ylene / **nouse nuorin nostamatak** / **tervakäysin tempomatak** (1:407)

Yksi aineistoni lemmennostorunojen, tai -loitsujen, tyypillinen osa pyrkii sanallisesti nimeämään erilaisia kotitalouden piiriin kuuluvia eläintarkoitteita ja näiden kiimaa, joka puolestaan pyritään siirtämään lemmennostatuksen kohteeseen ja näin nostaa hänen lempeään (esimerkki 83). Sama pätee myös lemmennostatusten osiin, joiden tarkoitus on lisätä miehen seksuaalista halua lemmennostatuksen kohdetta kohtaan (esimerkki 84). Näin ei kuitenkaan tarvitsisi olla vaan seksuaalinen halu voitaisiin käsitteistää periaatteessa motivoituvaksi myös mistä tahansa muusta lähteestä kuten teknologisista innovaatioista. Kielellisellä tasolla operoitaessa tämä olisi täysin mahdollista, sillä periaatteessa minkäläinen ilmaus tahansa on mahdollinen, mutta mielivaltaisesti tuotetut ilmaukset eivät välttämättä ole samalla tavalla intuitiivisesti

ymmärrettäviä kuin ilmaukset, jotka motivoituvat olemassa olevista kulttuurisista ja usein tiedostamattomista käsittemetaforista käsin (ks. Lakoff & Johnson 1999: 117). Aineistossani korostetaan seksuaalisuuden mallintamista eläimellisyytenä esittämällä seksuaalisen halun olevan riippumaton työkaluin aikaan saatavasta tuloksesta (esimerkit 85 ja 86). Toisaalta esimerkin 83 ilmaisut *häkärä* ja *kiukoalta* ('kiukaalta' SSA s.v. *kiuas*) tuovat seksuaalisuuden mallintamiseen mukaan KUUMUUDEN käsitteen. Tunteiden kuten vihan ja seksuaalisen himon mallintaminen kuumuutena onkin yksi yleiseksi ja kielestä riippumattomiksi luonnehdittavista käsittemetaforista (ks. Lakoff 1987, Kövecses 1986). Aineistoni perusteella tämä näyttäisi pätevän myös suomeen (ks. luku 3.4).

Tässä luvussa olen käsitellyt seksuaali-ilmauksia, joiden lähdealueena toimii LUONTO. Olen todennut miehen ja naisen sukupuolielimistä käytettävän aineistossani ilmaisuja, joiden merkitys perustuu elinten käsitteistämiseen jonain luonnossa esiintyvänä oliona tai ilmiönä. Näyttää myös siltä, että näillä käsitteistyksillä on laajempia kulttuurisia merkityksiä, eikä ilmausten motivaatio rajoitu ainoastaan ruumiilliseen kokemukseen. Näyttää myös siltä, että seksuaalisuus käsitteistetään aineistossani suurelta osalta ELÄIMELLISYYTENÄ. Tämän käsitteistyksen alakategoriaksi olen maininnut metaforan SUKUPUOLIELIN ON ELÄIN, jota tarkastelen seuraavassa luvussa. Laajemmin palaan tarkastelemaan seksuaalisuuden mallintamista ELÄIMELLISYYDEN avulla luvussa 4.2.

4.1.5 SUKUPUOLIELIN ON ITSENÄINEN OLENTO

Monet aineistoni sukupuolielimiä käsitteistävät ilmaukset esittävät sukupuolielimet itsenäisinä hahmoina, jotka eivät kirjaimellisessa tulkinnassa voi olla osa ihmisruumista (ks. esim. luku 4.1.1, jossa SUKUPUOLIELIN ON TYÖKALU). Aineistossani tehdään kuitenkin myös selväksi, että sukupuolielimet voivat toimia itsenäisinä olentoina. Tutkimaani arkistokokoelmaan sisältyykin useita toisintoja, jotka koskevat sukupuolielinten edesottamuksia. Osa ilmaisuista edustaa metonyymisiä ilmauksia (ks. luku 3.4), mutta yleensä toisintoja sukupuolielinten kuvausta motivoivat samat käsittemetaforat kuin toisoinnoissa, joissa ei korosteta sukupuolielinten itsenäisyyttä. Muun muassa tällä perusteella on perusteltua väittää,

että kuvauksia motivoi käsittemetafora SUKUPUOLIELIN ON ITSENÄINEN OLENTO ja ettei kyse ole ainoastaan metonymiasta SUKUPUOLIELIN EDUSTAA IHMISTÄ kuten esimerkiksi nykykielisessä ilmauksessa *se kyrpä viiپی meillä viikon*.

Aineistossani käsitteistetään sukupuolielimet itsenäisinä kahdella tavalla: Yhtäältä sukupuolielimistä käytettyjen ilmausten lähdealueena toimii nähdäkseni käsitteen LUONTO alle sijoittuva ELÄIN. Toisaalta ilmaukset vaikuttavat saavan motivaationsa lähdealueesta IHMINEN. Epävarmuuteni jälkimmäisen lähdealueen nimeämisessä johtuu siitä, että vaikka sukupuolielimet käsitteistetäänkin intentionaalisina olentoina, jotka eivät ole eksplisiittisesti eläimiä ja joita prototyypillisesti ihmisten voidaan ajatella edustavan, perustuu tulkintani tästä olennota havaintoon itsestäni ihmisenä. Toisin sanoen tulkintani käsitteistyksestä perustuu ilmauksiin, joita prototyypillisesti käytetään ihmistarkoitteista. Tämä ilmenee esimerkin 19 ilmaisussa *pane kyrvät kyntämään*, jossa penis käsitteistetään työntekoon pakotettavana oliona. Sama inhimillistäminen koskee myös esimerkkien 28–30 ilmaisuja. Lisäksi varsinkin peniksen esitetään aineistossani voivan *herätä* kuten esimerkissä 40. Toisaalta itsenäisenä olentona toimiessaan sukupuolielimet saattavat toimia inhimillisesti ja esimerkiksi puhua, mutta niitä ei tästä huolimatta ole pakko ajatella käsitettävän ihmisenä. Näiden molempien käsitteistysten voidaan luonnehtia aineistoni ilmausten perusteella motivoituvan kattokäsitteestä ITSENÄINEN OLENTO. Kumpaakin näistä käsitteistyksistä käytetään aineistossani molempien sukupuolten sukupuolielimistä, mutta käsitteistysten lähdealueet eivät tälläkään kertaa ole identtiset. Seuraavaksi tarkastelen käsitteistystä SUKUPUOLIELIN ON ELÄIN.

Kuten edellä totesin, eroavat aineistossani sukupuolielimistä käytetyt käsitteistykset lähdealueensa osalta ilmaisun metaforisen tarkoitteen sukupuolesta riippuen. Tämä näkyy ilmaisujen järjestyksellä siten, että miehen itsenäiseen toimintaan kykeneviä sukupuolielimiä tarkoittavia ilmaisuja motivoi eri lähdealue kuin naisen itsenäisesti toimivia sukuelimiä tarkoittavia ilmaisuja. Tarkastellaan tähän liittyen seuraavia esimerkkejä:

(87) Kyrpä kuusehen kavahti / kuin **kultanen orava** / tahi **näätä kulta rinta** (1:450)

(88) Syyhyttäiskö pilluasi / vaan ei kynneis ylös / ylöttäis nuo **kyrpan kynnet** /

karavarren kaaputtimet / kyrpä on **kultanen orava** (14:23)

- (89) Millä me veromme veämme / kuin me kyrpiä **tapamme** / kyrpä kuusehen
kykäsi / niin kuin **kultanen orava** / eli **näätä kultarinta** (17:144)
- (90) Vittu hyppäs kannon päähän / kuin **savinen sammak raato** / tahi **kuollut
konnikainen** (1:450)
- (91) Vittu nousi kannon päähän / niin kuin leveä **lehmän paska** (17:144)
- (92) Kyrpä // vastasi [pillulle] // tulkohon tuliset nuolet / sinun **konna** kurckuhusi
(17:143)
- (93) Aika pojan pöksyissä on se aika **hauki** / otti poika pöksystänsä ja pani likkain
ihoon (20:10)
- (94) Minull' on se aika **hauki** / ja kahet pienet kauskut / jotka sukkelasti suilaa /
pitkin piikoin reisii (14:39)
- (95) Syöpi **hauki sammak[onkin]** / selän suuren uituon / naipi mies pahankin
na[isen] / viikon ilman oltuon (2:19)
- (96) Jop' on tässä jortti käynyt / matanna **mato** punanen / **sisilisko** siuvattanna
(17:83)
- (97) Yks **mato** oli ihmen kaltainen / jonka pää oli punanen / ja jertat leuan alla / se
on monta piikaa pilannut (14:39)

Edellisistä esimerkeistä numerot 87–89 käsitteistävät peniksen nisäkkäänä ja tarkemmin ottaen arvokkaana turkiseläimenä. Tämän lisäksi peniksellä on esimerkissä 88 raapimiseen kykenevät kynnet ja esimerkissä 88 mahdollisuus kuolla. Esimerkkien 87–89 kanssa samoista toisinhoista poimitut esimerkit 90 ja 91 puolestaan kuvaavat vulvaa vähemmän mairittelevasti jo kuolleena sammakkoeläimenä tai jopa lehmän ulosteena. Huomionarvoista on, että esimerkeissä 87, 90 ja 91 käytetään vertauksesta eksplisiittisen tekevää vertailusanaa *kuin*. Vertausta ja metaforaa onkin vanhastaan pidetty erillisinä kielikuvina, mutta molemmat ymmärretään samojen mielikuvaskaemojen välillä tehtävän mallintamisen perusteella (Lakoff & Turner 1989: 123, 198–199). Niin ikään esimerkki 92 sisältää huomion vulvasta konnamaisena olentona. Näiden toisintojen käsitteistysten kulttuuristen arvolatausten ero peniksestä ja vulvasta käytettyjen ilmausten välillä on huomattava. Esimerkeissä 93 ja 94 penis puolestaan käsitteistetään haukena. Nämä samat käsitteistykset motivoivat niin ikään esimerkin 95 aluketta, jossa kuvaus hauen aterioimisesta sammakolla rinnastetaan miehen naimaan naiseen. Niin ikään penisilmaus *hauki* esiintyy esimerkissä 65, jossa sen tarkoitteen toiminta ei kuitenkaan ole kalalle ominaista. Kolmas aineistossani toistuva tapa käsitteistää penis motivoi esimerkkien 96 ja 97 ilmauksia, joiden lähdealueena toimii MATELIJA.

Sama käsitteistys motivoi myös esimerkin 66 ilmaisua *kyrpä kyyn*. Näiden esimerkkien perusteella näyttääkin siltä, että metafora PENIS ON PIENPETO on aineistossani produktiivinen tapa käsitteistää miehen sukupuolielimiä.

Vulvan käsitteistäminen itsenäisenä olentona ei kuitenkaan ole niin yksipuolista kuin edellisistä esimerkeistä voi ymmärtää, ja tarkoitukseni olikin havainnollistaa aineistoni paikoin epätasapuolista luonnetta. Osittain näiden ilmaisujen motivaation voidaan nähdä juontuvan kontekstuaalisista seikoista, ja monien metaforisten ilmaisujen välillä voikin olla suuria sosiologisia eroja suhteessa siihen, missä yhteydessä niitä on ymmärrettävää käyttää (Kövecses 1986: 4–5). Tällaisia eroja on kuitenkin vaikea kommentoida pelkän kielellisen analyysin perusteella, eikä tätä helpota myöskään aineistoni kontekstietojen vähyys. Vulva voidaan joka tapauksessa käsitteistää aineistossani myös muunlaisina olentoina kuin sammakkoeläiminä ja ulosteena. Tämä tehdään kahdella tavalla. Yhtäältä vulva voidaan käsitteistää itsenäisenä olentona käyttäen lähteenä yhtä eläintä, toisaalta vulvan voidaan esittää koostuvan joukosta eläimellisiä tarkoitteita. Jälkimmäistä tapaa käsitteistää vulva hydynnetään esimerkiksi aineistoni vulvan syntyä kuvaavissa toisunnoissa (ks. luku 3.2). Tarkastellaan näistä käsitteistyksistä esimerkkeinä seuraavia ilmaisuja:

- (98) Ei vittu **vihanen koira** / syönyt kyrvältä sydäntä (7:44)
(99) Voi vittu **vihanen koira** / kun söi kyrvältä sytämän (14:39)
(100) Oli vittu väärällensä // huulet paksut höröllänsä / kun kovin **äkäsen koiran** / suuttuneen suen **penikan** (6:10)
(101) Ei oo vittu hywistä tehty / kuin pärein päistä / päre rauvan räiskeistä / **susi** pani suu utasa / **karhu** kaksi kämmentänsä / kahen puolen karvaseksi / **repo** kjelesä levitti / keskellen lipattaman / tehty on **tetren** lihasta / pantu **pyyn** mättähästä (1:22b)
(102) **Kettu** kielen keikahutti / **karhu** kaksi kämmentään / kahen puolen karvaseksi / josta lähti kaikki lapset / ilmastu ilman imehnet (17:6)
(103) Piikoin pillust' omppi / karvat vanuneet / niikku vanhan **karhun** rinta (14:39)
(104) V[itt]u Virmeksen tekemä // et sinä pahoista tehty / et kovan pahastakaan / pärerauan roiskivista / vaan oot vuoltu voista vehnäsistä / sivuttu **sianlihoista** / **pyynlihoista** pyöritelty (14:793)

Esimerkkien 98–100 ilmaisuissa on kyse vulvan käsitteistyksistä lähdealueen KOIRAEÄLÄIN keinoin ja erityisesti käsitteistyksistä koiraeläimen suuna. Esimerkit 101

ja 102 puolestaan esittävät otteita vulvan syntyä kuvaavista toisoinnoista, joissa naisen sukupuolielimet rakennetaan eläimellisten tarkoitteita hyödyntäen. Samaa käsitteistystä käyttää myös esimerkin 103 ilmaisu. Huomionarvoista on, että yleisimmät tällaisissa yhteyksissä käytetyt ilmaisut merkitsevät jonkinlaisia villieläimiä kuten metsän petoja tai metsäkanalintuja tai jonkinlaisessa muuttuneessa tajunnantilassa olevaa seuraeläintä kuten vihaista koiraa. Näiden ilmausten motivaationa toimiikin metafora VULVA ON VILLIELÄIN TAI VILLIINTYNYT ELÄIN. Toisaalta, kuten esimerkistä 104 näemme, käytetään vähemmissä määrin villieläinilmaisujen kanssa rinnakkain myös käsitteistyksiä, jotka eivät perustu samaan hallitsemattomuuden lähdealueeseen.

Tässä luvussa olen tarkastellut sitä, kuinka aineistoni sukupuolielimiä mallinnetaan lähdealueen ITSENÄINEN OLENTO avulla. Yhtäältä mallintaminen ilmenee tavassa, jolla sukupuolielinten toimintaa kuvataan prototyypillisesti ihmisolennon toimintana, toisaalta käsitteistyksen avulla voidaan sukupuolielimistä puhua kirjaimellisesti eläintä tarkoittavilla ilmaisuilla. Eläinmetaforat motivoituvatkin nähdäkseni osittain aiemmassa luvussa käsitellyn SEKSUAALISUUS ON LUONNONTILA -metaforan avulla. Tämä näkyy erityisesti kuvauksissa, joissa käsitellään vulvan rakennetta. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan luvussa 4.1 tarkasteltuja seksuaalimetaforia laajemmassa viitekehityksessä.

4.2 Seksuaalimetaforien universaalius ja perusta

Suomen kielen seksuaali-ilmauksia on tarkasteltu vain vähän käsittemetaforan viitekehityksessä. Sama pätee myös muiden kielten seksuaali-ilmauksia koskevaan tutkimukseen, jossa seksuaali-ilmaukset esiintyvät pääosin sivuroolissa. Seksuaalisuutta käsitteellistävät metaforat ovat kuitenkin saaneet huomiota esimerkiksi osana tunteiden mallintamista (Kövecses 1986) koskevaa tutkimusta. Lisäksi ainakin seksuaalirikollisten käyttämien ilmaisujen motivaatioita on tulkittu käsittemetaforan avulla (esim. Lakoff 1987: 409–415). Myös muita seksuaalisuuden käsitejärjestelmiä tutkivia tai käsitejärjestelmiä sivuavia tutkimuksia on tehty, ja osaa näistä olen sivunnut jo luvussa 2.4, jossa tarkastelen niin ikään myös metaforan kulttuurista motivaatiota. Tässä luvussa tarkastelen puolestaan luvussa 4.1

käsitlemiäni suomalaista seksuaaliperinnettä motivoivia käsittemetaforia suhteessa muiden kielten seksuaali-ilmauksia motivoiviin käsitteistykseen. Tällä skemaattiseksi kielitypologiaksi luonnehdittavalla katsauksella pyrin selvittämään, missä määrin edellä esittelemiäni käsitejärjestelmiä on pidettävä universaaleina ja missä määrin niiden rakennetta ohjaavat kulttuuriset skeemat. Tarkastelen myös, mihin aineistoni käsittemetaforat perustuvat eli mikä on niiden perusta (*grounding* ks. luku 2.2.2). Lisäksi kiinnitän huomiota siihen, kuinka produktiivisia aineistoni käsittemetaforat ovat nykysuomessa.

Aloitan tarkastelun tässä tutkielmassa ensimmäisenä esittelemästäni käsittemetaforasta SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON TYÖSKENTELYÄ, joka motivoi aineistossani useampaa seksuaaliseen kanssakäymiseen liittyvää tarkoitetta ilmentävää seksuaali-ilmausta (ks. luku 4.1.1). Joidenkin näistä ilmaisuista voi nähdä edustavan TYÖKALU EDUSTAA PENISTÄ tyyppistä metonymiaa, mutta aineistoni ilmausten motivaation perustelevinen pelkän metonymian avulla ei ole totuudenmukaista. Tämä johtuu siitä, että vaikka myös metonyyminen ymmärtäminen rakentuu käsitejärjestelmien varaan (Lakoff & Johnson 1980: 39, vrt Barcelona 2011: 7, 52–53), metonyyminen tulkinta ei selitä aineistoni käsittemetaforaa KOINIMINEN ON TYÖSKENTELYÄ. Ongelmia metonyymiselle tulkinnalle tuottaa myös se, ettei ilmausten merkitysrakenne vastaa metonymian merkitysrakennetta (ks. luku 2.2.2). Toisaalta aineistoni penisilmaisujen perusteella on ilmeistä, että niitä motivoivan käsittemetaforan mallinnetaan jonkinlaisen erektiossa olevan peniksen pitkänmallisuuden perustuvan hahmoskeeman avulla. Tämäkään ei kuitenkaan selitä sitä, miksi aineistoni metaforiset penisilmaisut käyttävät lähdealueenaan juuri käsitettä TYÖKALU. Toisin sanoen ainoa aineistoni ilmaisuiden pohjalta tehtävä mahdollinen tulkinta on, että seksuaalisella kanssakäymisellä on aineistoni seksuaali-ilmausten käyttöympäristössä joitain kokemuksellisuuden perustuvia yhtäläisyyksiä työnteon kanssa.

Viitteitä samantyyppisestä käsitteistyksestä on saanut myös Deborah Cameron (1992) amerikkalaisten opiskelijamiesten ja -naisten peniksestä käyttämiä nimityksiä tarkastelevassa tutkimuksessaan. Hänen miesinformanttinsa tuottamista penisnimityksistä joka kahdeksas käyttää hyväkseen käsitteistystä PENIS ON TYÖKALU ja yhtä moni ilmaisuista käsitteistää peniksen lähdealueen ASE avulla. Cameronin

naisinformanttien vastauksissa vastaavia käsitteistyksiä hyödyntää vain lähes joka kymmenes ilmauksista. (Cameron 1992: 371, 375.) Mainittakoon, että tässä tutkielmassa olen käsitellyt muutamia sellaisia penisilmauksia kuten *seipo* (engl. *spear*) työkalumetaforien osana, vaikka Cameron luokittelee vastaavat ilmaisut omassa tutkimuksessaan asemetaforiksi. Nähdäkseni aineistostani ei kuitenkaan löydy samalla tavalla selkeää PENIS ON ASE -metaforaa kuin Cameronin aineistosta, vaikka muutamia aineistoni peniksestä metaforisesti käytettyjen ilmausten kirjaimellisia tarkoituksia voidaan tarvittaessa käyttää myös väkivallantyyökaluina. Toisaalta aineistossani esiintyy kertaluontoisesti yleislaatuinen aseilmaisuus *hyvä ase* metaforisessa merkityksessä 'penis'. Lisäksi tiedostan PENIS ON ASE metaforan produktiivisuuden nykykielessä, jossa penikseen on mahdollista viitata muun muassa *kiväärinä, pyssynä tai tykkinä* (SKSS s.v. *kivääri, pyssy, tykki*), jotka käsitteistävät peniksen laukeavana aseena (vrt. Cameron 1992: 378).

Niin oman aineistoni kuin Cameronin tutkimuksen valossa näyttääkin siltä, että ainakin käsittemetafora PENIS ON TYÖKALU on produktiivinen käsitteistys. Cameron (1992: 376–377) huomauttaa kuitenkin, etteivät hänen naisinformanttinsa tuota tämän skeeman mukaisia ilmauksia yhtä produktiivisesti kuin hänen miesinformanttinsa, mikä viittaa Cameronin mukaan mallintamisen sukupuolittuneisuuteen ja siihen, etteivät miehet ja naiset hyödynnä puheessaan ja ajattelussaan samanlaisia penistä koskevia käsitejärjestelmiä. Tämä vaikuttaa mielestäni uskottavalta tulkinnalta, mutta oman aineistoni puutteellisten kontekstityökalujen takia tässä tutkielmassa on mahdotonta ottaa kantaa sen totuudenmukaisuuteen. Cameron ei myöskään ota kantaa siihen, mistä käsitejärjestelmien eroavaisuus johtuu. Toisaalta Cameron (1992: 378) tulkitsee tutkimuksensa ase- ja työkalumetaforien motivoituvan peniksen aktiivisesta roolista seksuaalisessa kanssakäymisessä, mutta tämä ei mielestäni ole kaiken kattava selitys. Se ei nimittäin ota huomioon, miksi toiset työkalut ovat yleisempiä metaforisissa penisilmauksissa kuin toiset tai miksi myös koiniminen käsitteistetään voimia kuluttavaksi työnteoksi. Cameronin esittämä ruumiillinen motivaatio luo nähdäkseni kuitenkin perustan, jolle kulttuuriset käsitteistykset voivat rakentua. Näyttääkin siltä, että osa peniksen käsitteistyksistä motivoituu suhteessa vulvaa motivoivaan väyläskemaan, jossa naisen sukupuolielimet esitetään reittinä jonkinlaiseen (ihmis)säiliöön.

Toisaalta aineistoni semanttinen tarkastelu paljastaa, että sen seksuaali-ilmauksia motivoi käsittemetafora SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ (ks. luku 4.1.2). Tämä käsitteistys vaikuttaakin rakenteeltaan kattavammalta kuin edellä käsitelty lähdealueeseen TYÖSKENTELY perustuva metafora. Toisin sanoen siinä, missä käsitteen TYÖSKENTELY motivoimia ilmaisuja esiintyy aineistossani lähinnä penisilmauksissa sekä muutamissa muissa seksuaali-ilmauksissa, motivoi käsite SYÖMINEN kokonaisvaltaisemmin seksuaalitarkoitteita metaforisesti merkitseviä ilmaisuja. Skeemaa voidaanakin tällä perusteella luonnehtia vähemmän sukupuolittuneeksi.

Afrikkalaisen Chagga-heimon kielen seksuaali-ilmauksia tarkastellut kielitieteilijä Michele Emanatian (1996) on niin ikään havainnut, että kielen ilmauksia motivoi käsitteistys, joka hyödyntää lähdealueita RUOKA ja SYÖMINEN. Emanatianin tutkimusaineistossa on kuitenkin viitteitä siitä, että seksuaalisen kanssakäymisen mallintaminen SYÖMISENÄ tulisi kuuloon ensisijaisesti miehen toimintaa tarkasteltaessa (Emanatian 1996: 203–205). Tähän vaikuttaa nähtävästi osin se, että hänen tutkimuksensa perustuu yhden äidinkielisen miesinformantin tuottamien ilmaisujen analysointiin. Toisaalta Emanatianin informantin mukaan Chagga-heimon kielessä voidaan käsitteistää naisen seksuaalinen halu JANONA ja erityisesti MAITONA käsitteistetyn sperman JANONA (Emanatian 1996: 206, 212). Myös Cameron esittää, että noin joka kymmenettä hänen tutkimaansa peniksen nimitystä yhdistää lähdealue RUOKA. Toisaalta monet Cameronin miesinformanttien PENIS ON RUOKAA käsitteistyksistä motivoituvat fellaatiosta. Tämä ei Cameronin mukaan kuitenkaan motivoi tutkimuksen naisinformanttien tuottamia penisilmauksia, jotka hyödyntävät lähdealuetta RUOKA. (Cameron 1992: 372, 375.)

Nähdäkseni oma aineistoni ei anna edellytyksiä tulkinnalle, jonka mukaan metafora SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ motivoituisi fellaatiosta. Tulkintani perustuu tapaan, jolla käsittemetafora ilmenee aineistossani ensisijaisesti VULVA ON SUU alakategorian motivoimin ilmauksin (ks. luku 4.1.2). Toisaalta metaforat HIMO ON NÄLKÄÄ ja HIMON KOHDE ON RUOKAA ovat ainakin englannin kielessä yleisiä (Lakoff 1987: 409). Lisäksi eri puolilta maailmaa on tavattu niin sanottu *vagina dentata* -kansantarinaa, jonka mukaan naisen sukupuolielimellä on peniksen poikki

puremiseen kykenevät hampaat (esim. Leach & Fried 1984 s.v. *vagina dentata*, Pentikäinen 1998: 55). Näyttää siis siltä, että useammalla kielialueella ilmenee samantyyppinen seksuaali-ilmauksia motivoiva käsittemetafora, jonka lähdealueena toimii SYÖMINEN tai RAVINNONOTTO. Sekä syömistä että yhdyntää yhdistääkin se seikka, että ne edustavat kahta perustavanlaatuaista tapaa, joilla ihminen voi olla yhteydessä maailmaan ja toiseen ihmiseen (Emanatian 1996: 223). Tämä havainto perustuu nähdäkseni kokemukseen ruumiista säiliönä, jonka rajapinnassa molemmat toiminnot aiheuttavat muutoksia.

Kolmas käsittelemäni metafora on SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON LIKETTÄ, joka ilmenee aineistossani metaforina KOINIMINEN ON LIKETTÄ ja VULVA ON VÄYLÄ (ks. luku 4.1.3). Kuten aiemmin totesin, koinimisen kuvaaminen staattisena tilana on aineistossani harvinaisempaa kuin sen käsitteistäminen jonkinlaisena liikkeenä. Tästä huolimatta kirjaimelliset liikkeen ilmaukset ovat harvinaisia koinimista metaforisesti tarkoitettavien ilmausten joukossa. Edes Suomen kielen seksisanakirja ei tunnu tunnevan muita esimerkkejä kuin *ajaa* ja *käydä* (SKSS s.v. *ajaa, käydä*), jotka nekin perustuvat keskenään hyvin erilaisiin kokemuksiin: Ensimmäinen, *ajaa*, pitää sisällään jonkinlaisen kuljetusskeeman, jossa koinimisen vastapuoli nähdään kulkuneuvona tai muuna ohjattavana oliona. Tämä tulkinta onkin yhteneväinen englannin käsittemetaforan HIMOKAS IHMINEN ON KÄYNNISTETTY KONE (ERITYISESTI AUTO) kanssa (A LUSTFUL PERSON IS A FUNCTIONING MACHINE (ESPECIALLY A CAR) ks. Lakoff 1987: 410–411). Vaikka aineistossani ajoneuvoilmauksia ei juurikaan käytetä (ks. kuitenkin esimerkki 61), näyttäytyy metafora produktiivisena tarkasteltaessa nykykielen seksipartnerin ruumiinpiirteistä käytettyjä ilmauksia kuten *puskurit*, *peräsin* ja *vaihdekeppi* (SKSS s.v. *puskurit, peräsin, vaihdekeppi*). Toinen ilmaisuista, *käydä*, taas liittyy lähemmin seuraavaksi käsiteltävään metaforaan VULVA ON VÄYLÄ, joka on rakenteellisesti selkeämpi ja perustuu ensisijaisesti säiliöskeemaan. Säiliöskemaattien käsitys ihmisruumiista rajaa ruumiin siten, että ihminen nähdään rajattuna tilana, jonka sisään ja josta ulos on rajattu määrä reittejä (ks. Lakoff & Johnson 1980: 29–30, 1999: 30–31). Yhden näistä reiteistä muodostavat aineistossani naisen ulkoiset sukupuolielimet, joiden *kautta* myös lapsi *tulee* maailmaan. Naisen sukupuolielimen käsitteistäminen VÄYLÄNÄ näkyykään niin ikään myös muissa naisen sukupuolielimistä käytetyissä ilmaisuissa. Lisäksi väyläskeema motivoi metaforaa KOINIMINEN ON REITIN AVAAMISTA. Niin ikään

aiemmin käsitelty SEKSUAALINEN KANSSAKÄYMINEN ON SYÖMISTÄ perustuu osittain tälle vulvan mallintamiselle säiliöskeeman mukaisena VÄYLÄNÄ.

Neljäs käsittelemäni käsittemetafora motivoi seksuaalista toimintaa merkitsevien ilmaisujen ohella seksuaalisuuden käsitteistämiseen käytettyjä ilmaisuja. Luvussa 4.1.4 käsittelemäni metafora SEKSUAALISUUS ON LUONNONTILA motivoikin ilmaisuja, jotka käyttävät lähdealueenaan käsitteen LUONTO alle kuuluvia tarkoitteita. Näistä ilmaisuista monet ovat staattisia ja motivoituvat jostain luonnossa yleisestä ilmiöstä. Näin on laita esimerkiksi käsittemetaforan alakategorioiden PENIS ON (HAVU)PUUNOKSA tai VULVA ON KOSTEIKKO (MAASSA TAI JÄÄSSÄ). Yksinkertaisimmalla tasolla näistä ensimmäinen hyödyntää samanlaista hahmoskeemaa kuin PENIS ON TYÖKALU ja jälkimmäinen puolestaan hyödyntää väyläskeemaa (ks. luku 4.1.4).

On kuitenkin huomattava, että vaikka penisilmaisuksi näyttää käyvän aineistossani miltei mikä tahansa puinen esine tai kalikka, ei vulvan käsitteistys ole aineistoni perusteella näin vapaata. Toisin sanoen, vaikka *kaivon* merkitys on 'maahan tehty vedenottokuilu', on sanan käyttäminen metaforisesti tarkoituksessa 'vulva' aineistossani epäodotuksenmukaista. Yhtäältä tähän voi vaikuttaa se, että kaivon vesi on yleensä syvällä kuilun pohjalla eikä sen pintaa pääse koskemaan, toisaalta tähän voi vaikuttaa kaivon kuuluminen osaksi ihmisen muovaamaa maisemaa. Tämä ei kuitenkaan estä käyttämästä ilmaisua *kaivo* metaforisesti sukupuolielimellisestä merkityksestä modernissa kielessä ('emättimestä sukupuoliyhdyntään viitaten' SKSS s.v. *kaivo*). Nähdäkseni vulvan mallintaminen lähdealueen KOSTEIKKO (MAASSA TAI JÄÄSSÄ) avulla hyödyntää kuitenkin samoja kognitiivisia prosesseja kuin moderni ilmaus *kaivo*. Niissä molemmissa toisin sanoen käsitetään maa jonkinlaisena naiseuteen liittyvänä ilmiönä, johon on olemassa tietty määrä reittejä ja joka liittyy elämän synnyttämiseen. Aineistoni mallinnus kuvastaa kuitenkin syntypiirissään vallinneita kulttuurisia käsityksiä, joiden mukaan naiseus on liittynyt luonnon villiin luomisvoimaan, jota miehiseksi koetut kulttuurin keskeiset elementit eivät edusta (Siikala 2013: 287–289).

Toisaalta aineistoni ilmaisuja motivoi metafora SEKSUAALISUUS ON ELÄIMELLISTÄ, joka näyttäytyy erityisesti seksuaalisuutta lisäämään pyrkivän loitsurunouden

ilmaisuihin (ks. luku 4.1.4). Seksuaalitarkoitteiden käsitteistäminen eläimellisinä ei ole tavatonta myöskään muissa kielissä. Esimerkiksi englannista voidaan osoittaa käsittemetafora HIMOKAS IHMINEN ON ELÄIN (A LUSTFUL PERSON IS AN ANIMAL Lakoff 1987: 410) samoin kuin metafora PENIS ON PETO (Cameron 1992: 371; vrt. PENIS ON PIENPETO luvussa 4.1.5). Niin ikään Chagga-heimon kielessä ilmenee samantyyppisiä ilmaisuja, joita motivoi metafora SEKSIPARTNERI ON ELÄIN (Emanatian 1996: 209–210). Toisaalta on vaikea sanoa, millä tasolla kielelliset ilmaukset motivoituvat kokemuksellisista tai ruumiillisista ominaisuuksista ja millä tasolla kyse on kulttuurisesti opituista skeemoista. Lakoffin (1987), Cameronin (1992) ja Emanatianin (1996) esittämien ilmaisujen sekä oman aineistoni perusteella näyttää siltä, että metafora voidaan mallintaa kahdella tavalla: Yhtäältä seksuaalisuus näyttäytyy hallitsemattomana villieläimenä ja tuntemattoman toiseuden edustajana. Toisaalta ilmaisujen tarkoitteet sijaitsevat ihmisen hallintapiirissä ja seksuaalisuus näyttäytyy kotieläinten pakonomaisena kiimakäyttäytymisenä. Lisäksi eri eläimiin liitetään usein kulttuurisia merkityksiä – kuten kettu on viekas, susi kavala ja lammas heikkotahtoinen. Onkin todennäköistä, että vaikka seksuaalisuus näyttäytyy useamman kielen ilmaisuihin eläimellisenä, eivät kaikki eläinilmaisut ole mahdollisia seksuaalisista tarkoitteista eivätkä yhden kielen ilmaisut sanatarkkoina käännöksinä anna mahdollisuutta seksuaaliseen tulkintaan. Eläintarkoitteet mallinnetaan seksipartnereista käytettyihin ilmaisuihin joidenkin näitä kulttuurisesti yhdistäväksi koettujen ominaisuuksien avulla (Emanatian 1996: 209–210).

Seksuaalisuuden ohella myös pelkät sukupuolielimet voidaan käsitteistää eläiminä, ja kuten edellä ohimennen mainitsin, ilmenee sama käsitteistys ainakin englannissa (ks. Cameron 1992: 371). Viides käsittelemäni käsittemetafora on SUKUPUOLIELIN ON ITSENÄINEN OLENTO, jonka ilmeisin muoto on juuri käsitteistys SUKUPUOLIELIN ON ELÄIN. Nähdäkseni metafora motivoituu osittain ruumiillisesta kokemuksesta sukupuolielimien toiminnasta, jota ei voida kuvata rationaaliseksi. Onkin fysiologinen fakta, ettei seksuaalinen kiihottuminen tai sen puute ole aina henkilön tahdon alaista. Tämä selittääkin osaltaan, mihin sukupuolielinten mallintaminen itsenäisinä olentoina perustuu. Se ei kuitenkaan selvitä syytä siihen, miten mallintaminen toimii ja miksi tietyt oliot valikoituvat ilmauksiin toisten sijasta. Cameronin (1992: 372) mukaan kyse on siitä, että metaforat motivoituvat enemmän kulttuurisista kuin ruumiillisista kokemuksista. Nähdäkseni metaforan ilmaisuntason

muoto perustuukin kulttuuriseen kokemukseen, vaikka sen motivaatio perustuu yleensä ruumiillisuuteen (vrt. Lakoff & Johnson 1999: 72–73). Toisin sanoen on luultavaa, että eri kielialueilla käytetään samantyyppisiä ilmaisuja, jotka mallintavat sukupuolielimet jollain tavoin itsenäisinä olentoina perustuen ruumiilliseen kokemukseen mutta joiden semanttinen sisältö määrittänyt suhteessa kulttuuriseen kokemukseen.

Edellä todetun perusteella näyttää siltä, että toiset seksuaalisuuden skeemat ovat universaalimpia kuin toiset ja että joitain seksuaalisista tarkoitteista käytettyjä ilmaisuja voidaan käyttää liki muuttumattomina eri kielialueilla. Yksi tällainen skeema on seksuaalisen kanssakäymisen mallintaminen toisena ruumiintoimintona, syömisenä, jonka voi todeta olevan ensisijainen keino yhdistää ihmissäiliön sisältämiä ja sen ulkopuolelle jääviä asioita (Emanatian 1996: 223). Toinen skeema näyttää koskevan seksuaalisuuden ymmärtämistä elämellisyytenä, jonka voi nähdä linkittyvän sellaisiin primaarisiin metaforiin kuin JÄRKI JA MORAALI OVAT YLHÄÄLLÄ ja TUNTEET JA MORAALITTOMUUS OVAT ALHAALLA, VALTA ON YLHÄÄLLÄ ja VALLANKÄYTÖN KOHTEET OVAT ALHAALLA sekä IHMINEN ON YLHÄÄLLÄ ja ELÄIMET OVAT ALHAALLA (ks. Lakoff & Johnson 1980 15–19). Tulkinta perustuu siihen, että nykykielessä sukupuolielimiin viitataan *pään* edustaman rationalisoinnin vastinparina, *alapäänä*. Tätä ilmaisutyyppiä onkin käytetty muun muassa Työ- ja elinkeinoministeriön vuonna 2014 lanseeraaman kampanjan sanaleikinomaisessa tunnuslauseessa *Valitse ala päällä, älä alapäällä*, jolla rohkaistaan nuoria valitsemaan koulutusalan normaatiivisista sukupuolirooleista piittaamatta (T&T 29.8.2014). Tämän perusteella näyttääkin siltä, että ainakin yksi seksuaali-ilmauksia motivoiva mallinnus liittyy VALLAN käsitteeseen, vaikka joidenkin tulkintojen mukaan kaikessa metaforisessa kielenkäytössä on pääasiallisesti kyse kulttuuristen valtasuhteiden ilmentymisistä (ks. Cameron 1992: 372, Haste 1993: 164–186). On kuitenkin luultavampaa, että kielen ilmaisuja motivoivat käsittemetaforat mallinnetaan osittain ruumiilliseen ja osittain kulttuuriseen kokemukseen perustuvan ymmärryksen perusteella. Tämä ei kuitenkaan tee mahdottomaksi tulkintaa, jonka mukaan metaforat ilmentävät jossain määrin valtasuhteita. Lakoffin ja Johnsonin (1999: 537) hahmottelema kuva kognitiivisesta tiedostamattomasta pitääkin sisällään myös Foucault'n diskurssin ja vallan suhdetta sivuavan tulkinnan, jonka mukaan kognitiivista tiedostamattomaa rakenteistavat käsitejärjestelmät ohjaavat ajatteluamme.

Toisaalta yksi aineistoni silmään pistävimmistä muotoon perustuvista piirteistä on sille tyypillinen allitteraatio eli alkusointuisuus. Allitteraatiolla on vaikutusta muun muassa suullisen perinteen säilyvyyteen, mutta mikäli alkusointuisuuden tavoittelu eli ulkoisten muotopiirteiden tavoittelu koetaan merkityksellisemmäksi kuin sisällöllisten merkitysten ilmaisu, ohjaa allitteraatio myös ilmaisun sisältöä (Leino 1970: 23–24, 194–197). Tämä asettaakin mielenkiintoisen haasteen aineistoni edustaman allitteraatiofrekvenssiltään tiheän perinnelajin ilmausten semanttisten käsitejärjestelmien tutkimukselle. Emme nimittäin voi varmaksi tietää, missä määrin ilmaisun syntyä ohjailee tarve tuottaa helposti muistettava alkusointuinen ilmaisu ja missä määrin kognitiivinen mallintaminen. Esimerkiksi aineistossani yleinen *pillun* kollokaatti on *piika*, kun taas *vittu* esiintyy useimmin jonkin *viha*-sanueen sanan seurassa. Tämä onkin yhtenevä aiemmin sanojen tarkoitteista tehtyyn tulkintaan, jonka mukaan *pillu* viittaa nuoren naisen ulkoisiin sukupuolielimiin ja *vittu* puolestaan jo synnyttäneen naisen sukupuolielimiin, jotka on käsitetty avatuiksi ja joilla ymmärretään olevan suomalais-karjalaiseen magiakäsitykseen liittyvää *väkeä* (tätä tulkintaa käyttää tutkimuksessaan ainakin Apo 1995, ks. myös Stark-Arola 2001: 8).

Olen suhtautunut allitteraation asettamaan ongelmaan aineistoani tarkastellessani toisaalta tiedostaen sen, toisaalta jättämällä sen huomiotta sillä perusteella, että vaikka äänteelliset seikat voivat ohjata myös käsitteistyksiä (ks. Idström 2009: 56), on näiden ilmausten silti oltava kognitiivisesti ymmärrettäviä. Onnekseni aineistossani käytetäänkin muun muassa naisen sukupuolielimistä myös muita kuin yleistason ilmaisuja, mikä mahdollistaa aineiston laajemman analyysin. Allitteraatio onkin saattanut edesauttaa uusien yhteisiin kognitiivisiin malleihin perustuvien kiertoilmausten synnyttämistä, mutta tämän toteaminen vaatisi aineistoni toisenlaista analyysia. Nähdäkseni aineistoni analyysi perustuu sanastollisesti kyllin laajaan valikoimaan erilaisia ilmaisuja, eikä allitteraatio voi tästä syystä aiheuttaa ratkaisevaa vinoumaa ilmaisujen käsitteistyksiä analysoimalla saamiini tuloksiin ilmaisujen mallinnoista. En pidä kuitenkaan mahdottomana sitä, että äänteellisyys voi vaikuttaa ilmaisujen sanavalintoihin. Nähdäkseni valintaa ohjailee kuitenkin allitteraatiota vahvemmin käsittemetafora, johon kollokaatti allitteraation avulla

pyritään ilmaisussa mukauttamaan. Tämän tulkinnan puolesta puhuu muun muassa se seikka, ettei allitteraatio ole ilmaisussa lähelläkään täydellistä.

5 Lopuksi

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tarkastellut Suomalaisen kirjallisuuden seuran Lönnotiana 1–30 -arkistokokoelman seksuaalirunoutta Lakoffin ja Johnsonin (1980, 1999) käsittemetaforateorian viitekehyksessä. Käyttämäni teoriat edustavat kognitiiviseksi kielitieteeksi kutsutun kielentutkimussuuntauksen käsitystä kielestä, ja niitä on sovellettu modernissa suomen kielen tutkimuksessa moninaisesti. Tästä huolimatta seksuaali-ilmauksia ei ole aiemmin juurikaan tutkittu kognitiivisen kieliopin tai käsittemetaforateorian viitekehyksessä. Tästä syystä tutkielman laatiminen seksuaali-ilmausten käsittemetaforista on ollut yhtäältä erittäin haastavaa mutta myös innostavaa.

Suomenkielisen seksuaalisuuden kognitiivisia järjestelmiä käsittelevän tutkimuskirjallisuuden puuttumisen vuoksi olen käyttänyt tutkielmassani apuna muiden kielten sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta jäsentäviä käsitejärjestelmiä luotaavia tutkimuksia. Tämän lisäksi olen hyödyntänyt suomen kielen seksuaali-ilmauksia koskevia tutkimuksia, joissa ei ole hyödynnetty ensisijaisena metodina kognitiotieteiden alaan kuuluvia tutkimusmenetelmiä. Toisin kuin monissa muissa kielentutkimuksen osa-alueissa, joissa kieltenvälinen vertailu ei ole samalla tavalla mahdollista, on kognitiivisten käsitejärjestelmien kielten rajoja ylittävä vertailu mahdollista. Tämä johtuu siitä, että käsiteistykset perustuvat jollain tasolla universaaliin ruumiillisuuteemme perustuvaan ymmärrykseen käsitteiden välisistä samuoksista. Tällainen käsitejärjestelmien vertailuun perustuva näkökulma antaakin tutkielmaani tuoreen näkökulman, jonka avulla olen saanut laajemman käsityksen yhdestä ihmisyyden perustoimintoja ohjaavasta kognition osa-alueesta.

Aineistoni on kuitenkin asettanut analyysilleni suuria haasteita muutamista sen luonteesta kumpuavista syistä: Yhtäältä aineistoni on kielihistoriallinen eli se ei edusta modernia suomea. Toisin sanoen sen sanastollisessa tulkinnassa ei voida

nojautua ainoastaan nykysuomea äidinkielenään puhuvan tutkijan kielikorvaan tai nykykielestä laadittuihin kielenkuvauksiin. Tähän ongelmaan olen vastannut käyttämällä sanastollisen analyysin tukena suomen sanojen etymologiointeja (SSA), murreaineistoa (SMS, SKSS) sekä kielihistorialliseen aineistoon perustuvaa sanakirjastoa (VKS). Aineiston kielihistoriallisuus aiheuttaa ongelmia myös käsitejärjestelmien analysointivaiheessa. Tämä johtuu siitä, että aineistossani ilmenevien kielellisten käsitteistysten kognitiivinen mallintaminen perustuu ainakin osittain kulttuuriseen tapaan ymmärtää maailmaa ja sen olioita. Tämän ongelman olen pyrkinyt ratkaisemaan taustoittamalla ilmaisuihin liittyvää kulttuurista tietoa. Kielentutkimuksen ohella olen toisin sanoen käyttänyt tutkielmassani hyväkseni myös suomalaista kansanperinnettä käsittelevää tutkimusta ja erityisesti folkloristista kulttuuritutkimusta. Toisaalta aineistoni vähäiset kontekstimerkinnät tekevät mahdottomaksi ottaa huomioon monia sellaisia näkökulmia, jotka liittyvät ilmaisujen sosiaalisiin merkityksiin. En ole toisin sanoen voinut tarkastella esimerkiksi, missä määrin jokin käsitteistys mielletään humoristiseksi tai loukkaavaksi. Anakronististen tulkintojen välttämiseksi olenkin pyrkinyt käsittelemään aineistoani siten, että olen jättänyt tässä tutkielmassa tyystin huomioimatta käsittemetaforien motivoimien kielellisten ilmausten sosiaalisen aspektin.

Tutkimukseni kohteena toimiva aineisto on edellä mainituista sisällöllisistä puutteistaan huolimatta hyvin laaja ja se tarjoaa monipuolisen näkymän 1800-luvun seksuaalirunouden seksuaali- ja sukupuolitarkoitteisiin metaforisiin ilmaisuihin. Laaja aineisto onkin mahdollistanut sen, että päivittäisessä kielenkäytössä monesti yksittäisiksi tai irrallisiksi jäävien seksuaali-ilmausten on näin tarkasteltuna perusteltua nähdä ilmentävän ilmauksia motivoivia käsittemetaphoria. Siis kuten eteläisen Perun alkuperäiskansojen maahan piirtämät valtavat geoglyfit Nazcan autiomaassa näyttävät läheltä katsottuina mielivaltaisesti risteäviltä kinttupoluilta, paljastuvat ne kauempaa tarkasteltuina järjestelmällisiksi kuvioiksi, Nazcan linjoiksi. Toisin sanoen tarkastelemalla kyllin laajaa aineistoa on mahdollista nähdä kielen emergenttejä käsitejärjestelmiä, joiden yksittäiset osat näyttäytyvät muutoin lähinnä kurioositeetteina. Käsitejärjestelmien tunnistaminen on kuitenkin vasta ensimmäinen vaihe niitä koskevassa tutkimuksessa, eivätkä seksuaalissävytteisiä ilmaisuja ohjailevat käsitejärjestelmät ole tämän tutkielman myötä kartoitettu. Toisaalta samanaikaisesti aineiston laajuus aiheuttaa myös ongelmia, jotka ilmenevät varsinkin

tutkimuksen teon alkuvaiheessa aineistoa luokiteltaessa. Yhtäältä aineistoni laajuuden, toisaalta tutkielmatyöni rajatun laajuuden vuoksi, en olekaan pystynyt tarkastelemaan tässä tutkielmassa kaikkia aineistoni sisältämiä seksuaalisuuden käsittemetaforia. Nähdäkseni tässä tutkielmassa tarjotut tulokset ovat vajaavaisuudestaan huolimatta kattava katsaus aiheeseen. Tulosten rajallisuuden vuoksi seksuaalisuuden käsittemetaforat vaativatkin vielä lisää tarkastelua. Näyttää kuitenkin siltä, että tässä tutkielmassa tarjoamani tulokset seksuaalisuuden käsittemetaforista voivat toimia pohjana seksuaalisuuden käsitejärjestelmiä käsittelevälle jatkotutkimukselle.

Kuten edellä mainitsin, olen tässä tutkimuksessa tarkastellut tutkimusaineistoani kahdella tasolla. Ensimmäinen taso on sanastollinen ja keskittyy lukuun 3, jossa olen esitellyt aineistoni keskeistä sanastoa ryhmitellen ne yhtäältä ilmaisujen sukupuolittuneisuuden ja toisaalta sekä niiden metaforisen tarkoitteen että kirjaimellisen merkityksen perusteella. Luvun 3 yhteydessä olen tarkastellut myös sanaston semanttisia suhteita toisiinsa ja havainnut tiettyjen metaforisten tarkoitteiden saavan systemaattisesti merkityksensä tietyistä lähdealueista. Tämä havainto onkin toiminut pohjana aineistoni käsitteellisen tason analyysille, jonka olen tehnyt luvussa 4. Käsitteellisen tason analyysin yhteydessä osoitan, että aineistoni ilmausten perusteella on konstruoitavissa laajoja käsittemetaforia, joiden perusteella ilmaisut tulevat ymmärretyiksi. Osoitan myös, että vastaavia käsitteistyksiä tavataan myös muiden kielten ilmaisuissa. Toisaalta näyttää siltä, että vaikka käsittemetaforien tasolla on löydettävissä yhteneväisyyksiä toisten kielten käsitteistykseen, perustuu käsittemetaforien motivoimien ilmaisujen kielellinen muoto jossain määrin kulttuuriseen tietoon. Siis vaikka ilmaisujen merkitysalueiden välinen mallintaminen näyttäytyy prosessuaalisesti samankaltaisena, saa ilmaisu merkityksellisen muotonsa suhteessa siihen, mitä ymmärrämme totuudeksi.

Jatkotutkimusta ajatellen olisi mielenkiintoista käsitellä nykykielen seksuaali-ilmaisuja motivoivia käsittemetaforia yhtäältä mikrotasolla tarkoituksena selvittää, millaisia sosiaalisia merkityksiä niille annetaan, toisaalta makrotasolla selvittäen, minkä lähdealueiden avulla seksuaalisiksi koettujen ilmaisujen merkitykset mallinnetaan ja minkä ei. Tutkimusta voisikin käyttää näkökulmana esimerkiksi yhteiskunnallisen ilmapiirin seksualisoitumisen tarkastelussa. Esimerkiksi Glasgow

yliopisto on laatinut vuosien 2012–2015 aikana mallinnoksen kaikista käsitesanakirjansa (*The University of Glasgow Historical Thesaurus of English*) merkitysten metaforisista yhteyksistä, mutta tämänkään projektin yhteydessä ei ole huomioitu käsitettä SEKSUAALISUUS. Käsite kadonneekin mallinnoksen ruumiillisia tuntemuksia sekä tunteita merkitsevien ilmaisujen joukkoon. Mallinnokseen voi tutustua tarkemmin Glasgown yliopiston projektisivulla (<http://mappingmetaphor.arts.gla.ac.uk/>). Jatkotutkimuksen kannalta näyttääkin mielestäni siltä, että seksuaalisuuden käsitejärjestelmät eivät ole saaneet osakseen kylliksi huomiota. Asettamalla tavoitteeksi kartoittaa kognitiivisen tiedostamattoman seksuaalisuuteen liittyvää ajattelua ohjailevat käsittemetaforat, saisimme selvitettyä yhtäältä, mitä pidämme yhteiskunnallisesti prototyypisenä seksuaalisuutena, ja toisaalta, missä määrin nämä metaforat ohjailevat yhteiskunnallisia prosesseja.

LÄHTEET

Aineistolähteet:

Lönnr. = Lönnrotiana 1–30. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto, Helsinki.

T&T 29.8.2014: Ministeriön rohkea kampanjause: ”Valitse ala päällä, älä alapäällä” – kannustaa nuoria poikkeamaan sukupuolirooleista uravalinnoissa. *Tekniikka ja talous* 29.8.2014.

Tutkimuskirjallisuus:

Anttonen, Pertti – Kuusi, Matti 1999: *Kalevala-lipas. Uusi laitos*. SKST 740. Gummerus, Jyväskylä.

Apo, Satu 1995: *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää, Helsinki.

Barcelona, Antonio 2011: Reviewing the properties and prototype structure of metonymy. *Defining metonymy in cognitive linguistics: towards a consensus view*. S. 7–58. Toim. Benczes, Réka – Barcelona, Antonio – Ruiz de Mendoza Ibáñez, Francisco José. *Human cognitive processing* 28. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

Brdar, Mario 2009: Metonymies we live without. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. S. 259–274. Toim. Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda L. – Barcelona, Antonio. *Human cognitive processing* 25. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

Brown, Donald 1991: *Human Universals*. Temple University Press, Philadelphia.

Cameron, Deborah 1992: Naming of Parts: Gender, Culture, and the Terms for the Penis Among American College Students. *American Speech* 67 (4), s. 367–382. Duke University Press, Durham.

Dirven, René – Wolf, Hans-Georg – Polzenhagen, Frank 2007: Cognitive Linguistics and Cultural Studies. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, s. 1203–1221. Toim. Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert. Oxford University press, New York.

Emanatian, Michele 1996: Everyday Metaphors of Lust and Sex in Chagga. *Ethos* 24, s. 195–236. American Anthropological Society, Arlington.

Eronen, Riitta 1996: Kysyvälle vastataan. *Verkko-Kielikello* 3/1996. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Verkkojulkaisu. Saatavilla: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=360>. Viitattu 2.5.2016.

Foucault, Michel 1972: The Discourse on Language. *The Archeology of Knowledge*, s. 215–238. Ranskasta englanniksi kääntäneet Sheridan, Alan – Sawyer, Rupert. Pantheon Books, New York.

Grady, Joseph E. 2007: Metaphor. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, s. 187–214. Toim. Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert. Oxford University press, New York.

Haste, Helen 1993: *The Sexual Metaphor*. Harvester Wheatsheaf, New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo & Singapore.

Idström, Anna 2009: Metaforat kulttuurin peilinä. *Kielissä kulttuurien ääni*, s. 51–69. Toim. Idström, Anna – Sachiko, Sosa. Tietolipas 228. SKS, Helsinki

Ingo, Rune 1990: *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatus käänntieteteeseen*. WSOY, Helsinki.

ISK = *Iso suomen kielioppi*. Toim. Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja – Alho, Irja. 2005. 3. painos. SKST 950. SKS, Helsinki.

Jussila, Raimo & Länsimäki, Maija (toim.) 1994: *Se siitä. Suomen kielen seksisanakirja*. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva.

Kaarlenkaski, Taija – Ung-Lanki, Sari 2013: Ikkunoita ihmistieteelliseen eläintutkimukseen. *Elore* 20, s. 7–12. SKTS, Joensuu.

Knuutila, Seppo 1998: Miten metonymia pilkkoo ihmisen. *Amor, genus & familia: Kirjoituksia kansanperinteestä*, s. 410–423. Toim. Pöysä, Jyrki – Siikala, Anna-Leena. Tietolipas 158. SKS, Helsinki.

Koski, Mauno 1992: Erilaisia metaforia. *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 13–32. Suomi 162. SKS, Helsinki

KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2016. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavilla: www.kielitoimistonsanakirja.fi. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 29.2.2016 [viitattu 20.4.2016].

Kuusi, Matti & Timonen, Senni (toim.) 1997: *Suomen kansan vanhat runot XV. Runoja Henrik Florinuksen, Kristfrid Gananderin, Elias Lönnrotin ja Volmari Porkan kokoelmista*. Helsinki: SKS.

Kövecses, Zoltán 1986: *Metaphors of anger, pride, and love. A lexical approach to the structure of concepts*. Pragmatics & Beyond. An Interdisciplinary Series of Language Studies VII:8. Toim. Parret, Herman – Verschueren, Jef. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

Lakoff, George 1987: *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. The University of Chicago Press, Chicago.

——— 1990: The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics* 1 (1), s. 39–74. De Gruyter Mouton, Berlin, Boston.

Lakoff, George – Johnson, Mark 1980: *Metaphors we live by*. The university of Chicago Press, Chicago.

——— 1999: *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. Basic Books, New York.

Lakoff, George – Turner, Mark 1989: *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. The university of Chicago Press, Chicago.

Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar I: Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.

——— 2007: Cognitive Grammar. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, s. 421–462. Toim. Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert. Oxford University press, New York

Leach, Maria – Fried, Jeremy 1984: *Funk & Wagnalls standard dictionary of folklore, mythology and legend*. Harper & Row, San Francisco.

Leino, Pentti 1983: Mielikuvat kielikuvien takana. *Virittäjä 1/1983*, s. 107–116. Kotikielen seura, Helsinki.

Lindeman, Marjaana 1997: Elämyperäinen ja rationaalinen ajattelu. *Tieteessä tapahtuu 5/1997*. Tieteellisten seurain valtuuskunta, Helsinki. Verkkojulkaisu. Saatavilla <http://www.tieteessatapahtuu.fi/597/lindema.html>. Viitattu 4.5.2016.

Nikanne, Urpo 1992: Metaforien mukana. *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 60–78. Suomi 162. SKS, Helsinki.

Nikkilä, Osmo 1999: Sporadischer Konsonantenwechsel im Ostseefinnischen. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen 21/22*, s. 129-160. Hamburg.

NS = *Nykysuomen sanakirja*. Toim. Sadeniemi, Matti et al. 11. painos. SKS, Helsinki.

Nummila, Kirsi-Maria 2014: Produktiivinen ilmaisutyyppi ja käyttöalan laajentuminen. Diakroninen tutkimus suomen kielen *jA*-johdoksista 1500-luvulta nykysuomeen. *Virittäjä* 4/2014, s. 501–524. Kotikielen seura, Helsinki.

Onikki, Tiina 1992: Paljon pystyssä. *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 33–60. Suomi 162. SKS, Helsinki.

Panther, Klaus-Uwe & Thornburg, Linda L. 2009: Aspect and metonymy in the French passé simple. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. S. 177–196. Toim. Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda L. – Barcelona, Antonio. Human cognitive processing 25. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

Peña Cervel, M. Sandra – Ruiz de mendoza Ibáñez, Francisco J. 2009: The metonymic and metaphoric grounding of two image-schema transformations. *Metonymy and Metaphor in Grammar*. S. 339–362. Toim. Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda L. – Barcelona, Antonio. Human cognitive processing 25. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.

Pentikäinen, Juha 1998: *Samaanit. Pohjoisten kansojen elämäntaistelu*. Etnika, Helsinki.

Perttunen, Kaisa-Marja 1976: *Lönnrotiana 1–30. Selvitys Elias Lönnrotin käsikirjoituskokoelmasta*. Suomi 121:1. SKS, Helsinki.

Schmitt, Rudolph 2005: Systematic Metaphor Analysis as a Method of Qualitative Research. *The Qualitative Report* 10 (2), s. 358–394. Nova Southeastern University, Florida.

Schulz, Muriel R. 1975 [$<$ 2000]: The Semantic Derogation of Woman. *Routledge Language and Cultural Theory Reader*, s. 82–91. Toim. Burke, Lucy – Crowley, Tony – Girvin, Alan. Routledge, London, New York. Alun perin kirjoitus on ilmestynyt teoksessa *Language and Sex: Difference and Dominance*. Toim. Thorne, Barrie – Henley, Nancy. Newbury House, Rowley, Mass.

Siikala, Anna-Leena 2013: *Itämeren suomalaisten mytologia*. SKST 1388. SKS, Helsinki.

Sivula, Jaakko 1989: *Lintu soudessa sokea. Suomen murteiden kiimatermistö*. SKST 504. SKS, Helsinki.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKSS = *Se siitä. Suomen kielen seksisanakirja*. Toim. Jussila, Raimo – Länsimäki, Maija. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.

SKTS = Suomen Kansantietoutentutkijain Seura ry.

SKVR = *Suomen kansan vanhat runot XV. Runoja Henrik Florinuksen, Kristfrid Gananderin, Elias Lönnrotin ja Volmari Porkan kokoelmista*. Toim. Kuusi, Matti – Timonen, Senni. SKST 685. 1997. SKS, Helsinki.

SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. 2012. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavilla: <http://kaino.kotus.fi/sms>. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 29.2.2016 [viitattu 20.4.2016].

SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3*. Toim. Itkonen, Erkki et al. SKST 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. 2. painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, SKS, Helsinki.

Stark-Arola, Laura 1997: *Lempi, fire and female väki. An exploration into dynamistic relationships in Finnish-Karelian magic and folk belief*. *Elektrolisti* 1/1997. SKTS, Joensuu.

——— 2001: Vaginan tuntematon historia: Naisen seksuaalisuuden kuvat suomalaisessa suullisessa kansanperinteessä. *Naistutkimus* 2/2001, s. 4–22. Suomen naistutkimuksen seura, Helsinki.

Tarkka, Lotte 1994: Other Worlds. Symbolism, Dialogue and Gender in Karelian Oral Poetry. *Songs Beyond Kalevala. Transformations of Oral Poetry*, s. 250–298. Toim. Siikala, Anna-Leena – Vakimo, Sinikka. Studia Fennica, Folkloristica 2. SKS, Helsinki.

Tieteen termipankki. [Verkkopalvelu.] Saatavissa: <http://tieteentermipankki.fi/>. [Viitattu 20.4.2016.]

Timonen, Senni 2007: Elias Lönnrotin seksirunokokoelma 17:67–84. *Kansanomainen ajattelu*. Toim. Stark, Eija – Stark, Laura. SKS, Helsinki.

VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. 2014. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 38. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavilla: <http://kaino.kotus.fi/vks>. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 20.11.2015 [viitattu 20.4.2016].

Wande, Erling 1992: Metaforat kaksikielisyytutkimuksessa. *Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*, s. 217–237. Suomi 162. SKS, Helsinki.